

F. 17. 68.

СЕРГЕЙ ЕФРЕМОВЪ

УКРАИНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Прѣвелъ отъ ръкописа
ДИМИТЪРЪ ШИШМАНОВЪ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА С. М. СТАЙКОВЪ
1919

ПРЕДГОВОРЪ.

Намъ, българитѣ, които въ днешните трудни и забъркани врѣмена имаме толкова нужда отъ обективна и безпристрастна оцѣнка на всичките ни национални аспирации, се налага необходимъ дѣлгъ — и ний самитѣ да сѫдимъ безпристрастно и обективно за националните стремежи на всѣки другъ народъ. Ний, които знаемъ добрѣ къмъ какви несправедливости може да поведе заслѣпената симпатия на нѣкой народъ къмъ тая или онай национална група, ний, които знаемъ какъ мѣжно се разбиватъ прѣдвзети мнѣния, ний, които отъ години се боримъ за справедлива оцѣнка наисканията ни, ний, които, за да извоюваме правата си, сме се мѣтали, волно и неволно, отъ обятия въ обятия, като разсѫждаваме върху правата на извѣстна национална група, не бива по никой начинъ да се водимъ отъ каквото и да е »фобство« или »филство«. Защото отъ горчивъ опитъ знаемъ, че обективната истина е независима отъ всѣкакви политически комбинации, че правото не се създava отъ грубата сила, че единъ националенъ въпросъ може да се рѣши горѣ-долу спрѣдливо, само слѣдъ дѣлго и основателно изучване. Каквото ний изискваме отъ другитѣ народи, трѣбва да даваме отъ своя страна на ония нации, които като нась се борятъ за сѫществуванието си, за народните си идеали. Една отъ тия нации е и Украина.

Украина — на украинския народъ, — която независимо отъ обстоятелствата, що сж Ѹ дали възможност да съществува, като самостоятелна държава, — има свои, тъй да се рече, морално национални права, да говори и се учи на свой езикъ, да се управлява отъ свои хора, да бъде сама на себе си господарка, съ една ръчъ, да бъде независима и като такава, когато Ѹ дойде връщето, да може самостоятелно да решава, ще протегне ли ръжка на една отъ славянските си сестри, или ще остане да крачи, опръжна сама на себе си, по пътя на политическото съществуване.

И за да можемъ, ний българитѣ, да прѣцѣ-нимъ, до колко всичко горѣказано е възможно до колко то дѣйствително съществува, до колко Украина основателно изисква да бъде самостоятелна, трѣбва добрѣ да се освѣтлимъ по въпроса. Това се налага, както казахъ, отъ простата справедливостъ, независимо отъ обстоятелството, че е политически необходимо, понеже Украина ни е съсѣдка.

Прѣводътъ на настоящата книжка има цѣль да хвърли свѣтлина върху една важна част отъ живота на Украинския народъ — върху неговия литературенъ живогъ. Искуствата, — въ това число и литературата, народна и индивидуална, — сж душевните прояви на единъ народъ. Тѣ сж туптѣнието на неговото сърдце — и колкото по крупни сж произведенията имъ, толкова по великъ е народътъ и толкова по голѣмо е правото му да съществува наредъ съ другитѣ подъ слънчевите лжчи. И народъ, който има свои, съвсѣмъ отлични отъ онния на другитѣ народи, пѣсни, легенди, сказания, който има десетки могъщи таланти, писали и пишущи на неговия езикъ, не може да бъде унищоженъ и потиснатъ, ако ще би дори и да

допустнемъ, — както невѣрно се твърди у насъ за Украинския народъ, — какво той не съзнава, че има право на независимо съществуване и че има малко интелигенция. Единъ гений, дори не е единъ гений, а само единъ горещъ родолюбецъ, като отецъ Паиси, е способенъ да събуди цѣла нация, която, ако и привидно заспала, сѣ пакъ е имала право да съществува независимо. А въ Украина писателите сѫ до единъ родолюбци и тѣ отдавна сѫ събудили народа си, въпрѣки адския великоруски режимъ. Да не бѣха го събудили, нима би било възможно новата украинска литература да съществува отъ 150 год. насамъ и да дава такива крупни таланти, като Котляревски, Шевченко, Марко Вовчокъ, Винниченко, Олесь? За кого биха писали тѣ, ако да нѣмаше кой да ги слуша? ...

Който прочете внимателно и обективно настоящата кратка история на Украинската литература (не е излишно да се отбелѣжи, че голѣмата история на Украинската литература, отъ сѫщия авторъ, има повече отъ 600 стр. дребенъ шрифтъ) поне ще се позамисли върху украинския въпросъ, особено ако се опита да тегли паралель между нашата, още малка литература и оная на украинците и нада ли, — ако е смѣталъ украинския въпросъ за политическа машинация, ще продължи да го смѣта за такъвъ.

Авторътъ на настоящата книжка не е нѣкой политически дѣецъ, който би могълъ да бѫде обвиненъ въ пристрастие. Той е най-видниятъ украински литературенъ критикъ; добрѣ познатъ и уважаванъ и отъ великорускитѣ литератори и въ неговата честностъ не може да се усъмни никой. Единъ човѣкъ, който прѣзъ днитѣ на болжевишкото нашествие въ Киевъ, когато всичко нацио-

нално е било подложено на съчъ и се е спотавало подъ бурята, се е осмѣлилъ съ открыто писмо до началника на большевиките да излѣзе да го за-
клейми и грѣмко да заяви, че Украйна трѣбва първо национално да се закрѣпи, а сега да раз-
рѣши сложните социални въпроси, който за тоя
си жестъ е рискувалъ да бѫде убитъ безъ сѫдъ,
не може да не казва истината, като пише научно-
съчинение, защото никой не рискува живота си за
лъжливи принципи.

София, 1918 г.

Прѣводачътъ.

I.

Надали съществува на свърта литература изпитала пръзъ своето историческо развитие толкова пръвратности, колкото украинската, или нека я наречемъ малоруската или южноруската литература. Наистина тя, макаръ и да е имала за основа оригиналния животъ на единъ самобитенъ народъ и единъ отдѣленъ, самостоятеленъ славянски езикъ, дълго време не е подчертавала своята принадлежност къмъ той народъ и е служила едновръзмено и на неговите съсъди.

По късно, по чисто политически съображения, това имено е станало причина за една доста своеобразна литературна узурпация, която е начела да приписва плодовете на украинския народъ гений на известната абстракция, наречена »просто руска« или »общоруска« литература, или е породило просто игнориране на украинските литературни явления, които не съ се намѣствали въ прокустовото легло на тенденциозния »общерусизъмъ«. Но и тогава, когато тая литература къмъ края на XVIII в. е влезла рѣзко и опредѣлено въ непосрѣдствена връзка съ своя народъ, като е приела всецѣло и напълно и народния езикъ, съ пакъ митарствата ѝ не съ намѣрили своя край. Тъкмо отъ това време, отъ момента когато тя рѣзко поставя националното си начало, въ пътя ѝ възникватъ най голѣмите прѣпятствия. И из-

между тъкъ не съж външните гонения, които съставят най странното и неочеквано нѣщо въ сѫдбата на украинската литература. Отъ това врѣме възниква изобщо съмнѣние въ правото на многомилионния народъ да има собствена литература, кипватъ ожесточени спорове около въпроса, дали езика на тоя народъ е истински езикъ, до-стоенъ за литературна обработка или е само единъ нюансъ на общеруския езикъ, единъ провинциаленъ говоръ, или даже жаргонъ, който свѣдоchi не за развитието, а за упадъка, за регреса въ общия ходъ на »единото руско плѣме«. Това е може би най-страниятъ опитъ да се лиши украинскиятъ народъ отъ неговия езикъ и отъ създадената на тоя езикъ литература, измежду всички други опити на ослѣпени отъ политически тенденции обществени сили — и той се е отразилъ твърдѣ силно въ постановката и разглеждането на въпроса за украинската литература. Съ това посѣгане, или както го е нарѣкалъ единъ извѣстенъ историкъ на руската литература, съ тоя »споръ между южани и сѣверяни« е билъ изпълненъ цѣлиятъ XIX вѣкъ въ историята на украинската литература и теоретически този споръ още и до днесъ не може да бѫде признатъ за напълно рѣшенъ. И сега още, макаръ и значително по рѣдко, може да се чуятъ дълбокомислени разсъждения на нѣкои философствующи умове върху темата: допустимо ли е отдѣлното сѫществуване на украинската литература? Разбира се, че тия умове въ името на общерусизъма, слѣдъ нѣколко безпощадни доводи, отсичатъ безапелационно, че подобно нѣщо е недопустимо и нѣма никакво основание

Допустимо ли е сѫществуванието на украинската литература? Самиятъ въпросъ звучи странно,

ако не глупаво. И все пакъ той се задава и по тая причина, при всичката си неоснователност заслужава поне единъ малъкъ отговоръ. Казвамъ малъкъ, защото не мисля да се впушкамъ въ подробното разглеждане на всички хитроумни съображения, шеги и политически извъртвания на ония, които задаватъ и веднага отричатъ горѣпоменатия въпросъ. И защото, каквото и да приказватъ тѣ, има единъ необоримъ фактъ: то е, че украинската литература сѫществува, въпрѣки тѣхнитѣ доводи и отричания.

Украинската литература може да е злѣ напрена отъ нападките и злобата на нейните врагове, които я смѣтатъ за несѫществуваща, може да лежи въ краката имъ, обаче тя диша, живѣе, събира сили — и това доказва още повече жизнеспособността ѝ и тѣй да се каже нейната законороденост. И щомъ тя е могла да издържи толкова прѣслѣдвания, да прѣтърпи всички спѣнки, да прѣмине прѣзъ онova прѣднамѣreno замѣгливане на въпроситѣ, които изясняватъ наложителността на нейното сѫществуване, това значи, че не напразно се е появила на тая Божи свѣтъ. Тия изводи ще се подкрепятъ още повече, както ще види читателътъ, отъ понататъшното изложение на онѣзи данни, които въ своята стройно развита верига съставятъ историята на украинската литература. И завѣршимъ ли разглеждането на горнитѣ данни, ний заедно съ това ще сме дали вече и отговоръ на ония господа, които тѣй радикално и слѣпо ги отричатъ.

И тѣй ний изхождаме отъ факта, че украинската литература сѫществува, фактъ който доказва най-добрѣ, въпрѣки всѣкакви други съображения, нейната необходимост въ общата икономия и жи-

вотоспособностъта ѝ. Но при това се натъкваме на другъ въпросъ: кое слѣдва да се счита за изходенъ пунктъ на тая литература, отдѣлъ извира духовно творческиятъ гений на народа, комуто тя принадлежи. Дали като началенъ моментъ се явява периодътъ на тъй нареченото възраждане или тоя моментъ ще слѣдва да се отмѣсти къмъ по-ранно врѣме, въ дълбочината на вѣковетѣ, която таи въ своята сива древностъ не малко указания за огромната творческа сила на народа? И дали поменато възраждане се явява нѣщо абсолютно ново по своята идеяна цѣнностъ или прѣдставя за сега, послѣдното стжпало на изминатия отъ народа културенъ путь, необходимото звено въ логическата верига на развитието, израза на една многовѣковна традиция, която правилно и неуклонно се е развивала въ течение дѣлгата история на украинския народъ.

Едно врѣме и то сравнително много неотдавна, началото на украинската литература е било поставяно въ края на XVIII вѣкъ, защото отъ той имено моментъ нейните отличителни признаки не позволяватъ вече причисляването на произведенията ѝ къмъ която и да е съсѣдна литература. Цѣлиятъ прѣдишенъ периодъ, съгласно всевъзможни школни схеми, се е разглеждалъ като частъ отъ историята на руската литература, при което почти цѣлата литературна продукция на Украина отъ XV до XVIII вѣкъ се е оставяла на страна едно защото е била слабо изслѣдвана и друго, защото въ сѫщностъ не е било възможно да бѫде тя вмѣстена въ рамките на руската литература. Както е известно шаблонната схема на руската литература прѣдставя хода на нейното развитие въ слѣдния видъ: зараждането ѝ се поставя на

югъ, въ територията на киевското и на със ёдните княжества, прѣзъ периода на древната Русь. Сетиѣ, съкашъ по повелението на вълшебенъ жезълъ, мѣстото на дѣйствие се прѣнася внезапно на съ-веръ, въ Москва. Москва възприема и укрѣпява литературните традиции на старата киевска Русь, за да ги прѣдаде отъ своя страна, като наследство, на новата руска литература, която се начева отъ реформитѣ на Петъръ Велики и достига въ днешно врѣме до свѣтовно значение. Споредъ тая схема културниятъ животъ на юга съкашъ съвършено се прѣкратява, щомъ Москва се появява на историческата аrena. Или поне тоя животъ нито се изобразява, нито се обяснява въ рамките на указаната схема. Значи ли това, че той дѣйствително се е прѣкратилъ? Съвсѣмъ не! Въ това врѣме, когато въ Москва едва що сѫ се зараждали слаби наченки на културни изисквания и потрѣбности, — тукъ въ Украина, отъ XV вѣкъ се е вършила много интензивна културна работа, кипѣла е напрѣгната просвѣтителна и дѣйност, до толкова отлична по форма, идеини стремежи отъ онова, което по врѣмето е господствувало въ Москва, щото нито единъ историкъ не ще се рѣши да я причисли къмъ явленията на руската литература отъ тоя периодъ, въ горѣуказания смисълъ,

По тоя начинъ, вече самото това обстоятелство указва, чс ний имаме тукъ работа съ нѣкакво ново, оригинално явление. Вгледаме ли се въ него по внимателно, ще съзремъ една несъмнѣна врѣзка между украинската литература на възраждането и горѣпоменатия периодъ. Първата отъ тѣхъ е израсла и по идея и по форма направо върху почвата на ония литературни явления, съ които школ-

ната схема на руската литература не знае какво да прави. Съ разширяването на научните изследвания е била намърена непосрѣдствената прамайка на новата украинска литература: тъй наречената западно-руска литература, която охваща четири столѣтия отъ XV до XVIII вѣкове.

Но очевидно е отъ друга страна, че и тукъ не слѣдва да се дири началото на украинската литература. Литературата на XV до XVIII столѣтия показва твърдѣ близка, тъй да се каже интимна връзка съ писмеността на Древна Русь, — съ онъ киевски периодъ, който се счита за родоначалникъ на московската писменостъ, а сега — съ нейно по-срѣдничество — и на руската литература. Изработените прѣзъ епохата на древната писменостъ форми на литературно творчество, продължаватъ да прѣобладаватъ и прѣзъ горната по нова епоха, идеитъ на старорускиятъ книжници още властуващъ надъ умоветъ. Като се почне отъ XV вѣкъ Украина, въ своето литературно развитие, не се отклоня нигдѣ на страна отъ главния путь, а върви направо и непосрѣдствено по направлението, което е отбѣлѣзано въ епохата, когато сѫ се създавали лѣтописите и »Словото о полку Игоревѣ«. По тоя начинъ, само тукъ, въ утрото на културния и обществено-политически животъ на народа, слѣдва да се дирятъ и сѫщинските извори на неговата литература. Както историята на украинския народъ съвсѣмъ не се изчерпва съ казашките движения, но охваща и цѣлия прѣдишенъ периодъ отъ опити за държавно строителство въ басейните на Днѣпръ и Днѣстръ, тъй и неговата литература възхожда къмъ онова врѣме, когато той не само е слагалъ наченките на приложимата църковна писменостъ, но се е отеквалъ на злrbата на деня, ту чрѣзъ

публицистичните отстъпления на древния лѣтописецъ, ту чрѣзъ вдѣхновенитѣ образи и обращения на невѣдомия авторъ на »Словото«, ту чрѣзъ спокойнитѣ поучения на княза-писатель. Ето защо погледътъ на съврѣмения украински изслѣдвачъ се обрѣща къмъ това древно врѣме и тукъ дира началото на родната литература. Само като прослѣдимъ едно явление до най дѣлбокитѣ му корени, ще дойдемъ до изворитѣ му и ще съумѣемъ да охванемъ съ единъ погледъ цѣлата картина на развитието му, — отъ зараждането до най послѣднитѣ му крачки.

Къмъ сѫщитѣ резултати ще дойдемъ, ако привлечемъ, въ качество на авторитетно свидѣтелство, историята на езика, която неотдавна е разбулила много завѣси надъ тайнитѣ на миналото. Каза се по горѣ за тенденцията на нѣкои старателни хора да докажатъ литературната неправопослѣбностъ на украинската рѣчъ, било поради късното ѝ произхождение, било поради близостъта ѝ — едни казватъ къмъ руския, други къмъ полския езици, било даже поради нейната неразработеностъ, твърдѣ низката степень на развитието ѝ. Дѣйствителностъта и тукъ опровергава извѣртваниета на тия повече старателни, отколкото диращи истината хора. Азъ бихъ могълъ да приведа десетки мнѣния и възторжени отзиви за древностъта, красотитѣ и сравнително високата обработеностъ на украинския езикъ. Но ще се задоволя само съ послѣдната дума, къмъ която е дошла по този въпросъ филологическата наука. »Малорускиятъ езикъ, казва единъ много компетентенъ и авторитетенъ ученъ, се е отдѣлилъ въ една твърдѣ отдалечена епоха отъ общеруския праезикъ. Съ термина »общеруски езикъ« ний наричаме онъ езикъ

който не е достигналъ до настъпванието на писмени паметници и, отъ който също произлъзли другите руски езици: съверно великоруския, южно великоруския и белоруския. По този начинъ, отъ гледище на неговото доисторическо минало, малорускиятъ езикъ следва да бъде признатъ за наръчие на руския, ако подъ термина »руски езикъ« разбираме съвокупността говори, които се употребяватъ отъ русите, въ това число и отъ малорусите. Но отъ гледище на неговото историческо минало, за което има паметници, а тъй също и на неговото сегашно положение, малорускиятъ езикъ следва да се смята като нѣщо отдалено отъ другите руски езици, защото ний не разполагаме съ никакви указания, че езика на малорусите пръживѣва и сега нѣкакви общи явления съ другите руски езици, въ областта на звуковете, формите и словообразованията . . . Историческата сѫдба, както ще видимъ, съ разединили рано руското съмейство и рано съ обособили малорусите^{*)}) По този начинъ украинскиятъ езикъ е наченалъ рано да удовлетворява потребностите на родния народъ въ една епоха, която не може да бъде установена отъ достигналите до настъпванието на писмени паметници. Естествено е, че той е прониквалъ и въ писмеността, въпреки много неблагоприятни за това условия. Достатъчно е да кажемъ, че напълно опредѣлени негови признания се намиратъ вече въ паметниците на XI вѣкъ. И вънъ отъ това, цѣлата история на понататъшната писменост и литератури показва

^{*)} А. Шахматовъ. „Краткий очеркъ истории малорусского (украинского) языка“. Вижъ изданието „Украинский народъ, его прошлое и настоящее“, томъ II, Петроградъ. 1916. Стр. 664—665.

каква бооба е имало между книжния »общеруски« езикъ, (който не е нищо друго, освѣнъ старо-българскиятъ езикъ на църковната писменост) и живия му конкурентъ — народната рѣчъ. Изобщо първиятъ периодъ на тая борба може да се счита завършенъ къмъ XV вѣкъ.

Къмъ това врѣме украинскиятъ езикъ се явява вече напълно образуванъ и получава се по-голѣмо влияние върху книжната рѣчъ. Въ зависи-
мостъ отъ това се изработва единъ особенъ лите-
ратуренъ езикъ, — непонятенъ вече за великоруси-
тѣ езикъ, който въ онова врѣме е билъ също досто-
жение на украинския и бѣлоруския народъ. Този
езикъ, съ неговитѣ компромисни форми, е се пакъ
до толкова близъкъ до живата украинска рѣчъ
щото не може да възниква никакво съмнѣние
върху произхода и състава му. Отъ друга страна
сѫщиятъ езикъ е служилъ като оръжие на кул-
турния животъ и мисъль и е трѣбало за това да
се подложи на значителна обработка, що се от-
нася до терминологията, до гѣвкостта и приспо-
собимостта му къмъ израза на нови понятия. И
украинскиятъ езикъ къмъ XVIII вѣкъ е достигналъ
дѣйствително до висока степень на такава обра-
ботеностъ.

Прѣзъ тоя вѣкъ се забѣлѣзватъ двѣ паралелни течения, които се борятъ помежду си. Отъ една страна — стремежъ да се запазятъ църковнитѣ форми на тѣй нарѣчения »Словеноруски« езикъ, който намира своя изразъ въ тежкитѣ, схоластически, учени произведения на киевските ака-
демици, — отъ друга по ярко и живо направление, което се е стремѣло да използува, въ по-
голѣмъ или по-малъкъ размѣръ, »простата мова« т. е. живия езикъ на народнитѣ маси. Разбира се,

че въ »Словеноруския« езикъ съ прониквали думи и форми от живия езикъ, както отъ друга страна и »простата мова« на книжниците отъ онova връме, не е била още напълно свободна отъ църковни елементи. Това до извѣста степень е изглаждало разликата между тѣхъ, но само до извѣстна степень и ако първото направление съ уговорки и поправки е могло още да се приспособи, макаръ и слабо, къмъ общеруските потребности (ний видждаме, че въ Москва тоя езикъ се подлага на поправки), то второто носи вече ясно изразенъ националенъ характеръ. То води направо и непосрѣдствено къмъ онова, което въ края на XVIII вѣкъ е изнесъ Котляревски и което въ резултатъ е създало новата украинска литература, основала развитието си върху живата рѣч на народнитѣ масси, — тая истинска основа на всѣка национална литература. И когато е зазвучало народното слово, украинската литература напълно се е намѣрила, като е станала народна въ сѫщински смисълъ на думата и — споредъ израза на проф. Дашкевичъ, като се е прѣвърнала въ »стремежъ на народността къмъ самоизразяване.«

По отношение на езика, тя е останала такава и до денъ днешенъ. Макаръ никоя съвремена литература да не търпи толкова обвинения и даже насмѣшки за своята ужъ изкуственость, като украинската, не е трудно да се опредѣли истинската цѣна на тия обвинения. Тѣ изхождатъ отъ сѫщото място, отъто и горѣпоменатиятъ дълбокомисленъ въпросъ дали тя сѫществува и свѣдочи по-вече за изпитаната благонадежность на авторите имъ, отколкото за тѣхното желание все-щѣло, справедливо и добросъвѣтно да разбератъ даденото явление. И наистина мѣжно е

да се намъри литература по близка по езикъ до народните маси отъ украинската и разбира се не ония автори, които се възхищаватъ отъ езика на »пълното събрание на законите« съ въ право да я упръжватъ въ нѣщо. Въпръшки голямото количество нови понятия, съ които, особено въ най ново време, има да борави украинската литература, тя ревниво охранява духа на езика, грижи се за чистотата му и, като твори на народна основа нови думи и форми, остава изобщо достъпна и понятна на широките народни маси. Като продължава да се развива и да вдълбочава и разширява обема на изразяваните въ словото потръбности на родния народъ, езика на украинската литература остава въренъ на господствующата въ нея тенденция да биде близка къмъ народа и да служи на интересите му.

По тоя начинъ, като вземемъ прѣдъ видъ както и вѫтрѣшната страна на развитието на украинската литература, тѣй и външниятъ ѝ изразъ въ словото, ний ще получимъ слѣдните три периода на това развитие.

Първъ периодъ — на национално-държавно строителство, — отъ първите пропаганди на културни изисквания до съединението съ Литва и Полша въ края на XVI вѣкъ. Въ литературно отношение този периодъ се характеризира съ византийски влияния и връзки, отчасти непосрѣдствени, отчасти получавани чрезъ другите югославянски земи. Но къмъ този периодъ се отнасятъ също и първото извиране на оригинално творчество отъ родната почва, борбата на наносните и местни елементи и проникването на послѣдните въ чуждия български езикъ, станалъ по основа еръме езикъ на писмеността. Татарското наше-

ствие отъ половината на XIII вѣкъ дѣли тоя периодъ на двѣ: първата се отличава съ своя интензивенъ разтежъ и съ развитието на литературните интереси и форми, втората съ своя упадъкъ и израждане въ мъртва холастика.

Втория периодъ на национално държавно подчинение, съ непрѣстанни опити да се възвѣрне загубената самостоятелностъ, обема четири столѣтия, отъ края на XVI до края на XVIII вѣкъ. Византийските влияния се смѣнятъ съ западни, които идватъ прѣимуществено прѣзъ Полша. Забѣлѣзвасе стремежъ къмъ нови литературни форми, прѣработване на старото наслѣдство, а въ езика усиленъ притокъ на народна стихия, която постепенно изгласва окончателно омъртвѣлия органъ на писмеността: църковно-славянския езикъ. Великиятъ народни движения прѣзъ половината на XVII вѣкъ, дѣлятъ и тоя периодъ на двѣ части: първата съ напрѣгнатата ѹ борба противъ полонизацията, при което културното оръжие се заема отъ самата Полша, втората съ нейното обръщане на фронта къмъ съверо изтокъ и отстояването на културно-националните цѣнности противъ атаките на московския централизъмъ. Въ тая епоха се появяватъ и нови литературни форми, които служатъ за прѣдвестници на националното възраждане.

Третиятъ периодъ — на национално възраждане, — обхваща врѣмето отъ появата на Котляревски въ литературата, т. е. отъ края на XVIII вѣкъ до настоящия моментъ. Характерни черти на тоя периодъ сѫ: народенъ язикъ, хуманитарно направление и европейски форми. Но съйки до прѣди Шевченко печатъ на провинциализъмъ, украинската литература, съ появата на тоя

поетъ, встжпва въ областта на универсализъма, като мингва всички етапи на общочовѣшката мисъл и води непрѣкъжната борба за националната индивидуалност на украинския народъ и за пълното му самоизразяване въ областта на художественото, публицистическото и научно слово.

Успоредно и наредъ съ литературното развитие, въ Украина напрѣдва и нова колективно и безимено творчество, на чиито създания се дава обикновено името „народна словесность“. Бидейки, споредъ общото признание, едно отъ най богатитѣ, яркитѣ и колоритнитѣ въ цѣлия славянски миръ, украинското народно творчество не стои изолирано, на страна отъ литературното творчество, не е отдѣлено отъ него съ непроходима стѣна. Напротивъ, отъ доста давна и до днесъ, то се ползува, въ извѣстна прѣработка и приспособяване, отъ продуктитѣ на индивидуалното творчество (напр. тъй нарѣченитѣ „думи“ прѣзъ втория периодъ, произведенията на Шевченко, Рудаковски, Глѣбовъ и др. въ най-ново време), както отъ друга страна и то вдъхновява съ своитѣ теми и образи ония отдѣлни пѣвци-поети, които излизатъ въ литературата. Тая тѣсна връзка между народната поезия и литературнитѣ дѣйци е била забѣлѣзана и отбѣлѣзана още отъ първите творци на новата украинска литература. »Ний всички, пише единъ отъ пионеритѣ на украинското слово, безразлично голѣми или малки ли сѫ литературнитѣ ни способности, произхождаме сѫщо тъй отъ нашитѣ рапсоди, както грѣцкитѣ писатели отъ образование вѣкъ сѫ произхождали отъ Хомера и както самия Хомеръ произхожда отъ прѣдшествуващи очевидци на дѣяніята на стара Гърция... Ний и народътъ сме едно и сѫщо по-

нравственото развитие, само че народътъ, съ неговата устна поезия, прѣставя въ духовния животъ първия периодъ на образованietо, а ний началото на новъ висшъ периодъ" *). Прѣдъ видъ тия тѣсни врѣзки между устното и писмено творчество на украинския народъ, неговата безискуствена пѣсень съставя една необходима и твърдъ цѣнна страница въ историята на украинската литература.

При историческото изучаване на тая литература се открива и още една любопитна черта. Ако изслѣдваме сѫдбата ѝ отъ най древно врѣме, ще забѣлѣжимъ единъ крайно интересенъ процесъ: какъ литературата постепенно минава отъ универсализъмъ къмъ партикуларизъмъ по отношение на своето териториално разпространение и заедно съ това териториално ограничение, достига до разширяване и вдълбочаване на влиянието си, като се приближава къмъ сѣ по широки крѣгове на населението. Тоя паралеленъ процесъ на териториално самоограничение и вѫтрѣшно разширяване зависи отъ обстоятелството, кой езикъ, въ това или онова врѣме, е господствуvalъ въ литературата. Прѣзъ първия периодъ това господство е принадлежало на заетия отъ България, мъртавъ за мѣстното население езикъ, извѣстенъ сега подъ името църковно-славянски. Той се е одушевявалъ само съ извѣстни наслоявания мѣстна рѣчъ въ лексиката, въ произношението или правописа. По този начинъ тая писменостъ, която е служила не само на руските, но изобщо на славянските племена, е била дѣйствително общославянска, или може да се каже и общоруска, но заедно съ това отъ нея е можелъ

*) Кулішъ П. Записки о южной Руси, т. I, стр. 182.

да се ползва само висшиятъ слой на широко пръснатото население: за масситѣ тя е била недостъпна и чужда. Прѣзъ втория периодъ забѣлѣзваме вече известна диференцияция: народната струя въ езика на писменостъта се усилва и общата литература напълно опрѣдѣлено се разпада на двѣ части: една отъ тѣхъ, наричана днесъ западно руска, е служила на украинците и белорусите, другата, съвероизточната – на великорусите. Всѣка една отъ тѣхъ е била чужда на другата група, но затова е стояла много по близу до мѣстния животъ, отколкото писменостъта на прѣдишния периодъ. Най-сетиѣ третиятъ периодъ се отличава съ пълно господство на народните езици въ литературата. Съобразно съ това и диференцияцията отива още по далечъ: – ний имаме вече три литератури, както имаме три народа. Всѣка отъ тия литератури: руската (великоруската), украинската и белоруската, като се ограничава въ своето разпространение, демократизира се, спуша се отъ горните и средните пластове къмъ глубината на народните масси, увелича ги въ културното движение, възбужда и удовлетворява културните имъ изисквания.

Демократизацията на литературното движение не е единствениятъ резултатъ на изложения процесъ. Другиятъ, за настъ не по малко важенъ, е демократизацията и национализацията на литературата, която го съпровожда. Прѣставайки да биде монополь на висшите или може да се рѣче, на интернационалните пластове и крѣгове, спушайки се къмъ и въ массите, литературата е трѣбвало да приеме рѣзко национални черти. Докато писменостъта е служила само на висшите класи, тя по своятъ словесни изрази е могла да биде

общоруска и общославянска и даже общочовѣшка, като латинската срѣдневѣковна писменост, оставайки въ сѫщностъ, като тая писменостъ, еднакво чужда и далечна на всички, лишена отъ възможностъ да трогне когото и да е и да възбуди съзвучнитѣ струни на душата. Но щомъ къмъ литературното движение се присъединяватъ срѣдните класи, а посетнѣ иолнитѣ пластове на народните маси, онай обща и затова и ничия литература изиграва ролята си окончателно и безвъзвратно потъва въ миналото. И неминуемо настъпва онова явление, което е известно подъ името възраждане на отдѣлните народности и което се състои въ това, че всѣка една отъ тѣхъ твори културата си възъ основа на собствени срѣдства и роденъ материалъ. Възраждането ня славянските народи, въ това число и на украинския, което е приковало всеобщото внимание въ началото на XIX вѣкъ, е било само послѣдствие на казания процесъ, въ чиято историческа необходимост днесъ едва ли може да има съмнѣние. Това може да служи като най добъръ отговоръ на всички задѣвки, относително „искусственото създаване“ на украинската литература, а отъ друга страна освѣтлява и дѣйствителната позиция на ония, които въздишатъ днесъ за „общоруска“ литература. Тѣхниятъ идеалъ не лежи напрѣдъ, а наназадъ, въ тѣмната дѣлбочина на дотатарското минало, въ тая истинска люлка на „общеруската“ литература, писана на старобългарски езикъ, който е изигралъ въ източна Европа, макаръ и въ по слаба степень, ролята на срѣдневѣковния, западенъ латински езикъ. Ведно съ разпространението на културата, демократизацията и на просвѣтата, тая обща, за всички еднакво мѣртва литература

се разпада на редица живи, съответствуващи на народите, литератури. Въ днешно връме, такава „общеруска“ литература е само мечта, която може да приема и благородни, но и съвсъмъ неблагородни форми, когато води напр. къмъ насилиствена денационализация, — мечта, която ще си остане въроятно мечта, докато съществуватъ живите народи — това непоколебимо основание на литературитѣ въ ново връме.

||

Оная древна писменност, отъ която се начева историята на украинската литература, се е зародила, както е известно въ „Русь“, т. е. на днешната украинска територия, въ Поднѣпровие, което е представляло политически и културенъ центъръ на староруския животъ. Дали нашите пра-дѣди сѫ имали нѣкаква писменостъ пра-ди приемането на християнството, за това можемъ само да правимъ прѣдположения, тъй като липсватъ напълно каквито и да сѫ слѣди за това. Но известни указания съществуватъ сѣ пакъ. Българскиятъ писатель отъ края на IX вѣкъ, Черноризецъ Храбъръ, въ известното си „Сказание о писмѣнехъ словѣнскихъ“, като отрича да сѫ имали славянитѣ писмо, казва сѣ пакъ, че тѣ „чрътами и рѣзами чytъахъ и гатаахъ, погани сѫщe“. Очевидно, само прѣнебрѣжението на благочестивия Черноризецъ хъмъ язическото минало на славянитѣ му е попрѣчило да признае тия „чръти и рѣзи“ за писмо. Въ панонските жития на св. св. Кирилъ и Методи-

ди е записано прѣданието, че въ Корсунъ (Херсонесъ) св. Кирилъ е намѣрилъ не само единъ човѣкъ, който е говорилъ на „руски езикъ“, но дори и книги написани „рускими письмены“. Вслѣдствие това, въ единъ отъ по кѣснитѣ паметници на украинската писменост („Креховская палея“) направо се установява, като неуспоримъ фактъ че „руското писмо се е явило, дадено отъ Бога въ Корсунъ на русина, отъ нея се научилъ и философъ Константинъ и съчинилъ и написалъ по неинъ образъ книги на руски гласъ“, — отгдѣто се прави и заключение за божествения произходъ на руското писмо.

Както и да е, ако оставимъ настрана тия неясни указания, загатвания и прѣдания за сѫществуването на една дохристиянска писменост у нашите прадѣди, като фактъ се явява само обстоятелството, че историята заварва истинска писменост у насъ, едва съ въвеждането на християнството. Това обстоятелство е наложило неизгладими черти *върху* цѣлата ни древна писменост: то е опрѣдѣлило за дѣлги врѣмена, както нейното съдѣржание, тѣй и формата и словесното ѝ и изражение. Християнството е донесло съ себе си грамотността за чисто утилитарни цѣли, за потрѣбноститѣ на новия култъ — християнското богослужение и се е възползвувало за това отъ готовия материалъ: църковнитѣ книги прѣведени на Бѣлгарски езикъ. То изцѣло ги е прѣсадило у насъ и е създало по тоя начинъ веднага литературния езикъ, който прѣобладава по онова врѣме. Езикътъ на църковнитѣ книги е станалъ основание на цѣлата писменост. Благодарение на своя освѣтенъ отъ църквата авторитетъ за благочестивитѣ книжници, отъ една страна, а отъ

друга вследствие сходството му съ мъстния езикъ, той е билъ леко възприетъ отъ образованите класи, толкозъ повече, че у тѣхъ представата за народна езикъ несъмнѣно се е свързвала съ онай за езичеството. Въ образованите крѣгове се създава представата, че „Словенскъ языъкъ и Руский одинъ“, иначе казано тия крѣгове просто впадатъ въ сѫшата набожна едностранчивост и благочестиво рвение, което ги е заставяло отъ една страна да проклинаятъ и прѣслѣдватъ „блѣскавото пѣни“ и „мирскитѣ пѣсни“, т. е. произведенията на народното творчество, които се характеризиратъ съ езически мирогледъ, а отъ друга он я „български басни и кощунства“, които сѫ нарушили представленията на ортодоксалното християнство. Но любопитно зрѣлище: всѣка борба, както е известно, изисква изкупителни жертви и първи нейни жертви сѫ били сѫщите благочестиви книжници. Поне никой другъ като тѣхъ не ни е запазилъ не само загатвания за „Бѣсовскитѣ пѣсни“, но и несъмнѣни образци отъ тия пѣсни. Въпрѣки принципиалната имъ вражда къмъ народната стихия „вѣжитѣ, поповетѣ и книжниците“ сѫ попадали подъ непобѣдимата ѹ властъ, отдавайки голѣмъ данъкъ на вѣзцилoto се върху развалините на езичеството „двоевѣрие“. И много любопитно е да се наблюдава, какъ изподъ сериозната маска на християнския писател и проповѣдникъ, поглежда на смѣшливото лице на езическия магьосникъ, което запазва много родни черти подъ ненапълно усвоения външенъ видъ. Отъ това гледище древната писменост твърдѣ много напомня ония срѣдневѣковни палимпсести, които, подъ писанията за светитѣ отци, сѫ пазили редица перли на езическата класическа литерату-

ра. И както палимпсестите съзатазили за човешката култура много ценнни данни изъ миналото, тъй и нашата църковна писменост, въпреки волята и желанието си, издава оная почва върху която е израстнала като екзотично цвете. Издава я, въпреки загинването на автентичните паметници, което е произлъзло благодарение на онова разрушение и опустошение на люлката на староруската култура, което е придружавало татарското нашествие. Дори въ ония съверни редакции, въ които съзостили до насъ паметниците на нашата писменост, произведенията на това време, както ще видимъ по-долу, съхраняватъ особеностите и духовния обликъ на тия народъ, сръди когото съзели възникнали и чийто духъ съзели съ себе си. Макаръ училищата, просветата и образците на литературното ни творчество да съзели възникнали у насъ подъ чужди влияния, тъ постепенно влизатъ въ живота и малко по малко ставатъ органическа частъ на тия животъ, като се сливатъ съ неговите изисквания и като ги отражаватъ въ себе си.

Литературниятъ багажъ на нашите пращури се е състоялъ преди всичко отъ преводни произведения въ българска редакция, достигнали до тяхъ отъ славянския югъ, заедно съ християнството. Въ тяхния съставъ съзели влизали главно книги отъ църковенъ характеръ като напр. »Супрасльскиятъ ръкописъ« или »Остромировото евангелие«. Заедно съ тия прилатъци на християнския кулътъ, въ Русъ се е вляла широко и оная поучителна и морализаторска писменостъ, съ която е била тъй богата Византия, и която тъй се е харесвала на книжовните »съзатели« и »почитатели«: творениета на църковните отци и учители (Иванъ Зла-

тоусть, Василий Велики, Григорий Богословъ, Йоанъ Дамаскинъ и др.), житията на светиите от-дѣлно и въ специални сборници — като напр. „четъи миенитѣ, патерицитѣ, пролозитѣ“ и най-сетнѣ доста обширната проповѣдническа литература. Научните интереси сѫ се удовлетворявали естествено отъ такива произведения, като »Шестоднева«, »Физиолога«, »Християнската типография« на Козма Индикословъ и др. изпълнени освѣнъ съ научни свѣдения отъ онова врѣме, но и съ всевъзможни легенди и прѣдания, фантастически разкази съ неизмѣнни морализаторски цѣли. Историческите си знания съврѣмениятъ читателъ е черпѣлъ отъ редица исторически произведения, като горѣпоменатото „Сказание“ на Черноризецъ Храбръ, всевъзможните палеи, хронографи и хроники (на Малала, патриархъ Никифоръ, Константинъ Манасий и др.) На любителитѣ на по леко четиво сѫ служили апокрифните или „отрѣчени“ книги, които сѫ привличали вниманието съ оня белетристически елементъ на чудеса, който се е съдѣржалъ въ тѣхъ, като е поразбулавъ прѣдъ любопитните погледи завѣсата не само на миналото, но и на бѫдащето. Въпрѣки църковните запрѣщения и гонения, на които е била подлагана тая „Запрѣтена литература“ (сѫществували сѫ дори особени каталоги „индекси“ на тия „басни“ и „кощуни“) тя се е ползвала съ огромна популярност и такива произведения като »откровението на Методий Патарски« сѫ оставляли значителна лѣда и въ литературата на послѣдующите врѣмѣна, както е случаятъ напр. съ четенитѣ и до днесъ „Сънища на Св. Богородица“. Всевъзможните „Звѣздочетци“, „астрологии“, „съновници“, „чаровници“, „вълховници“, „грѣмници“, „колед-

ници“ и др., които също се стремят да обяснятъ силите и тайните на природата и на човешките отношения, следва да се причислятъ къмъ този родъ литература. Освенъ нея, по онова време срещаме и чисто белетристични произведения, преводи на различни повести, като популярната „Александрия“, „Повестта за Троянската война“, „Девгениевото дъжение“, „За Соломона и Китовраса“, „Станът и Инхилатъ“, „За Йоасафъ и Варлаамъ“, „Сказанието за индийското царство“ и много други. Проникналия въ много отъ тия повести, поради арабскиятъ имъ произходъ, източнъ колоритъ е възбудилъ силенъ интересъ къмъ тяхъ и е спомагалъ за тяхната широка популярностъ, нѣщо което се доказва отъ голѣмото количество прѣписи разпространени между народа. Най обичната форма, отъ която старитъ украинци също ползвали, също били сборниците, единъ видъ алманаси, заети също отъ Византия и югославянските земи подъ всевъзможни названия. „Златна верига“, „Измаралда“, „Златна матица“, „Златоструй“, „Златоустъ“, „Пчела“ и пр. също се съборници отъ различни, както преводни, така и оригинални произведения, притчи, афоризми, сентенции, повечето съ поучително съдържание. Къмъ числото на тия сборници се отнасятъ и знаменитъ „Изборници на Святославъ“ (1073 и 1076) най раннитъ, отъ достигналитъ до насъ паметници на древното време,

Тая доста обширна преводна литература е била школата, въ която се е възпитавала интелигенцията отъ онѣзъ времена. Върху подготвената по този начинъ почва възниква и оригиналната литература, наистина съ слѣди отъ по голѣма или по малка подражателностъ на готовите образци.

През XII вѣкъ се срѣщатъ вече зародиши на опреѣдѣлени литературни школи или поне на различни писателски маниери, които сѫ възбудили дори първата ни литературна полемика. Наистина свѣдненията ни за тогавашните автори сѫ обикновено твърдѣ оскаждни, тѣй като древната писменостъ малко се е интересувала отъ авторите изобщо и всѣки „книженъ писател“ доста свободно се е разполагалъ съ попедналия въ рѣцѣтѣ му материалъ, като си е позволявалъ да поправя повече или по малко, да съкраща, допълва, внаса и или изобщо да измѣня. Първите (достигнали до наше време) оригинални произведения се отнасятъ къмъ сѣ сѫщата категория духовна писменостъ, — то сѫ поучения, всевъзможни послания, жития на светии, пѫтешествия по свети места и т. н.

Всредъ духовните писатели отъ първия периодъ на нашата писменостъ се забѣлѣзватъ двѣ групи, които гачели представляватъ началото на двѣ литературни школи. Представителите на едната сѫ се намирали на върха на съврѣменното образование, парадирали сѫ се своя възвишъенъ стилъ и сѫ изисквали отъ писателя и проповѣдника изтѣнчени форми и символическо тълкуване на светото писаніе, като сѫ се ползвали съ доказателства отъ „Омира, Аристотеля и Платона“

Това сѫ философитѣ, както ги е нарекалъ единъ отъ противниците имъ. Съ такъвъ философски характеръ се отличаватъ произведенията на умрѣлия презъ 1054 г. Митрополитъ Иларионъ („Слово о законѣ и благодати“) живѣлъ единъ вѣкъ слѣдъ Климентъ Смолятичъ, който споредъ отзива на лѣтописеца „бысть книжникъ и фило-

софъ такъ, якоже въ Руской земли не бяшетъ“, (полемическото послание до пресвитеръ Фома). Съ същия философски характеръ се отличаватъ творбите на Иларионовия съврѣменикъ Кирилъ Туровски, съ тѣхитѣ цвѣтисти поучения, сказания и притчи, които показватъ, че той е билъ майсторъ на ораторското искуство. Освѣнъ тия известни по име писатели, Климентъ Смолятичъ споменя за редица киевски мѫже, които сѫ се отличавали съ висока ученостъ и изисканъ литературенъ вкусъ.

Втората група, единъ отъ представителите на която се е нарекалъ „простецъ“, като не се е отличавала съ образованостъ и не се е грижала за изискаността на формата, се е старала кратко и ясно да излага „божествените глаголи“, извеждайки отъ тѣхъ тия или ония поучителни размишления, обилно насытени съ текстове отъ св. Писание, което се е разбирало обикновено въ букваленъ смисълъ. Членъветъ на тая група сѫ просто грамотни хора, които даже не винаги вразумително сѫ изразявали своите мисли. Такива сѫ били Лука Жидята, епископъ отъ 1035 до 1059 г., авторъ на „Поучение къ братіи“, Феодосий Печерски († 1074 год.), авторъ на проповѣди и послания, Мнихъ Яковъ, прѣподобни Несторъ, който е съставилъ едно житие на Борисъ и Глѣбъ, Феодосий – гъркътъ, Георгий Зарубски, Симонъ, Поликарпъ и цѣла редица анонимни автори на разни произведения съ поучителенъ и обличителенъ характеръ. Интересно е да се отбелѣжи, че между тия обличителни творения значително място заематъ описанията на разни княжески неуредици и особено на злоупотрѣбявания съ власть („Слово о князѣхъ“, „Слово о судіякъ и властелѣхъ емлящихъ

мзду и не въ правду судящихъ“, „Гдѣ быти тіуну и князю на ономъ свѣтѣ“ и пр.), нѣщо, което прѣдставя гачели наченки на политическа публицистика.

Съ религиозенъ характеръ се отличаватъ и другитѣ произведения отъ тоя периодъ - на първо място твърдѣ популярнитѣ по онова врѣме пжтувания по светитѣ мяста. До изай-голѣма известностъ е достигнало, разпространеното въ множество прѣписи „Житіе и хожденіе Данила, рускія земли игумена“ (въ началото на XII в.), което се отличава съ голѣма искреностъ и непосрѣдственостъ. Прѣходъ отъ религиозна литература къмъ свѣтска съставятъ „Поученіе дѣтямъ“ на Владимиръ Мономахъ, съ интересни битови подробности и възгледи на княжеско-дружинните крѣгове (отъ първата половина на XII вѣкъ) и загадъчното „Даніила Заточника моленіе“ (изъ вата половина на XIII вѣкъ), което е въ сѫщностъ сборникъ отъ поучителни афоризми, сентенции и пословици, въ обвивката на занимателъ сюжетъ, сходенъ съ легендата за Поликратовия прѣстенъ. Княжеско-дружинниятъ мирогледъ е получилъ своето по нататъшно развитие и изразъ въ знаменитата „Повѣсть врѣменьныхъ дѣй“, циклъ лѣтописи, който е не само „цѣль архивъ на нашата историография“, споредъ думитѣ на професоръ М. Г. Грушевски, но е и едно извѣнредно ярко литературно произведение, любопитно, както и по ония материали, които съдѣржа, така и по способа на тѣхната обработка и изложение. Водени отъ различни автори и въ разно врѣме (различаватъ се три найглавни части на лѣтописите: Началната или Исторовата до 1111 г., Киевската до 1201 год. и Галицко-Волинската до

1292 г.), тия лѣтописи прѣдставяятъ единъ паметникъ, забѣлѣжителенъ най първо отъ литературна страна. Непосрѣдствеността и благочестивата простота на Началната лѣтопись, като се смѣнява съ обстойността на Киевската, прѣминава въ послѣдната часть въ едно широко, почти програмно изложение, съ поетически колоритъ, съ майсторски описания на събитията и живи портрети на лицата. Авторитѣтъ на лѣтописите привеждатъ епизодически, както откъслеци, тѣй и цѣли произведения отъ другъ произходъ: осгатъци отъ народното поетическо творчество, легенди, прѣданія, които сѫ отзувъ на наситената съ аромата на степитѣ поезия отъ ония врѣмена и изразяватъ духа на народа, чиито сѫдбини описватъ лѣтописите. Тая национално литературна страна на нашитѣ лѣтописи е отбѣлѣзана вече отъ Соловьевъ, който майсторски е характеризиралъ южнитѣ лѣтописци въ сравнение съ тѣхнитѣ сѣверни епиго-
гони. „Тежъкъ е трудътъ на историка, който из-
слѣдва XIII и XIV в., пише Соловьевъ, когато ос-
тава да се ползува само отъ Сѣверната лѣтопись.
Нѣма вече онай жива и драматическа форма на
разказа, къмъ която историкътъ е навикналъ въ
Южната лѣтопись. Въ Сѣверната лѣтопись дѣй-
ствуващи лица дѣйствуватъ мѣлчеливо, воюватъ
помиряватъ се, но нито сами казватъ, нито лѣто-
писецътъ отъ себе си ще прибави, защо воюватъ
и по коя причина се помиряватъ. Въ града, въ
княжеския дворъ нищо се не чува, всичко е тихо.
Всички сѣдятъ затворени и си мислятъ нѣщо на
ума. Отваряте се вратите, хората излизатъ на
сцената, вършатъ нѣщо, но го вършатъ мѣлче-
ливо. Разбира се, въ това се отражава характерътъ на епохата, характерътъ на цѣлото

народонаселение, чито представители съдѣйствующите лица. Лѣтописецътъ не е можалъ да измисли думи, които не е чулъ. Но отъ друга страна, не може да не се забѣлѣжи, че самиятъ лѣтописецъ е неразговорливъ, тѣй като въ него-вия характеръ се отражава сѫщо характерътъ на епохата и на цѣлато народонаселение. Съврѣменникъ на събитията, той е знаялъ подробнотитѣ на нѣкое любопитно явление, обаче, е записалъ само, че „много нѣчто нестроенія бысть“. — Другъ е характерътъ на Южната лѣтопись. „Раз-казътъ на южния лѣтописецъ“, пояснява Соловьевъ, „се отличава напротивъ съ обилие подробноти, съ живость, образностъ, може да се рече — съ ху-дожественостъ. Особено Волинската лѣтопись се отличава съ извѣнредно поетическа постройка на рѣчъта. Не може да се не забѣлѣжи въ нея влия-нието на южната природа и на характера на юж-ното народонаселение“ *). — Характерътъ на на-рода се проявява въ езика на лѣтописитѣ. Макаръ и да сѫ достигнали до насъ въ сѣверни ре-дакции, въ тѣхъ се забѣлѣзватъ тѣкмо украински особености на рѣчъта, народни думи и изрази, които релефно се отдѣлятъ върху фона на книж-ния езикъ.

Старата писменостъ е достигнала своя върхъ въ почти напълно запазеното »Слово о пѣлку Иго-ревѣ« (отъ края на XII в.) паметникъ и отломъкъ на онова дружинно творчество, което несъмнѣнно е имало своитѣ пѣвци — »баяни«, чито творения обаче, вслѣдствие татарското робство не сѫ могле

*) Соловьевъ С. М. Исторія Россіи съ древнихъ вре-менъ, издание на общество „Польза“, кн. I, стр. 802 13:4, 1325.

да достигнатъ до потомството. Украинскиятъ характеръ на »Словото«, изпъква дотолкова ярко, въпреки съверната редакция, щото още първите му изследователи не сѫ се съмнявали въ неговия произходъ. Кулишъ нарича „Словото“ „Дума“, като подчертава съ това родството и преемната му връзка съ по подирните произведения на украинския епосъ, наречени »думи«. Впрочемъ и самиятъ терминъ »Слово« изцѣло съответствува на по новия: «Дума». Максимовичъ отбѣлѣзва сходството на Словото съ украинските пѣсни, които се намиратъ съ него „въ най близко и тѣсно родство“. Пластичната картина на злополучния Князь Игоровъ походъ, на нещастния изходъ на боя, плѣняването и бѣгството на княза и епическиятъ черти на „Словото“ иматъ високъ лирически подемъ, както напримѣръ въ знаменития „Плачъ на Ярославна“, който тъй напомня «тужіння»-та (оплакванията) на съвремената украинска жена, или въ слѣдното класическо изображение на всенародна скрѣбъ:

Ничеть трава жалощами,
 А дрово съ тugoю къ земли приклонилось

 Жены Русскія возплакашася, а ркучи:
 »Уже намъ своихъ милыхъ лгцъ
 Ни мыслю смыслити, ни думою сдумати, ни очима
 съглядати
 А злата и сребра ни мало того потрепати!«
 А возстона бо, братіе, Киевъ тugoю, а Черниговъ
 напастьми
 Тоска разліяся по Руськой земли,
 Печаль жирна тече средь земли Руськія.

Словото »о пълку Игоровъ«, въ свръзка съ другите достигнали до насъ паметници: словата на Кирилъ Туровски, легендата за »евшанъ-зелье« отъ волинската лѣтопись, словото за »Лазарь воскресеній« разкрива, че въ Русъ е съществувала особена литературна школа, съ високо развита техника, съ твърдо установени форми и съ особена идеология на онай класа, чиято изразителка е била — Тъй, като писмеността на онова връме е служила най главно на хората отъ висшата духовна и свѣтска класа, ставатъ понятни, както религиозниятъ ѝ, тъй и дружинно-класовиятъ ѝ характеръ. Народната масса не се проявява. Ония които дѣйствуваха, сѫ изключително князетъ, княжеската дружина и княжескитъ „молитвеници“ — духовенството. »Смердитъ«, »кметитъ« оставатъ за сега на страна, като се ползватъ съ своя поезия, отломки отъ която сѫ достигнали до насъ въ нѣкои народни пѣсни и други произведения на устното творчество.

Татарското нашествие отъ половината на XIII в. и последвалото го сеть разоряване на Поднѣпровие, което е било лютка на староруската литература, не само че е спрѣло нормалното развитие на зараждащата се литература, но е погребало подъ пепель и развалини по голѣма част отъ създаденото. Заедно съ упадъка на живота и културата, падатъ и литературните интереси. Живото творчество се изражда въ „плетеніе словесъ“ и празна маниерност и писателитъ отъ последующето столѣтие (митрополитъ Серапионъ, Киприянъ, Фотий, Григорий Цамблакъ) отбѣлѣзватъ единъ особенъ периодъ на упадъкъ и културно запустѣние.

III.

Прѣзъ 1321 година Киевъ и Киевската земя («Русь») се присъединява къмъ Литовското велико княжество. Прѣзъ 1386 год. съединенитѣ Литва и Русь влизатъ въ уния съ Полша. Въ това време, когато на сѣверо-изтокъ израства и се усилва могъщето Московско царство, тукъ, на западъ и на югъ, се появява една самостоятелна държавна организация, открита на западни влияния, която заедно съ това ревниво пази традициите на прѣдишния периодъ, имайки и извѣстенъ запасъ културни придобивки. Тукъ „задъ литовската граница“ се спасяватъ отъ Москва първите политически емигранти, като напр. князъ Курбски. Тукашниятъ животъ е ограденъ съ други рамки и тече по други легла. Началото се отъ по рано етнографическо дѣление се кристализира окончателно, образуватъ се национални типове, като пораждатъ отъ една страна великоруския, отъ друга, за сега още тѣсно свързания, бѣлоруско-украински миръ.

Политическата обстановка е повлияла дълбоко и върху духовния животъ. Като се е съединила съ Литва, Русь ѝ е донесла своето съзнание на културно прѣвъзходство, което се е прѣдало и на победителите. Езикътъ на тая Русь, достатъчно разработенъ въ сравнение съ онъ на Литва, става официаленъ не само въ вѫтрѣшността на Литовската държава, но и въ международните отношения. Почти до края на XVI в. „Литва квитнетъ русчизно“, т. е. процъвтява, благодарение на възприетите отъ завоювания народъ обичаи и езикъ. Официалниятъ животъ е оставилъ много паметници отъ тая „руschizna“, като напр. разните княжески

грамоти, „Съдебникътъ на вел. князъ Казимиръ“ (1468 г.) и »Литовския Статутъ« (1522—1529 г.). И само слѣдъ Люблинската уния, която е установила по тѣсни отношения между Литва, Русь и Полша, „рузчизната“ е трѣбвало да прѣмине отъ главно въ второстепено, а сега и въ отбранително положение, като се е срѣщнала съ силната полска култура. За да защитятъ своята националностъ въ тая борба, която наскоро е погълнала покатоличилото се и полонизирано висше княжеско-болярско съсловие, изпъкватъ, съюзени съ православното духовенство, отначало срѣдното съсловие, — доста силно организираното градско население („братствата“), а сега и истинскиятъ плебъсъ въ лицето на безсъсловното или надсъсловното казачество. Създадената отъ новите борци култура се отличава значително отъ дружинно-княжеската, макаръ и да съзнава и да подчертава връзките съ нея. Благодарение на братските организации и на участието на казачеството, новата култура прониква на дълбоко, значително се демократизира и създава силно просвѣтително движение, което се отразява и въ областъта на литературата. Въ помощъ на послѣдната идва и книгопечатането.

Първата печатница („друкарня“), която е служила и на украинските земи, е била основана отъ Швайполтъ Фиоль, презъ 1491 г. краковска печатница, дѣто сѫ били издадени нѣколко богослужебни книги. Сега, къмъ самия край на XV вѣкъ, въ Прага начева своята дѣйностъ докторътъ отъ Падуанския университетъ Францисъ Скорина, който е отпечаталъ Библията и други нѣкои издания на единъ близъкъ къмъ народния бѣлоруски езикъ: »Людемъ посполитымъ къ добромъ наученію“. Къмъ половината на XVI вѣкъ, задъ Литов-

ския „рубежъ“ (граница) съ намерили добъръ приемъ, избъгалитъ отъ Москва първопечатници, Иванъ Федоровъ и Петръ Мстиславецъ. Типографското изкуство, благодарение на царуващата въ Украина пълна свобода на книгопечатането, получава тукъ значително разпространение. Прѣзъ време на такива меценати, като хетманъ Ходкевичъ или князъ Острожски, разни монастири, братства и частни лица си уреждатъ печатници. Край на развитието на типографското дѣло въ Украина е билъ положенъ едва прѣзъ XVIII в., когато руското правительство е въвело тукъ специална цензура и, за да се бори съ украинското „особено нарѣчие“, е окрѣжило книгопечатането съ редица крайно стрѣснителни условия и полицейски мѣрки.

Литературнитѣ интереси на времето за което е рѣчъ, съ се съсрѣдоточавали, освѣнъ въ доста обширната прѣводна белетристика (рицарските повѣсти, като „Тристанъ“, „Бова“, французските новели на Бокачио) още и върху създаването на просвѣтителни срѣдства за широкитѣ крѣгове на населението. Подъ влияние на реформационнитѣ и възродителни идеи, възниква стремлението да се направятъ християнските истини достѣжни на народа, вслѣдствие което се появяватъ голѣмо число „тѣлкувателни“ евангелия, т. е. проповѣднически сборници на различни религиозни теми и зачестяватъ опититѣ да се прѣведе светото писание на прости „мова“, т. е. на единъ достѣженъ на масите езикъ. Отъ тия опити най забѣлѣжителни сѫ: художествено орнаментирания прѣводъ на архимандритъ Григорий, известенъ подъ името „Пересопицко евангелие“ (1556 – 1564 г.), трудовете на Василий Тапински, Валентинъ Негалевски, Семенъ Могила и др. Наредъ съ тия произведения значително

разпространение намиратъ разните прѣправки и подражания на Даниловото „Хождение“ и други произведения въ този духъ. Върху почвата на лѣтописната традиция се появяватъ всевъзможни «хроники» и издания за научни и учебни цѣли. Въ края на XVI в. около основаната отъ князъ Острожски въ гр. Острогъ „колегия“ или „академия“, се събира единъ кръжцецъ учени и литератори, които сѫ оставили голѣма слѣда въ литературата, главно съ своята полемика въ защита на православието отъ католичеството и униятството, избухнало отъ врѣмето на Брестския съборъ, прѣзъ 1596 г. На тая полемическа литература, въ която сѫ изпѣкнали и отъ двѣтѣ страни твърдѣ даровити литературни сили, не слѣдва да се гледа като на изключително богословски прѣния Въ една епоха, когато философията се е считала само »слугиня« на богословието, религиозните интереси сѫ обагряли всички страни на живота. Но подъ покривалото на богословска полемика авторитетъ говорятъ за прѣдмети, които сѫ имали напълно жизнено значение и опредѣленъ политически националенъ смисълъ. Въ рамките на богословски теми се развива ярка публицистична работа: пропагандира се просвѣтата, отстояватъ се демократични стремления, влиянието на братствата, на политическата свобода, на националното развитие и т. н. Отъ православна страна въ тая полемика сѫ изпѣкнали Герасимъ Смотрицки (»Ключъ царствія небеснаго«, 1587 год.), Василий Суражски (»О единой истинной православной вѣрѣ«, 1588 г.), Христофоръ Филалетъ-Бронски (»Апокризисъ«, 1599 год.), Юрий Рогатинецъ („Пересторога“), Мелентий Смотрицки („Треносъ албо плачъ“, 1608 г.), Захарий Копистенски („Палинодия“). Иванъ Вишенски (цѣла

редица послания) и др. И другата страна не е мълчала и е имала такива крупни дѣйци, като Скарга („Описаніе и оборона събора руского берестейскаго“, 1597 г.), Игнатий Потѣй („Унія“, „Антиризисъ“), Рутски и др Особено високи литературни достоинства иматъ произведенията на Христофоръ Бронски, строго логиченъ и точенъ мислитель, въоръженъ добре съ исторически знания и всестранно образование. »Пересторога«, която се приписва на льововския „братчикъ“ Юрий Рогатинецъ, обяснява причинитѣ на упадъка въ народния животъ на Украина, като ги намира въ слабото развитие на просвѣтата. Огненитѣ послания на Иванъ Вишенски, чито прѣписи сѫ се пръснали всаждѣ изъ Украина, бичуватъ недостатъците на висшитѣ съсловия и се борятъ за интереситѣ на „хлопа“ (на простия човѣкъ), въ името на неговото чоловѣшко достоинство. Пламената защита на ония, които всрѣдъ всеобщия разкошъ на висшитѣ класи, „сърбатъ и попара и борщъ отъ една паница“, „съ една антерия се покриватъ“ и »сѫ сами на себе си и господари и слуги«, би направила честь и на по късни врѣмена. Вишенски, като упстрѣбява иронията и сарказъма и заема аргументитѣ си изъ условията на околния животъ, сваля много умѣло богословската полемика отъ отвлѣченитѣ мъгловости въ сферата на насажднитѣ земни интереси и съ своето чисто морално поставяне на въпроситѣ, умѣе да имъ придае горещъ интересъ и жизненостъ. Вслѣдствие тия качества на неговитѣ произведения, Вишенски е билъ, споредъ сполучливото опрѣдѣление на биографа, »съкашъ не подкупната съвѣсть на украинския народъ, чийто гласъ, не украсенъ съ нищо, често е бивалъ не приятенъ, нѣкога твърдѣ суровъ, но винаги

искренъ и справедливъ въ основата си». (Франко).

Полемическата литература е изтъквала теоретически необходимостта отъ просвѣта и прѣимуществата, които тя дава въ борбата за родната религия и националност. — Не е възможно »на мирния и голям да воюва вместо вжоржженния рицарь, а на неучения »простецъ« да върши работата на мждрия ораторъ«, пише единъ отъ полемицитѣ. Практически, до сѫщото заключение сѫ били доведени отъ борбата съ католицизъма и полонизацията и ония украинци, които сѫ останали върни на православието, а заедно съ това и на своята народност. И ний виждаме, че Украина прѣзъ XVI и XVII в. в. се покрива съ училища, за които се грижатъ, както разни меценати, като кн. Острожки, тѣй и корпорации, като братствата и духовни учрѣждения, като монастиритѣ. Училището, заедно съ »шпиталя« (приюта за бѣдните, сѫ станали необходимо допълнение на църквата, като сѫ се основавали почти въ всѣко селение и сѫ достигнали своя апогей, съ учрѣдяването на Киевската колегия, по късно академия, »Въ цѣлата Руска и казашка земя, пише, посѣтилисъ Украина прѣзъ половината на XVII в., алепски архидиаконъ Павель — ний видѣхме едно удивително и прѣкрасно явление: почти всички жители, даже по голѣмата часть отъ женитѣ и дъщеритѣ имъ, знаятъ да четатъ и познаватъ реда на богослужението и църковното пѣние. Свещеницитѣ учатъ сирацитѣ и не имъ позволяватъ, като невѣжи да скитатъ изъ улицитѣ«. И заедно съ просвѣтата, за удовлетворение училищнитѣ изисквания, се развива доста богата учебна и учена литература. Появяватъ се граматики (на Зизаний Тустановски, М.

Смотрщици, която по късно е послужила на Ломоносова и др), рѣчници (на Памва Веринда), учебници по история (»Синопсиса« на Гизель, който е служилъ за учебникъ въ цѣла Русия, до края на XVIII в.), разни рѣководства по теорията на стихосложението (»Пиитики« или „реторики“), учебници по проповѣдничество (»Наука албо способъ зложеня казаня« на Галятовски) и т. н. Къмъ научния видъ се отнасятъ произведенията съ отчасти полемически, отчасти апологетически характеръ на професорите и възпитаниците отъ киевската академия, като Петъръ Могила (»Лифосъ«), Селвестръ Косовъ („О мистеріяхъ албо тайнахъ“, 1635 г.), Инокентий Гизель, Лазаръ Барановичъ, Иоаникий Галятовски, Антоний Радивиловски и сътнѣ на цѣла редица лица, които сѫ се явили съ просвѣтителни цѣли въ Москва (Епифаний Славинецки, Симеонъ Полоцки, Стефанъ Яворски, Теофанъ Прокоповичъ, Димитрий Ростовски и много други). Тежката сколастика на тия академически учени е била сѣ пакъ огромна крачка напрѣдъ, въ сравнение съ мирогледа на Московските книжници отъ онова врѣме и не е удивително, че идейните предшественици, съюзници и помощници на назрѣващата тогава реформа на Петъръ Велики, сѫ били повечето украинци. Впрочемъ Москва е гледала много недружелюбно на пришеците и произведенията на мнозина отъ тѣхъ сѫ били подложени на гонения, заради еретическите имъ мисли и необичния езикъ. Единъ примѣръ за това е заповѣдъта да се изгорятъ (на пожарѣхъ сжечь) съчиненията на Траквилионъ Старовратски, на Зизаний Тустановски и дори първиятъ томъ на »Четъи минеята«, въ украински оригиналъ, на св. Димитръ Ростовски. На сѫщата

участъ сѫ били подложени и другитѣ „новотворныя книги Кіевскія или Львовскія печати“, които сѫ били издирвани и унищожавани*)

Заедно съ схоластическата ученостъ и публицистиката се развива и процъвтва литературата, въ истински смисъл на думата, която се ползва съ широка популярностъ всрѣдъ грамотните пластове на народа. Вече прѣзъ XVI в. се появяватъ първите опити на стихотворство, за които е било прието силабическото стихосложение (Смотрички, Рымша) поради голѣмото количество панегирици и „ляменти“ отъ XVII в. (Саковичъ, Волковичъ, Транквилионъ Ставровецки и др.) Тия стихотворни опити водятъ отъ една страна къмъ школната, академическа „вирша“, която за жалостъ се е отбила отъ пжтя на естествеността и простотата (такива „вирши“ сѫ писали почти всички дѣйци отъ XVII и XVIII в. — Типични въ това отношение сѫ произведенията на Климентъ Зинови-

*) Ще отбѣлѣжа тукъ, че тия спорадически и отдѣлни мѣроприятия противъ украинската литература отъ онова врѣме, наскоро сѫ били обединени въ извѣстния указъ на великия руски реформаторъ, прѣзъ 1720 г., съ който се е заповѣдало да се не печатать въ Украина „никакви други книги освѣнъ по раншнитѣ църковни издания, а тия стари църковни книги да се сравняватъ, прѣди печатането, съ други подобни отъ великоруска печать, за да нѣма въ тѣхъ никаква разлика и особено нарѣчие“. Тѣй си е отплатила Москва, въ лицето на гениялния й прѣдставителъ, за просвѣтеното участие на украинците въ културния напрѣдъкъ на новата империя... И наскоро слѣдъ това въ Украина изчезватъ и печатниците и прѣзъ XVIII вѣкъ украинците за пръвъ пжть се повръщатъ отново къмъ стария дрогутенберговски способъ на книжно производство, — прѣписането. За пръвъ, но за жалостъ не и за послѣденъ пжть, тѣй като сѫщото нееднажъ се е повтаряло дори до най недавнитѣ дни на XX в.

евъ), а отъ друга страна къмъ простата безискуствена лирика, къмъ ония „пѣсни и канти свѣтски“, които сѫ възвѣрнали поезията къмъ непосрѣдствената ѝ задача: да изразява изобщо искреното и въ частностъ — любовното чувство (Хетманъ Мазепа, Климовски, Семержински, Дзюбаревичъ и др.)

Заедно съ това се появява бѣгатъ цикълъ сатирически „вирши“ които не се колебаятъ да употребятъ нѣкоя остроумна дума и добра шега, даже и по отношение на свещени и почитани прѣдмети (циклътъ на тѣй нареченитѣ великденски и коледни вирши). За примѣръ може да служи слѣдната картишка, която въ една отъ коледнитѣ вирши, рисува изгонването на прадѣдитѣ отъ рая:

Пишов же вон, Адаме, з раю.
Об'ївся яблук, аж сапеш
Це так ти дogleдаеш гаю, —
Без попиту що хоч і рвеш.
І ти іді, небого, прясти
І щоб не сміла яблук красти
Адаму я нагайку дав.*)

Пълната съ най живи краски сатира се обрѣща изобщо къмъ изображението на бита — и въ областъта на битовата »вирша«, украинската литература отъ онova врѣме ни дава сѫщо нѣколко забѣлѣжителни образци (стиховетѣ на свещеникъ Некрашевичъ и др.). Развива се и патристическата поезия, която рисува бѣдственото положение на

*) Излѣзъ, Адаме, отъ рая! Прѣяль си ябълки, та пѣшкашъ дори! Така ли пазишъ гората? Безъ да питашъ, кѣсашъ щото щешъ. И ти, нещастнице, върви да предешъ! И за да не смѣешъ другъ пѣтъ ябълки да крадешъ, даль съмъ на Адама камшикъ!

родния край, възбужда съчувствие къмъ попадането му подъ крѣпостничество и унищожаването на свободите му, вслѣдствие ония вѫтрѣшни раздори, които сж съдѣйствуvalи на това.

Всі покоя щиро прагнуть,
А не в один гуж тягнуть *).

четемъ въ една отъ тия патриотически пѣсни, които се отдаватъ на падналия въ немилостъ хетманъ Мазепа. Такива произведения, които сж прѣдимно анонимни и изхождатъ отъ перото на интелигенцията, сж достигнали до насъ въ голѣмо количество, защото, както забѣлѣзва проф. Петровъ, »често подъ студенческия мундиръ е туптѣло горещо казашко сърдце, което е карало студентите да взиматъ дѣятелно участие въ народните войни за отечеството и да му служатъ не само съ мечъ, но и съ перо«. На патриотите отъ XVII и XVIII в. в. Украина обикновено се прѣдставя въ образа на »нешастна вдовица« или по често въ оня на »нешастна айка«, която си е свила гнѣздо и излюпила дѣца наблизу при оживенъ путь:

Ой бїда, бїда чайці-небозі
Що вивела діток при битій дорозі...

По тоя начинъ украинската литература отъ срѣдния периодъ, макаръ и да не е дала нищо въ областъта на поезията, което да има всесвѣтско значение, сѣ пакъ е удовлетворявала назрѣлите потребности не само на образованата класа, но и на широките народни маси. Това се доказва отъ

*) Всички жадуватъ за покой, а всички теглятъ на разни страни.

широкото проникване на различните родове »вирши« имено въ массите, тяхното разпространение не само като ръкописи, вследствие гоременатите запрещения, но и по пътя на устното предаване, което се е превърнало въ един вид традиция. Много отъ произведенията, излезли изъ подъ перото на хора отъ грамотните пластове на населението, съ били впоследствие записани отъ устата на народа. Между тяхъ съ и ония забележителни произведения, известни подъ името »думи«, съ които ще има да се занимаваме по долу.

До значително развитие е достигнала и драматическата литература, зародена въ Украина отъ пренесените тукъ предъзъ Полша западноевропейски мистерии. Тъй като сценическите представления съ били най-вече давани въ училищата, дъто предавателите и учащата се младежъ съ съставляли готовъ кадъръ изпълнители, а често и автори, то такива драматически произведения съ получили името »школни драми«. — Произхождайки отъ разни религиозни процесии и свързани съ потръбностите на християнския култъ (коледна и великденска драма), драматическата литература отъ първата стадия е трябвало да се отличава съ възвишено съдържание, съ обилие на алегории (правда, Милостъ, Вѣра, Надѣжда) и съ отдѣлност отъ живота. Но животъ си е предявявалъ исканията и възвишената драма снизходжа до него, като допушта въ антрактита, за оживление на публиката, тъй наречените »интермедии« и »интерлюдии«, — малки сценки съ съвършено реално съдържание и на живъ народенъ езикъ. По тоя начинъ развитието на драматическата литература е тръгнало по двѣ направления. Отъ една страна имаме школната драма въ най чистиятъ

видъ (анонимнитѣ: »Алексѣй человѣкъ Божи«, »Дѣйствіе на страсти Христовы, »Царство натуры людской«, »Мистерія страстей Христовыхъ«, произведенията на Волковичъ, св. Димитри Ростовски, Симеонъ Болоцки и др.) и нейното непосрѣдствено продължение: трагикомедията (произведенията на Ф. Прокоповичъ, Лаврентий Горки, Лещински, Трофимовичъ, Козачински, Георги Конисски, Лашевски, Щербацки и др.), при което дори и трагикомедията вече избира понѣкога своитѣ теми отъ близкитѣ събития и ги обработва въ реални-tonове. Такава е напр. трагикомедията „Милость Божия, Украину отъ неудобъ обидъ ляшскихъ черезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго свободившая“, която е била прѣставена въ Киевъ прѣзъ 1728 г. Отъ друга страна школната драма сѣ повече се разлага на съставнитѣ си части и поставя интермедиитѣ, които сѫ имали отначало чисто служебно значение, на самостоятелно място, като улеснява по тоя начинъ възникването на комедията въ истински смисълъ на думата. Ето защо интермедиията и стоящия въ близка връзка съ нея »вертепъ« *) иматъ грамадно значение за развитието на литературнитѣ форми въ Украина. Първата отъ достигналитѣ до насъ интермедији принадлежи на католишкий свещеникъ Якубъ Гавватовичъ (1598—1679) и влиза като съставна часть въ драмата му, за смъртъта на Иванъ Кръститель, прѣставена прѣзъ 1619 г. на панаиря въ Каменка-Струмилова. То сѫ били двѣ сценки отъ католически характеръ, изъ народния животъ и на народенъ езикъ. Влизайки като неизмѣнна съставна часть въ школната драма и въ трагикомедията, интермедијата достига до особено

*) Вж. по-долу.

развитие и блъсъкъ въ произведенията на Митрофанъ Довгалевски (»Комическое дѣйствие« 1736 г. и »Властотворний образъ человѣколюбія Божія«, 1737 год.). Като отмѣства собствената си душа на вторъ планъ, Довгалевски дава редица картини изъ съврѣмения животъ и изобразява въ »площа-денъ вкусъ, по вкуса на Плавта«, както назва единъ писатель отъ онова врѣме, разни селяни, евреи, цигани, москали (великоруси), странствующи студенти (дяки-пиворізи) и като изтѣква съ особено съчувствие фигурата на казака, който се явява истински герой на комедията. Леката комедия отъ този типъ е била особено популяризирана отъ по-менатитѣ странствующи студенти (»мандровані дя-ки, дяки пиворізи«), които сѫ приспособили за своите цѣли марионетния театъръ, тъй нарѣчения »вертепъ«. Поради техническата си простота и своята занимателностъ, вертепътъ е намѣрилъ о-громно разпространение между народнитѣ масси, билъ е прѣнесенъ извѣнъ границите на Украина, дори въ Сибиръ и се е запазилъ до края на XIX в. Покрай оная литература, която е удовлетворя-вала художественитѣ изисквания и наклонности, ний имаме популярно научната и публицистичес-ната, най първо въ областта на историографията. Като начева съ лѣтописнитѣ хроники и мемуари (»діаріуши«), тая отрасъль дава такива бѣлѣжити трудове, като лѣтописъта на Самовидецъ, която се занимава най главно съ историята на въз-станието на Хмельницки, като тъй нарѣчената »Руина«, лѣтописъта на Григори Грабянка, извѣнредно подробното „Сказаніе о войнѣ казацкой съ поляками черезъ Зеновія Богдана Хмельницка-го“ на Самуилъ Величко, трудоветъ на Лукомски, Симоновски, Рубанъ Ригельманъ и др. и се завѣрш-

ва съ блъскаво написаната „Исторія Русовъ или Малой Россії“. Издадена къмъ края на XVIII вѣкъ отъ популярния Григори Конисски, тая история принадлежи по своите изводи къмъ новата историография и представлява отъ себе си вече едно съединение на идеите на украинския автономизъмъ съ французкото волтериянство и отъ първата до крайната страница прокарва съ същата мисъль: необходимостта украинците да извоюватъ »древните си права и привилегии«. Любовь къмъ родния край, автономизъмъ и демократизъмъ, тия сѫ отличителните черти на този блъскавъ памфлетъ, слабъ като историческо произведение, но забѣлѣжителенъ, имено отъ публицистическа страна, съ своята гореща проповѣдь на свобода и национално възраждане. Политическиятъ радикализъмъ, прокламиранъ отъ автора на »Исторія русовъ«, прѣкрасно се допълня отъ дѣйността на знаменития украински философъ Григорий Саввичъ Сковорода (1722 – 1794 г.) — оригинална и влиятелна личность. Като изхожда отъ чисто нравствени основания, Сковорода въ философските си произведения и стихове, проповѣдва близостъ къмъ природата и равенство на всички хора.

По що же мні замишляти
 Що в селі родила мати.
 Нехай мозок и тих рвется
 Кто високо вгору дмется.
 Я я буду собі тихо
 Коротати милий вік, —

Так мине мене все лихо
Щастлив буду чоловік *).

„Разсаждението на господарите, пише Сковорода, че ужъ простия народъ билъ черенъ, ми вижда смѣшно, както умуванията на тъй нареченитѣ философи, че земята била мъртва. Какъ може мъртва майка да ражда живи дѣца?... „И какъ отъ утробата на черния народъ сѫ се излюпили бѣлите господари?“ остро пита философътъ въ ония времена, когато „закрѣпощението“ на черния народъ е заливало като заплашителна вълна още до недавно свободната Украина. Сковорода е защищавалъ равенството на хората до най послѣдни логически заключения — и нѣщо което е особено характерно, — най вече що се отнася до просвѣтата. „Знанието, пише той, не трѣбва да се излива само върху жрецитѣ на науката, които прѣяджатъ и се прѣсищатъ, а трѣбва да прѣминава върху цѣлия народъ и да се въдвори въ сърдцето на човѣка и въ душитѣ на всички ония, които иматъ право да рекатъ: и азъ съмъ човѣкъ и нищо човѣшко не ми е чуждо!“ И съ своя собственъ животъ, съ непрѣкъснатитѣ си странствования, прѣзъ които той всждѣ е поучавалъ народа, — по панаири, при църквите, въ селските хижи, — той бѣлѣжитъ човѣкъ на стара Украина е показалъ, че това не е било само фраза въ устата му, а дума, която непосрѣдствено се е прѣвръщала въ дѣло. Не е за чудо, че Сковорода е ималъ огромно

*) Защо да се замислямъ, че ме е родила майка въ село. Нека се кжса мозъкътъ на ония, които искатъ да се издигнатъ високо. А азъ ще си живѣя тихо милия животъ. Така ще ме отмине всѣко нещастие и ще бжда щастливъ човѣкъ.

влияние върху настроението на украинското мисляще общество, чито прѣставители сѫ считали за честь да се наричатъ ученици на Сковорода. Влиянието на нравственото учение на Сковорода се чувствува между друго у първите дѣйци на възродената украинска литература, като Котляревски и Квитка.

Прѣставениятъ по горѣ образъ на украинската литература прѣзъ периода непосрѣдствено прѣди възраждането, не може, разбира се, да се счита пъленъ и изчерпателъ. Благодарение на вече изтѣкнатитѣ условия, на първо място поради правителствената цензура и гоненията, литературнитѣ произведения въ по-голѣмата си частъ не сѫ виждали печатъ и като сѫ се разпрѣсвали доста широко, въ видъ на ржкописи, въ сѫщото врѣме много лесно сѫ се губили и сѫ изпитвали всевъзможни случайности. Въ тая областъ ежедневно почти се правятъ открытия и голѣмо количество интересенъ материалъ още не е изслѣданъ. Несъмнѣно е, че всестранното развитие на литература, нейната зависимостъ отъ европейскитѣ течения, близостъта ѝ до масситѣ сѫ съставляли достатъчно основание за възникването на новото литературно движение, тозъ пжъ въоръжено съ всички срѣдства на съвременността. Това движение, като е продължавало културнитѣ традиции, набрани въ Украина отъ многовѣковния опитъ и дѣйностъ, е било длѣжно да стори послѣднята крачка: — да се възползува напълно и безъ компромиси отъ народното слово, за да се слѣе окончателно съ народния животъ и да се яви като неговъ вѣренъ тѣлкувателъ и изразителъ. Тоя дѣлгъ е поела върху себе си новата украинска литература, чието начало датира отъ появяването на »Енеидата« на Котляревски прѣзъ 1798 год.

IV

Прѣди да прѣминемъ къмъ по нататъшните сѫдини на украинската литература, умѣстно би било да се спрѣмъ тукъ върху украинската народна поезия. Първо, защото тъкмо по онова врѣме тя е създала почти всички пѣсни, думи и пр., които я съставятъ, второ, защото имено въ тоя моментъ, когато се възражда демократическата литература на новите врѣмена, произведенията на народното творчество получаватъ особенъ интересъ и ставатъ прѣдметъ на усърдни изслѣдвания и дирения, най септѣ защото самата народна поезия, отъ своя страна е оказала силно влияние върху възвежа и развитието на новата украинска литература, като ѝ е давала теми, образци и форми, безъ да говоримъ за лексическия материалъ.

Произведенията на народната поезия начеватъ да се поменуватъ, ако оставимъ дори на страна лѣтописните „бѣсовски пѣсни“, сѣ пакъ доста отъ рано. Тъй напримѣръ, вече въ паметниците отъ началото на XVI в. срѣщаме не само термина »дума«, но дори и цѣли »думи«, помѣстени въ срѣдневѣковните ржководства по поезия.

Отъ XVI в. датиратъ първите записи на народни пѣсни (1571 г. пѣсенъта за Щефанъ войвода, 1625 г. онай за казакъ Плахта). Прѣзъ XVIII в. украинските пѣсни попадатъ въ всевъзможни, не само ржкописни, но и печатни пѣснопойки. Всичко това е носило, разбира се, чисто случаенъ характеръ и изучването на народното творчество възниква собствено едва отъ началото на XIX в., когато заедно съ новото направление въ литературата (романтизма) и въ науката (Братя Гриммъ)

се е съживилъ интересътъ къмъ народния животъ изобщо и особено къмъ художественото творчество на народа. На украинска почва, това течение, като се е сръщнало съ дѣйността на пионерите въ новата литература, е дало потикъ къмъ първите етнографически издирвания. Като не говоримъ за Котляревски, който въ своите съчинения се е показалъ като рѣдъкъ познавачъ на народния животъ, появяватъ се специалисти-етнографи, като Доленга-Ходаковски, кн. Цертелевъ, Максимовичъ, Лукашевичъ, Срезневски, Бодянски, Метлински, Костомаровъ, Кулишъ и др., които още прѣзъ първата половина на XIX вѣкъ сѫ събрали крайно богатъ материалъ, и по тоя начинъ сѫ показвали ясно какви съкровища крие украинската народна поезия, безъ да могатъ, разбира се, да ги изчерпятъ до дъно. Основаниятъ за кѫсо време въ Киевъ, Югозападенъ Отдѣлъ на Императорското Руско Географическо дружество, чиито членове сѫ били такива бѣлѣжити познавачи на украинската етнография, като Чубински, Драгомановъ, Житецки, Лисенко, Русовъ, Волковъ, е направилъ за прѣвъ пѫть възможно едно систематично и планомерно етнографическо изслѣдване на Украина. Резултатътъ на тия изслѣдвания сѫ се изразили въ редица томове съвършено новъ материалъ. Когато прѣзъ 1876 г. Отдѣлътъ е билъ насилиствено закритъ издирванията въ областъта на народното творчество отново и за дълго време прѣминаватъ въ рѣцѣтъ на частната инициатива и частни хора. (списанието „Кievская Старина, отъ 1882 г. и неговите сътрудници) докато прѣзъ 1892 г. не се появяватъ въ Львовъ и въ Киевъ (прѣзъ 1908 год.) украинските »Наукові товариства« (учени дружества), въ които се съсрѣдоточава както събрания

по рано материалъ, тъй и инициативата за нови издирвания. Благодарение на неумолимата енергия и заинтересоваността на издирвачите, сполучено е било да се събере такова количество произведения на народната поезия, щото е напълно възможно да се определятъ характерните особености на украинското народно творчество. Ще се докосна тукъ само до украинските пѣсни, главно до историческите и битовите, както и поради общопризнатите имъ достоинства, тъй и защото именно пѣсенъта се явява като най оригиналното създание на националния гений, когато приказката, легендата, прѣданието и т. н. твърдѣ често прѣставятъ само вариации на разни общочовѣшки мотиви или обработка на тъй наречените странствующи теми и сюжети, която, колкото и да е сама по себе си интересна, въ настоящия моментъ има за нась второстепенно значение. Напримѣръ, въ изобразяването на национални събития и въ областта на чувството, дѣто главното място принадлежи на народната пѣсень, най ярко се проявяватъ черти-тѣ на националното творчество, на оня своеобразенъ гений, който отличава единъ народъ отъ срѣдата на близките и по далечните му съсѣди.

»Пѣсенъта въ Малорусия е всичко, е писаль Гоголь, — и поезия и история и бащинъ гробъ». И наистина пѣсните прѣкрасно допълнятъ историческите паметници и документи, украсяватъ ги съ ясните багри на живото изображение, придаватъ имъ оня дѣлбоко жизненъ характеръ, безъ който, често, писмените документи и паметниците на материјалната култура оставатъ безмълвни. Живото слово, прѣнесено прѣзъ прѣмеждията на вѣковетѣ, ни съхранява истинския

духъ на връмето, аромата на събитията, тъхния пулсъ, които често вълнува и настъ, далечните по-томци, съ своята непосрѣдствена, невѣхнеша и неблѣднѣеша свѣжест. И украинските пѣсни въз-създаватъ прѣдъ настъ въ живи багри типичните събития, битовите явления на далечното минало, неговите тѣги и радости. Подъ свѣтлината на тия живи свидѣтели, цѣлата история на народа добива другъ по дѣлбокъ смисъль и постоянно зна-чение.

Най древниятъ периодъ на украинската ис-тория се е запазилъ въ пѣсенното творчество на народа, само като откѣслѣци, въ тѣй наречените обрѣдни пѣсни, особено въ коледуванията. Тукъ нѣма още опрѣдѣлени събития и лица, но затова общия народенъ битъ се рисува съ релефни чер-ти. Въ Украина не се е запазило нищо, което да напомня великоруския »былины«. По послѣшни-тѣ велики сътрѣсения и героичната борба за сво-бода сѫ изтласкали изъ народната паметъ, даже такаве една катастрофа, като татарското нашест-вие. Но вече за послѣдующето врѣме ний имаме огромни цикли — исторически пѣсни и „думи“, които споредъ думитѣ на професоръ Перетцъ сѫ »хармониченъ синтезъ на културно индивидуал-ното творчество съ народните, израстнали върху Руините на стария епосъ, умотворения.«

»Думитѣ« сѫ несъмнено плодъ на индивиду-ално творчество. Тѣхните творци сѫ били ония неизвѣстни интелигенти, които сѫ приемали най-дѣятелно участие въ сѫдбините на родината и като сѫ стояли близко до народните маси, сѫ умѣли да изразятъ чувствата, които сѫ ги вълну-вали, толкова ярко и близко до народа, щото по-

следниятъ ги е възприелъ, като негово собствено произведенае, огладилъ ги е и имъ е придалъ чертите на колективното творчество. Неравномѣрната постройка на »думитѣ«, съ единственото имъ условие, да иматъ рима и акомпаниментъ на особенъ струненъ инструментъ („бандура“, „коzба“) е била извѣнредно удобна за кобзаритѣ и бандуриститѣ, — тѣхни изпълнители, като е прѣдоставялъ широкъ просторъ на собственото имъ вдъхновение. Отъ друга страна сериозното съдѣржание на »думитѣ«, което се е отзавало на широките национални теми или на нравствените човѣшки задълженія, сѫ окрѣжавали съ ореолъ на уважение, почти набожность (»невольницькі плачі«) и самитѣ »думи« и тѣхните изпълнители, — слѣпцитѣ кобзари, специалисти въ това изкуство. Между кобзаритѣ сѫ се срѣщали често истински художници, като напр. »великия кобзаръ« Иванъ Крюковски, Павло Братыця, Савостій Килишко, Феодоръ Холодный, най извѣстния отъ тѣхъ Остапъ Вересай и мнозина други. Съ своето художествено изпълнение, тия пѣвци сѫ произвеждали често на слушателитѣ си потрѣсно впечатлѣние. Слѣдъ периодъ на извѣстенъ упадъкъ напослѣдъкъ въ кобзарското изкуство се забѣлѣзва ново възраждане, което се обяснява съ повишения интересъ къмъ народния животъ и съ разпространението на националния стремежъ въ Украина. Новитѣ кобзари, отъ които най извѣстни въ днешно врѣме сѫ Кравченко, Кучеренко, интелигентъ Хоткевичъ и др., като продължаватъ традициите на своите прѣдшественици, покрай това въвеждатъ въ репертуара си и произведения отъ най новата епоха. По нарѣдко се ползвуватъ съ кобзарския реперту-

аръ тъй нареченитѣ »лирници« (отъ музикалния инструментъ »ліра« или »рея«) между които сѫ се срѣщали бѣлѣжити изпълнители, като напримѣръ Ромзикъ.

Най раннитѣ „думи“ и исторически пѣсни изображаватъ изобщо борбите съ мохамеданския миръ и общата постановка на тая борба, безъ връзка съ това или онова историческо събитие. Ето напр. картината на едно татарско нашествие:

Зажуриластъ Україна, шо нігде прожити:
Гей витоптала орда кіньми маленкії діти;
Ой маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки постягала, під хана погнала*)

Ежеминутно може да се очаква нашествието на врага. Жънатъ жетваритѣ, — пѣе друга пѣсень:

Ох і жнуть женці, разжинаються
На чорную хмару озираються, —
Ой тоже не хмара, то срда іде.**)

Особено пластично изобразяватъ »думитѣ« положението на плѣнниците, тѣхнитѣ мжки въ неволята, на чужбина, което показва колко разпространено е били явлението и каквъ грозенъ смисъль е имало то въ онова изобщо необезпечено време. Не напусто »думитѣ« носятъ още едно

*) Затжгуvala e Украина, че нѣма гдѣ да живѣе. Изпотѣпкала e ордата съ конетѣ си малките дѣца, малките дѣца e изпотѣпкала, а възрастнитѣ e заробила, вързала, имъ e ржцѣтѣ на гърба и ги е отвела подъ властъта на хана.

**) Ехъ, жънатъ жетваритѣ, жънатъ ли не жънатъ оглеждатъ се къмъ черния облакъ. То не било облакъ, а ордата която идва.

название: „плачи невільницькі“ (робски стенания), което само по себе си достатъчно характеризира съдържанието имъ.

У святу неділю не сизі орли заклекотали,
 Як то бідні невольники у тяжкій неволі заплакали,
 Угору руки підіймали, кайданами забрязчали
 Господа милосердного прохали, та благали:
 »Подай нам, Господи, з неба дрібен дощик
 А з низу буйний вітер
 Хочай би чи не встала на Чорному Морі бистрая
 хвиля,
 Хочай би чи не повиравала якорів турецької
 каторги.
 Да вже ця нам турецька – бусурманска каторга
 надоїла:
 Кайдани – залізо гони повривало,
 Біле тило козацьке молодецьке коло жовтої ко-
 сті пошмугляло«*)

Тежкото положение на робитѣ се е усилвало и отъ специалната жестокость, съ която сѫ се отнасяли къмъ тѣхъ тѣхнитѣ господари. По заповѣдь на турския пашата когото „думата“ нарича „недовірок християнскій“ т. е. ренегатъ

*) Не се чува клекотъ на сиви орли прѣзъ света не-
 дѣля, – а плачъ на нещастни роби въ тежка неволя. Ди-
 гатъ тѣ ржцѣ нагорѣ, дрънкатъ съ окови и милосърдния
 Богъ молятъ и просята: „Дай ни Господи отъ небето дре-
 бенъ дъждъ, а отъ долу буенъ вѣтъръ. Дали не ще се
 вдигне тогава бѣрза буря въ Черно Море, дали не ще от-
 къснатъ котвите на турската робия. Че омръзнала ни е тазъ
 турска, бусурманска робия: окови – желѣзо ставитѣ ни откъс-
 на, бѣлотѣло казашко – юнашко покрай жълта кость изяде.

Слуги турки — яничари добре дбали,
 Із ряду до ряду захожали
 По три пучки тернини і червоної таволги у руки
 набірали
 По три в одном місці бідного невольника за-
 пинали,
 Тіло біле козацьке, молодецьке коло жовтої кости
 обривали,
 Кровь християнську неповинно проливали.*)

Това „робско стенание“ се завършва съ та-
 кова краснорѣчиво проклятие-молитва, което по
 добрѣ отъ всѣко описание показва какво е зна-
 чило за обитателитѣ на Украина близкото съсѣд-
 ство съ степта и какви опасности за културата е
 съдѣржало онова страшно врѣме:

Ти земле турецька, віра бусурманська,
 Ти разлука християнська,
 Ни одного ты разлучила с отцем, з матіррю,
 Або брата з сестрою,
 Або мужа з вірною женою!
 Визволь, Господи, всіх бідних невольників
 З тяжкої неволі турецької,
 З каторги бурсуманської,
 На тихії води,
 На яснії зорі,
 У край веселий

*) Турскитѣ слуги, яничари добрѣ си гледаха рабо-
 тата. Отъ редъ къмъ редъ прѣминаваха, по три китки трѣ-
 ни и червена таволга въ ржцѣ си взимаха, та ги затѣквава-
 ха по три пжти на едно мѣсто въ бѣдния робъ. Бѣлото тѣ-
 ло казашко—юнашко край желтата кость кжсаха и кръвъта
 християнска безвинно проливаха.

У мир хрещений,
В городи християнські*)

Другитѣ „думи“ и пѣсни разправятъ за молбата на нешастнитѣ плѣнници, — роднинитѣ имъ да ги откупятъ отъ неволя. Има думи и пѣсни върху сюжета на нѣкое освобождение съ помощъта на другари или за нѣкое сполучливо бѣгство. Наредъ съ страданията на рѣбството, тия произведения на украинския епостъ се спиратъ много често върху нѣкои примѣри на висока нравствена сила и издръжливостъ, която не се прѣдава и прѣдъ мжки и тѣрпи до край. Като такъвъ се рисува отъ народната поезия известниятъ ко-зацки герой Байда (князъ Вишневецки). Но още по често се възпѣватъ редица неизвестни, безимени герои, нѣщо което показва битовия характеръ на даденото явление. Ето една неизвестна героиня: майка, заробена отъ татаринъ, който по рано е овладѣлъ дъщеря ѝ и се е оженилъ за нея. Дъщерята познава майка си и я моли да смѣни дри питѣ си съ разкошни дрѣхи и да заживѣе охолно и богато (панувати). Но майката отвръща:

Ліпши мої вбогі лати,
Ніж дорогі твоі шати
Я волію бідувати,
Як з тобою панувати**)

*) Ти турска земя, басурманска вѣра, християнска раздѣла, не малцина си раздѣлила съ баща. съ майка, или брата съ сестра, или мжка съ вѣрна жена. Освободи Господи всички бѣдни роби отъ тежка турска неволя, отъ басурманска каторга, — (изведи ги) на тиха вода, ясни зори, въ веселъ край, въ православенъ свѣтъ, въ християнски градове.

**) По хубави сж монти бѣдни дрипи, отколкото скж-питѣ ти богатства. Прѣдпочитамъ да страдамъ, отколкото съ тебъ да господарувамъ,

Не всѣки, разбира се, е способенъ на такъвъ героизъмъ, такава сила на волята и прѣданостъ на роднитѣ прѣдания. Украинската поезия дава образи на отстѣпници ренегати, наречени »потурнаци«, които не сѫ могли да понесатъ мжкитѣ и сѫ измѣнили на родината си „зарадъ ненаситно честолюбие и прѣзрени наслади“ („для панства великаго, для лакомства нещастного“) както краснорѣчиво обяснява думата. Класически образъ на потурнакъ ни дава нарсдната поезия въ прѣкрасната »дума« за „Самойло Кошка“, една отъ най хубавитѣ „думи“ отъ тоя цикъл Редица »думи« разправяты за бѣгства отъ робство и за приключенията въ тоя опасенъ путь, като напр. „думитѣ“ за тримата азовски братя, за Маруся Богуславка, за смъртъта на самотния казакъ въ степъта и пр.

Другъ цикълъ исторически »думи« и пѣсни възпѣва героичната национална освободителна борба на Украина съ Полша и описва редица народни въстания, отъ които най вече се е запечагало въ народната паметъ въстанието на Хмелници. Народната поезия извѣнредно ярко изображава, както причинитѣ на въстанието, тѣй и обстановката имъ и даже отдѣлни епизоди, които по нѣкоя причина сѫ съсрѣдоточили върху си вниманието на народа. Социалниятъ и религиозенъ гнѣтъ на масситѣ, който народната мисъль знае вече да синтетизира въ единъ широкъ националенъ принципъ, — онова което една отъ »думитѣ« въ общата форма характеризира като »отсѫтствие на правда въ християнската земя« („в християнській землї добра немає“) се илюстрира съ множество отдѣлни епизоди, които се сливатъ въ една общата картина на непосимо безправие. Ето

напр, една битова чертичка отъ ония отношения,
които сж били причина на народни вълнения:

То що ж то ляхи, мостивії пані, по казаках и по
мужиках стацієї постали,
Од козацьких, од мужицьких комор стали ключі
одбірати,
Да стали над іх домами господарями;
Хозяина на конюшню одсилае,
А сам із його жоною на подушках почивае*)

Непоносимото положение, както е слѣдвало да се очаква, се е разрѣшило съ извѣстната революция отъ половината на XVII в., чиято цѣль „думитѣ“ изобразяватъ като стремежъ „да се установи за казацитетъ казацски редъ и да се защити единодушно християнската вѣра“. И като изобразява кървавата борба за свобода, и популярните вождове, като Хмелницки, Нечай, Перебийносъ и др. народната мисъль се възьема до дѣлбоко разбиране на националните задачи, които се постигатъ само чрѣзъ дѣйствително единодушие, забравяне на вжтрѣшни разпри и съгласяването на всички противорѣчиви интереси въ единъ единственъ стремежъ къмъ свобода. Както констатира пѣсенъта:

Тим-то і стала повсюому світу
Страшенная козацкая сила,

*) Поляцитѣ, милостивитѣ господари, сж се запрѣли у казаци и селяни. Взиматъ ключоветѣ на казацките и селски стани и господарствуваатъ въ домовете имъ. Истинския господарь праща въ обора. а самъ съ жена му почива на възглавето.

Що у нас, панове-молодці,
Була воля і дума едина.**)

Но сплотената мисъл и воля, която е донесла успеха на възстанието, не е донесла дългоочакваната свобода и равенство. Надеждите не същ се оправдали и народната поезия изображава по нататъшнитѣ събития на родната история: »руината«, опита на Мазепа, нееднократното разрушаване на Запорожската Съчъ, поведението на московските войски въ Украина, тежката работа при постройката на съверните канали, кървавата гайдамашкина, крѣпостното право, — съ една дума народната поезия крачка по крачка е прослѣдила процеса на онова разложение, което е довело освободенитѣ веднажъ полета до ново робство.

Отъ тая епоха на обществено разложение е достигнала до насъ прѣкрасната „дума“ за Ганжа-Дндиберъ, прѣставителътъ на массите, на »голотата«, който е излѣзълъ да се бори за правото на народа, противъ неговите угнетители, наречени отъ »думата« „дукі срібляники“ (богаташи).

Съ гордо прѣдизвикателство звучи обращението на тоя типиченъ козакъ „нетяга“ къмъ обогатилитѣ се съ народенъ потъ съотечественици, като ги нарича просто „ляхи“, т. е. национални измѣнници на принципите на общонародна свобода:

Гей ви, ляхове,
Вразькі синове,
І к порогу посувайтесь

***) За това се е повдигнала по цѣлия свѣтъ страшната козацка сила, защото, господа-юнаци, волята и мисълта ни същ били едно.

Мені, козаку нетязі, на покуті місце пускайте,

Посувайтесь тісно

Щоб було мені, козаку нетязі, де на покуті из
лаптями сісти*)

Казакътъ »нетяга« не е ималъ щастие тоя
пжть и народа е останалъ само съ споменитѣ
за миналото, да възпѣва прошумѣлата сво-
бода. „На башитѣ е билъ охоленъ живота
въ Украина, се казва въ една пѣсень, а сино-
ветѣ трѣбва тежко да работятъ за господаритѣ“. Крѣпостното право съ всичкитѣ му ужаси: робска-
та работа, необезпечеността на личността, бѣд-
нотията, отчаянието, надеждитѣ, стихийнитѣ из-
бухвания на протестъ отъ страна на крѣпостната
масса е прѣдизвикало новъ приливъ на творческа
енергия посрѣдъ народа, който е създalъ на тая
болѣзнена тема много прѣкрасни пѣсни, дѣто епи-
ческото спокойствие се смѣня съ гласа на човѣка,
койтѣ чувствува безграничното унижение на чо-
вѣшкото си достоинство. Тоя протестъ противъ
униженията не е прѣстаналъ да звучи въ народна-
та лира и слѣдъ 19 февруари 1861 г. „Намѣсто
крѣпостнитѣ окови, хората сѫ измислили много
други“, — и новитѣ условия на наемния трудъ
въ чифлицитѣ на помѣщицитѣ и въ фабрикитѣ,
сѫщо сѫ намѣрили своето отражение въ народно-
то пѣснотворство:

Ой да бурлак робить
Робить, заробляе —

*) Ей вий, поляци, вражи синове, я се помѣстете
жъмъ прага, дайте на менъ лудъ-младъ казакъ почетно
мѣсто (подъ иконитѣ). Постѣснете се, за да имамъ азъ лудъ-
младъ козакъ дѣ да сѣдна на почетното мѣсто съ царву-
литѣ си.

Аж піт очи заливає
А хоziїn п'є гуляє...*)

п'є съврѣмения „нетяга“, като рисува живота си съ такива чéрти:

Ой кто журби не знае
Нехай мене спитае,
Ой виріс я в наймах, в неволі,
Та незнав я долі ніколи.
Все чужії воли пасучи,
Все чужії вози мажучи.**)

И историята и съврѣмеността сѫ сложили скрѣбна отсѣнка на цѣлата народна поезия, която е намѣрила прѣкрасенъ синтезъ въ извѣнредно трогателната пѣсень — псалмъ за правдата и неправдата. „Нѣма по свѣта правда, нийдѣ не ще я намѣришъ, защото неправдата е завладѣла єсичко“, казва тая пѣсень и навежда редица паралели между положението на правдата и неправдата. »Правдата стои на прага, неправдата е сѣднала на почетно място, правдата я тѣпчатъ съ крака, неправдата гощаватъ съ вино, правдата е затворена въ тѣмница, неправдата се разполага въ богаташки кжщи, правдата пролива горчиви сълзи, неправдата пирува и п'є непрѣстанно . . .“ „Неправдата е изяла цѣлия свѣтъ“, тѣй заключава народната

*) Ратаятъ работи, работи и печели, та дори поть очи тѣ, му залива. А господарътъ пие и се весели

**) Тозъ който мжка не знае, нека пита мене. Изра-
стналъ съмъ въ слугуване и неволя и не съмъ знаялъ нив-
га щастие. Пасалъ съмъ сѣ чужди волове, мазаль съмъ сѣ
чужди коля.

философия, като гледа своето минало и настояще и показва съ това какво е истинското положение на народните маси и колко копнѣятъ тѣ по тѣй желаната, но систематически отсѫтствуваща отъ живота имъ правда.

Ала ако историческите пѣсни сѫ забѣлѣжителни по образностъ, точностъ и широка общественостъ, то безкрайно богатиятъ цикълъ чисто битови пѣсни, — тая народна лирика, открива предъ насъ неизчерпаема облакъ чисто и нѣжно чувство, изразено съ удивителна трогателностъ и цѣломѣдрие. „Въ никакъ друга земя дѣрвото на народната поезия не е дала такива величествени плодове, нигдѣ духътъ на народа не се е отпечаталъ тѣи дивно и свѣтло въ пѣсните, както у украинците“, пише нѣмския поетъ Боденщедтъ, въ своя прѣдговоръ къмъ нѣмския прѣводъ на украинските пѣсни. „Какво трогателно вѣяніе на тѣга, какви истинско-човѣшки чувства се изказватъ въ пѣсните, които козакътъ пѣе на чужбина. Съ каква нѣжностъ и мѣжествена сила сѫ проникнати любовните му пѣсни. Трѣбва особено да се изтѣкне тактътъ и цѣломѣдрието, които царуватъ въ тия пѣсни. Необходимо е да се признае, че единъ народъ, който може да пѣе такива пѣсни и да намира въ тѣхъ удоволствие, не може да стои низко въ своето развитие“. — Сила на чувство, красота на формата, пластичностъ на образите, хуманностъ на съдѣржанието, това сѫ особеностите на лирическите пѣсни, които особено ярко освѣтляватъ сферата на сърдечния животъ, на любовта и сѣмейните отношения. Не единъ великъ поетъ би за видѣлъ напр. на тѣхъ смѣлъ образъ на народната лирика:

Горе ж мені, горе, нещастливая доле,
 Ізорала бідна вдова мислоньками поле,
 Карими очима та й заволочила
 Дрібненькими слізоньками все поле змочила*)

Или на такъвъ образецъ на сбита енергия,
 юнашка сила и смѣлость:

Нема краю тихому Дунаю
 Нема впину вдовиному сину**)

Народната пѣсень говори изключително съ образи. Нейните любими способи сѫ сравнението наподобяването и тя се ползва съ тѣхъ, както за изобразяването на външна обстановка, тѣй и за рисуването на най тѣнките вжтрѣшни прѣживѣлици. Искреността и чистотата на чувствата се проявяватъ осѣбено въ любовната лирика, като придаватъ неизяснима прѣлестъ на тия кратки лирически писки, които по обработка и грация, често, не стоятъ по долу отъ най добрите творения на свѣтовната лирика.

Над мою хатиню
 Чорна хмара стала,
 А на мене молодую
 Поговір та слава.
 А я тую чорну хмару
 Рукавом розмаю;

*) Тежко ми, тежко ми, нещастна сѫдба. Изорала е вдовицата полето съ своите мисли, избранила го е съ черните си очи, напоила го е съ дребни сълзици.

**) Нѣма край тихия Дунавъ, нѣма отмора за сина на вдовицата.

Перебула поговори,
 Перебуду й славу.
 Ой не піде дрібен дощик
 Без чорної хмари;
 Ой не виїде дівка заміж
 Без людської слави.
 Настучиться, нагрючиться,
 Дрібен дощик піде,
 Набрешуться воріженъки,
 Дівка заміж віде*)

Грациозниятъ паралелизъмъ на черния облакъ и клеветата, отъ която тъй се бои чистата мома, е издържанъ тукъ до послѣдня чертица, като дава на цѣлото произведение необикновена лекость, изящество и стройностъ.

„Тамъ дѣто се касае до чувствата на народа, — пѣснитѣ не могатъ се замѣни съ нищо“, справедливо забѣлѣзва Костомаровъ въ своя огледъ на украинското народно творчество. Но колкото и да е голѣмо съкровището чувства и форми въ украинскитѣ народни пѣсни, промѣнилѣ се врѣмена тежко се отразяватъ върху нарсдното творчество. Отъ всички страни се чуватъ оплаквания за упадъка на народната муза, за развалата на чувствителния и нѣженъ апгратъ, който ни е далъ въ миналото такива съвѣршени образци на

*) Запрѣлъ се е черенъ облакъ надъ моята кѫща, а надъ мене, млада мома, приказки и клюки. Ще разкарамъ черенъ облакъ еъ ржкава си; приказкитѣ прѣнесохъ, ще прѣнеса и клюкитѣ. Не ще завали дребенъ дѣждецъ безъ черния облакъ, не ще се ожени мома безъ хорски клюки. Ще се наклопа, ще настърди облака, дребенъ дѣждецъ ще завали, неприятелкитѣ ще си изкажатъ лъжитѣ, момата ще се ожени.

висока поезия. Тия оплаквания съж само отчасти справедливи и се дължатъ на обстоятелството, че истинския смисъл на горните явления по тая или оная причина се изхлъзва отъ погледа на наблюдателя. Прѣзъ 1839 г. украинскиятъ етнографъ Лукашевичъ пише, че неговия малъкъ сборникъ пѣсни съдѣржа послѣдните умотворения, записани отъ устата на народа и казва: „пропжтувайте цѣла Малорусия надлъжъ и на ширъ и азъ ви гарантирамъ, че не ще чуете ни една национална пѣсень“ А слѣдъ това пессимиично пророчество сѫ били записани десетки хиляди пѣсни, които сѫ положили здрава основа на тѣхната популярностъ. Прѣзъ седемдесетитѣ години на миналия вѣкъ Русовъ пише за Вересай, като за послѣденъ прѣставителъ на ония кобзари и бандуристи, които знаятъ да свирятъ на кобза и да пѣятъ стари пѣсни и „думи“, — но това не е попрѣчило, щомъ сѫ настѫпили по свободни условия на живота, да бѫдатъ открити десетки кобзари — виртуози. Разбира се, мжно е да се отрече, че народното творчество прѣживѣва всждѣ критическо врѣме На упадъка сѫ спомагали и ония ревностни „урядници“ (чиновници), които сѫ разбивали кобзите и главите на слѣпитѣ пѣвци и руските училища и казарма, но най вече самите нови врѣмена, които пораждатъ нови пѣсни, тѣй далечни отъ духа на старите, народни творчески форми. Изисква се доста врѣме за да настѫпи приспособяване къмъ новите условия, и слагане зародените отъ тѣхъ интереси въ нѣкакви нови рамки. Че народното творчество не прѣсѣква, а упорно дири тия форми, се вижда отъ онѣзи новообразувания въ народната поезия, които отблѣзватъ всички събития, обрънали вниманието на народа, дори и до великата

европейска война, като показватъ често високата даровитост на неизвестните имъ автори. Народното творчество още не си е изпълно пѣсеньта. Въ днешно врѣме му идватъ на помощъ и ония сили, които създаватъ новата литература и се отзоваватъ на народния животъ, чрѣзъ индивидуално очертани творения на сѫщия националенъ гений. При такива тѣсни врѣзки и взаимно влияние, установени отдавна между художествената украинска литература и народното творчество, които не сѫ скъсани и въ днешно врѣме, това съвместно дѣйствие на горните културни сили получава особено значение. Като замѣнява въ много отношения колективното творчество и му идва на смѣна, литературата се ползува отъ съкровищата му и се явява не само наследница, но и прѣдтеча на новите възможности, които се таятъ въ глѣбъта на вѣчноживия творчески изворъ на народния гений. Друга по съдѣржание и способи, тая бѫдеща пѣсень, възъ основа и въ хармония съ постигнатото, ще съумѣе да създаде нови цѣнности, които ще подкрѣпятъ здраво установената репутация на украинската народна пѣсень.

V.

По горѣ бидоха разгледани условията, прѣдшествуvalи тѣй нареченото възраждане на украинската литература. Това възраждане, проявено въ съзнательно насочване на литературата къмъ народните маси, въ безкомпромисно възприемане на събраните отъ народа, прѣзъ цѣлата му

история, културни цѣнности, — прѣди всичко на народната рѣчъ и въ отстояването на народнитѣ интереси, въпрѣки новите европейски форми на литературата, — това възраждане е било само необходимъ и неизбѣженъ изводъ отъ изложенитѣ въ прѣднитѣ глави условия. Явно е, че то не може да бѫде резултатъ на случайностъ и злоумишлена прѣднамѣреностъ, съ цѣль да се нанесе врѣда на едно несѫществуващо »общоруско единство«, както е угодно на нѣкои публицисти да обясняватъ това естествено явление. Появяването на украинската литература въ обновени европейски форми, е било само послѣдното звено, въ дѣлгата верига на едно своеобразно културно развитие и като изразъ на това развитие, то е само една оригинална литературна еволюция. Както и да е, но на прага на XIX в. прѣзъ 1798 год. се появява въ Петербургъ знаменитата »Енеїда« на Котляревски, която завѣршва прѣдидущето развитие и открива нова страница въ историята на украинската литература.

И. П. Котляревски (1769 – 1838 г.) е прѣкараль младинитѣ си посрѣдъ редица социални и политически събития, които съкашъ съвѣршено сѫ измѣнили външния обликъ на старата Украина. Царуването на Екатерина II, която е довършила уравнителнитѣ опити на Петър Велики, е разрѣшило стария видъ на украинския животъ и го е тласнала въ водовъртеха на общоруската политика. Послѣднитѣ остатъци на самостоятелния политически битъ, тѣй нареченитѣ „старожитныя вольности“, които сѫ съставяли основанието на нѣкогашната украинска автономия, сѫ били унищожени. Украинското благородно съсловие, облѣчено въ общоруски дворянски мундири, съ »свойствената на малоруситѣ самоотверженостъ“, споредъ израза на

проницателната императрица, се е втурнало да гони чинове, ордени, заплати и крѣпостни имѣния. Неотдавна още свободното „поспѣльство“, т. е. народната масса, се е намѣрило въ крѣпостна зависимост и отъ собственитетъ си »панове« и отъ пришелеците, които на тълпи сѫ нахлули въ богатите украински степи. Сѣкашъ всичко е рухвало. Но тая оргия на »самоотверженостъ и алчностъ е възбуждала противъ себе си така сѫщо и протеста на ония представители на новата обществена мисъль, къмъ които е принадлежалъ и Котляревски. Да не забравяме, че нито по произходъ (роденъ въ една срѣда, която не е била скжсала врѣзките си съ народа), нито по образование (духовно училище), Котляревски не е принадлежалъ къмъ ония, чиято „самоотверженостъ“ е била отблѣзана отъ толкова високо и компетентно лице. Възпитанъ въ идеите на »Исторія Руссовъ« и на нравствено-практическата философия на Сковорода, подкрѣпена отъ влиянието на масонството, въ което Котляревски е взималъ дѣятелно участие, поетътъ, въ започнатата борба между ренегатско-дворянските и демократическо-народните пластове, е трѣбвало рѣшително да застане на страната на послѣдните. Съ това се обяснява, както съдѣржанието и направлението на неговата литературна дѣйностъ, тъй и защо Котляревски е взель за оржdie народния украински езикъ.

Въ първото си произведение, въ знаменитата „Енеїда“, Котляревски изпѣвва като сатирикъ и продължава съ това традицията, която и прѣди него е господствувала въ украинската литература и е изразена въ редица сатирически „вирши“ отъ неизвѣстни автори на прѣдишния периодъ. Но въ

различие отъ тѣхъ той напълно съзнателно е избралъ това орждие на бичующето негодование и насмѣшка, като се е подчинявалъ на онай любовь къмъ отечеството, на която е посвѣтилъ трогателни редове въ своята поема:

Де общее добро в упадку,
Забудь отца, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять *).

Да се придържа въ литературната си дѣйност о такова тъкмо направление, а не о друго, е било за Котляревски въпросъ на честь и той е считалъ за свой нравственъ дългъ да не се отклонява отъ него. Отъ друга страна, запознать съ европейските течения на литературата, Котляревски избира единъ всемиренъ сюжетъ — странствуването на троянските рицари, — но му придава дотолкова реални и национални черти, щото читателите не сѫ могли да иматъ никакво съмнѣние върху истинския смисълъ на изобразяваниетъ събития. Както класическиятъ сюжетъ, изложенъ въ реални краски и сатирическиятъ тонъ, употребенъ въ единъ вѣкъ, когато сѫ царували лъжекласическиятъ трагедии, надутите оди и нѣжните пасторали, тѣй и народниятъ »музицки« езикъ всрѣдъ разгара на народното закрѣпостяване и на дворянското прѣзрѣние къмъ мужика, — всичко, въ това първо произведение на най новата украинска литература, е било надъхано съ протестъ. А на първо място самото му съдѣржание. Изподъ чуждия сюжетъ твърдѣ ясно блика родното съдѣр

*) Дѣто общото добро е въ упадъкъ, забрави баща и майка и лети да си изпълнявашъ дѣлга.

жание: въ Еней и троянскиятъ скитници лесно се познаватъ родните фигури на запорожците, които слѣдъ 1775 год. сѫ били принудени да дирятъ подслонъ оттатъкъ Дунава. Въ Олимпийцитъ не е мѣжно да се познаятъ фигурантъ на тогавашния бюрократически руски Олимпъ. Тежката украинска дѣйствителностъ, съ нейното крѣпостничество, угнетяване на народните маси, унищожаване на украинския народни свободи, прѣзрѣние къмъ всичко украинско, а сѫщо така общиятъ бюрократически редъ на държавата, съ неговия неудържимъ произволъ, безсмислени войни, рушветчийство и неправди отъ всѣкаквъ видъ, — всичко това е изобразено въ »Енеидата«, отъ опрѣдѣлено демократическо гледище, съ ярка четка на художникъ и съ благородно негодуване на гражданинъ и патриотъ. Смѣхътъ на Котляревски достига върха на своето възмущение въ силното описание на ада, съ неговите класически фигури на грѣшниците, въ чийто центъръ сѫ поставени душевладѣлците:

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили іх за скоти *).

Смѣло може да се каже, че освѣнъ известното „Путешествие“ на Радищевъ, въ Русия до края на XVIII в. не се е чувало такова негодующе и бичующе слово, като онова, ксето се е откъжнало

*) Тамъ мѣчеха и печеха господарите отъ всички страни, защото не сѫ давали свобода на хората и сѫ ги смѣтали за скотове.

отъ устните на башата на новата украинска литература.

И същият Котляревски, като се обръща къмъ народния животъ, е знаялъ да извлече отъ лирата си меки, пълни съ любовь и съчувствие звуци. На безкрайния произволъ и „гъвкавата господарска правда“ на съврѣмения Олимпъ, той противопоставя народните форми на живота, — онай „бодлива мужицка правда“, която е намѣрилъ у прѣставителитѣ на поробената масса и която е схващалъ като общочовѣшки начала на лична и социална справедливость. Знаменитата »Наталка Полтавка« и по малко популярниятъ, но интересенъ по мисли „Москаль-Чарівник“ внасятъ прѣвратъ въ драматическата литература, както „Енеидата“ въ стихотворната поезия Типичните фигури изъ народната срѣда, откровено съчувственсто отношение на автора къмъ героите му, въ тѣхните сблъсквания съ прѣставителитѣ на чуждите класи и националности, искреното чувство въ тия първи създания на украинското народничество, имъ придаватъ голѣма художествена и обществена цѣнност. Лекото було, естественъ за онова врѣме романтизъмъ и идеализъмъ, което ги обзива, имъ придава само оня особенъ ароматъ на вѣка и тая неподражаема прѣлѣсть, която намираме въ истинско художествите творения на миналото. „Наталка Полтавка“, която отъ тогава не е слѣзла отъ сцената, както и »Енеидата«, която сѣ има още сума читатели, сѫ издѣржали най-строгиятъ изпитъ, — изпита на врѣмето. Тоя изпитъ е издѣржало и цѣлото дѣло на Котляревски. Смѣлиятъ му опитъ да възроди украинската литература се е увѣнчалъ съ успѣхъ, защото неговите произведения сѫ поставили тая

литература върху твърдата почва на художественния демократизъмъ.

Сатирата не е била случайно първото произведение на украинската литература, както не е случайност, че първите опити на тая литература съ покрити съ легко романтично було. Самата действителност, съ нейното рухване на старите отношения, съ възникването на новите форми кръпостенъ трудъ въ Украина, съ насилиствената русификация на външните условия на живота, е да зала твърдъ много материалъ тъкмо за едно сатирическо изображение на тоя животъ. Отъ друга страна съчувствуието къмъ народните маси, манифестирано вече съ приемането на народния езикъ, не е могло да не добие характеръ на известна идеализация и романтическо увлечение отъ народността, толкозъ повече, че се е намирало въ свръзка съ общото направление на европейските и на руската литератури и съ появяването на интересъ къмъ Украина между великорусите и поляците (Гоголь и украинската школа въ полската литература). Но въ същото време украинската литература начева да рисува народния животъ въ реални тонове и въ опредѣлено народническо направление, като предшествува значително всички други европейски литератури (повестите на Квитка се появяватъ по рано отъ съответните произведения на Ауербахъ Жоржъ Зандъ, Григоровичъ и Тургеневъ) Горѣказаниетъ условия, въ свръзка съ грамадния успехъ на произведенията на Котляревски, съ опредѣлили за дълго време пътя на украинската литература, като съ я тласнали въ областта на сатирическото изобразяване на реалния животъ съ склонностъ къмъ народническа романтика. Редица издания, като напр. харковските спи-

сания и алманаси отъ началото на XIX в. съж слу-
жили на пропагандата и укрепяването на тоя пътъ,
който е тръбало същевръменно и практически да
се прокарва теоретически и да се обосновава. На
това е била посвѣтена дѣйността на появилитѣ
се слѣдъ Котляревски писатели.

Между многочисленните послѣдователи на Кот-
ляревски, които съж продължили дѣлото му, на
първо място изпѣква ректорът на Харковския
университетъ П. П. Артемовскій — Гулакъ
(1790 — 1866 г.), който отъ една страна е далъ по
голѣма дѣлбочина на елемента на обществената
сатира («Пан та Собака»), а отъ друга въ своите ли-
рически произведения е изтѣкналъ по релефно ро-
мантичната страна на поезията («Рибалка» и др.).
Наредъ съ това, на Артемовски Гулакъ принадле-
жатъ и първите прѣводни опити на украински
езикъ («Псалми») и първите подражания (на Хора-
ций), които опредѣлено показватъ нежеланието на
автора да се затваря въ тѣсния кръгъ изключи-
телно етнографически сюжети и теми. Въ тая на-
сока за разширение обема и формите на литерату-
турата е работилъ и Л. И. Боровиковскій (1811 —
1889 г.), който е наченалъ дѣйността си съ едно
подражание на Жуковски («Маруся») и съ прѣводи
отъ Пушкинъ и Мицкиевичъ и е дало по късно
една книга доста сполучливи басни. Като прѣ-
водачъ («Полтава» на Пушкинъ) и баснописецъ
изпѣква и известниятъ и въ руската литература Е.
П. Гребинка (1812 — 1848 г.), чиято главна за-
слуга къмъ украинската литература се състои въ
високото усъвършенствуване на баснята, на която
той е съумѣлъ да придае национално съдѣржа-
ние и изящна форма. Освѣнъ това Гребинка се е
опиталъ прѣвъ въ областта на украинската худо-

жествена проза, като е написалъ, подъ влияние на Гоголь, единъ остроуменъ и живъ очеркъ изъ чифлик-чийския животъ. Най чистиятъ прѣставителъ на украинската романтика е професорътъ и етнографътъ А. Л. Метлинскій (1814 – 1870 г.) известенъ подъ псевдонима Амвросій Могила. Образътъ на широката степь, покрита съ могили, която тай въ себе си само неясни отзуци на славното минало и е въ рѣзъкъ контрастъ съ неугледното настояще, се прозира всждѣ въ »думитѣ« и пѣсните на Метлински. Тѣжнитѣ му мотиви сѫ пълни съ съжаление за безвъзвратното минало, и прѣставятъ Украина като нѣкаква долина на смъртъта. И отъ врѣме на врѣме само, въ тѣхъ звучи надеждата за възраждането на Украина, въ свръзка съ въраждането на другитѣ славянски народи. Пѣвецъ на славянството и теоретикъ на украинското славянофилство, което рѣзко се е отличавало отъ едноименото московско направление съ своя федерализъмъ и тѣрпимостъ, е билъ и знаменитиятъ историкъ Н. И. Костомаровъ (1817 – 1885 год.) наченалъ литературната си дѣйностъ съ украински стихове и драми (подъ псевдонима Іеремія Галка). Но бѫдещиятъ историкъ и авторътъ на „Дѣятѣ руски народности“ се проявява вече въ тия първи поетически опити съ известно резонерство и излишно теоретизиране. Поетътъ на разбитото сърдце В. И. Забѣлла (1869 гсд), симпатичниятъ лирикъ, М. Н. Петренко (род. 1817 г.), А. Ф. Афанасьевъ Чубинскій (1817 – 1875 г.), авторъ на популярни романси, талантливиятъ епикъ М. М. Макаровскій (1783 – 1846 г.), Кореницкій, Писаревски, Тополь, Кухаренко и други труженици, сѫ разработили украинския езикъ и сѫ разорали оная литературна нива, на която става вече възможно появяването на всеобемни таланти.

Една отъ най видните и привлекателни фигури на новата украинска литература отъ началния ѝ периодъ, е оная на Р. Ф. Квитка (1778—1843 г.), известенъ подъ псевдонима Основьяненко, който пръвъ на свѣта е наченалъ да пише разкази изъ народния животъ и е разработилъ украинската художествена проза. Квитка си е поставилъ за цѣль да покаже човѣка въ селянина и неговите повѣсти (»Маруся«, »Добре роби, добро ѝ буде«, »Козирь-дівка«, »Сердешна Оксана«, »Перекоти поле« и др.) представляватъ отъ тая страна голѣмъ интересъ, усиленъ отъ онъ елементъ на »правдоискателство«, който е вкорененъ въ хуманитарно настроения авторъ. Прѣкрасното знание на народния животъ и езикъ сѫ позволили на Квитка да начертаетъ една широка, изобщо доста вѣрна, но дори и за онсва врѣме до известна степень едностраничива картина на народния животъ. Придавайки значение главно на личната нравственостъ въ човѣшките отношения, Квитка оставя безъ внимание обществената страна на живота и ето защо крѣпостното право съвсѣмъ не се е отразило въ произведенията му. Той игнорира тоя вѣликолѣпъ редъ, който на първо място е убивалъ въ селянина, тѣй любезния на Квитка човѣкъ и неговата независима и свободна личностъ. По тоя начинъ се е получило едно отъ ония противорѣчия, които възникватъ изобщо върху почвата на всѣка едностраничность: хуманните и народолюбивъ авторъ, ако не защищава, то поне съкашъ оправдава и извинява реда, който най вече е потъпквалъ всѣка хуманностъ, като поставя едно условие: душевладѣлецъ да биде порядъченъ човѣкъ. Това противорѣчие се смекчава само отъ изключителните лични качества на Квитка, като

рисувачъ на народния животъ. Той внася всаждъ въ произведенията си своята мека, човешка натура, освѣтлява дадените явления съ лжитѣ на незлобивъ хуморъ и ги прѣкарва прѣзъ призмата на нѣженъ дидактизъмъ. Наистина художествениятъ тактъ на Квитка го удържа въ рамките на искрено и неподправено чувство и не му позволява да впада въ крайностите на блудкова сантименталностъ и сладина. Способътъ на Квитка е билъ: да дѣйствува главно на чувството, но това не е една манерностъ, която винаги звучи фалшиво. Повѣстите и разказите на първия украински прозаикъ сѫ свободни отъ такава фалшъ. И ето защо и до сега често се срѣщатъ читатели, които проливатъ сълзи надъ »Маруся«, — тая, споредъ сполучливия изразъ на критика, »поема на любовъта«, дѣто Квитка въ правдивото изображение на характерите, се е издигналъ до епическо величие. При всичката останълостъ на произведенията на Квитка, въ тѣхъ има нѣщо способно да зарази и съврѣмения читателъ: това сѫ неговата гореща любовъ къмъ човѣка, жизнената правда и силното, искрено чувство.

Първата половина на XIX в. е донесла национално-литературно възраждане и за отвѣдграничната часть на Украина, — за Галиция, присъединена отъ врѣмето на първата дѣлба на Полша (1772 г.) къмъ Австрия. Макаръ и да сѫ се ползвали отъ извѣстна свобода въ националния си животъ, (университетъ въ Львовъ и частични подобрения въ областта на народното образование) украинците въ Галиция дѣлго врѣме не сѫ могли да съперничатъ съ по силния, въ културно отношение, полски елементъ. Народътъ имъ е билъ почти лишенъ отъ национално съзнателна интелигенция.

Общото движение на славянските народи отъ началото на XIX в. и тъхното национално възраждане, а така също отзуцитъ на украинското възраждане въ Русия, които също били пренесени въ Галиция заедно съ първите украински издания произведенията на Котляревски, Квитка, Гребинка, сборниците народни пѣсни на Максимовичъ и др.) също пробудили националното чувство средъ галицките украинци и също имъ показали истинския путь къмъ възраждането. Къмъ 1840 год. львовската учаща се младежъ, групирана около Маркіанъ Шашкевичъ (1811—1843 г.) за пръвъ путь излиза съ една програма на национално възраждане, въ сборника »Русалка Дністрова« (1837 г.), който е изпиталъ редица цензурни митарства и е навлѣкаль най септичъ върху главите на издатели-тѣси, гневъ на администрацията. Въ »Русалка Дністрова«, освѣнъ помѣната Шашкевичъ, талантливъ лирикъ на народни теми и прѣводачъ, също се проявили Яковъ Головацкій (1813—1888 год.) и Иванъ Вагилевичъ (1811—1856 г.) и двамата съ поетически произведения и опити за научни трудове. Къмъ същото поколение писатели също принадлежали белетристътъ и поетъ Николай Устіановичъ (1811—1885 г.) и поетътъ Антонъ Могильницкій (1811—1873 г.). Първите галицки писатели също се сблъскали съ извѣнредно силната правителствена реакция отъ 1840 г. и също могли да развиятъ доста интензивна дѣйностъ, едва прѣзъ краткиятъ периодъ следъ революцията отъ 1848 г., но тая дѣйностъ е била наскоро отново спрѣна, тозъ путь отъ избухването на обществената реакция прѣзъ 1850 г. И едва 1860-та година се повръща къмъ осъществяване завѣтътъ на Шашкевичъ и другарите му, изказани въ

първиятъ имъ литературенъ манифестъ: »Русалка Дністрова«.

По тоя начинъ, въ течението на първите десетилетия отъ XIX в., националното възраждане е охванало цѣла Украина, отъ Карпатите до Слободска Малорусия. Сега за сега то се е изразявало изключително въ формите на едно литературно движение и интересъ къмъ народния животъ и въ тия рамки се е разглеждала, както отъ участниците и съюзниците имъ, тъй и отъ неговите противници. Първите задачи поставени предъ пионерите на украинската литература: — възобновяването на литературните традиции на старата писменостъ, въвеждането въ употребление народния езикъ, изтъкването човѣшките черти на писаните крѣпостенъ робъ, — сѫ били изпълнени изобщо много сполучливо. Съ самия фактъ на своеото възраждане, украинската литература е привлечла вниманието върху народа, възбудила е интересъ къмъ народния животъ и е поставила остро всички ония въпроси, които сѫ изисквали бързо разрешение. Тя е сторила още повече съ своеото съдържание. Въпростътъ за еманципацията на човѣшката личностъ е билъ поставенъ и разрешенъ вече отъ Котляревски и неговите преемници, съ такива смѣлостъ и категоричностъ, която е позволявала да се очаква много нещо отъ новото литературно движение. Наистина националното съзнание на нѣкои отъ пионерите на това движение не било достатъчно кристализирано и е допуштало у тѣхъ съединението на украинско самосъзнание съ официална лоялностъ (напр. у Метлински, Квитка, Гулакъ—Артемовски). Липсва така сѫщо и яснота на социалните задачи. Цѣлата литература носи още характеръ на провинциализъмъ,

който въ значителна часть отъ произведенията, плува успоредно съ рускитѣ литературни течения и се намира въ извѣстна зависимост отъ тѣхъ. Но зачатъкъ на самобитност и оригиналност, ярко изразеніята демократически и народолюбивъ характеръ на украинската литература, сѫ били твърдѣ надежна основа на бѫщащето развитие. И прѣзъ четиридесетитѣ години на XIX в. се е появилъ единъ чввѣкъ, който съ незнайна до тогава сила, е ударилъ по сърдцата и е далъ отведенажъ на украинската литература онай устойчивость и оня стремежъ къмъ неограничено развитие, свойствени на всички велики литератори. Тоя реформаторъ е билъ гениялниятъ Шевченко.

VI

Вече самата личность на Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (1814—1861 г.) е знаменателно, може да се рече, символическо явление. Истински синъ на народа, излѣзълъ отъ безмълвната крѣпостна масса, съвсѣмъ случайно извлѣченъ отъ пропастъта на безправието и гнета и незагиналъ въ нея, Шевченко съ своята личность, сѣкашъ показва ония огромни духовни сили, които се таятъ въ украинския народъ и чакатъ само благоприятни условия, за да се проявятъ. «Шевченко, казва Костомаровъ, бѣше избраникъ на народа, въ най дѣлбокъ смисъль на тая дума: народа каточели го бѣше избрали, за да пѣе на не-

гово място^{**}). И тоя посланикъ на народа, вдъхновениятъ пъвецъ на унижените и оскърбените, най великиятъ измежду всички „кобзари“, които съ огласявали съ огнено слово широките пространства на Малорусия, е билъ посрещнатъ въ Украйна съ възторгъ и благоговѣние. — Той е билъ благословенъ да извърши литературния си подвигъ отъ стария писател Квитка. Сърстниците му и младежката, както казва по късно Кулишъ, съ приналствували първите пѣсни на „Кобзаря“ като „звука на призовната архангелска тръба“. И Шевченко, къмъ срѣдата на четиридесетъ години отъ XIX в. е станалъ центъръ и изразителъ на мислите и чаянията на онова младо украинско поколение, което първенъ е поставило народното възраждане, не само като литературенъ, но и като националенъ и политически въпросъ, като програма на правда и справедливостъ, като условие за съществуването и развитието на родния народъ, въ качество на равноправенъ членъ срѣдъ другите просветени и свободни народи. Това е била, както е известно, програмата на знаменитото Кирило-Методиевско Братство, основано презъ 1846 год., което вече презъ идната година е намерило трагиченъ край въ казематите на III-то отдѣление и въ „отключения затворъ“ на киргизката степъ, Но и тия нови изпитания не съ могли да убиятъ, нито онова живо движение, което се е събудило въ Украйна, нито съ накарали дори да замълкне най яркиятъ му изразителъ — Шевченко.

Първите произведения на Шевченко носятъ още отпечатъкъ на онова романтично прѣклонение

^{**) Н. И. Костомаровъ. Воспоминаніе о двухъ малярахъ. „Основа“, 1866, кн. IV, стр. 53.}

прѣдъ славното минало на Украина, което е било тѣй типично за неговите прѣдшественици. Но гигантската сила на словото и чаровната прѣлест на стиха ги отличаватъ отъ тия прѣдшественици. Въ тежката мелодия на съжаление по миналото, се втурва вече буйна нота на протестъ противъ настоящето. Въ обикновенитѣ форми е заключена дотогава невиждана ширина на съдържанието. И когато Шевченко казва въ пѣснитѣ си, че нѣма връщане къмъ миналото, че »не ще се върне волята« въ нейнитѣ стари, отживѣли и овехтѣли форми на хетманството, то заедно съ това прѣдъ умствения му взоръ се мѣркатъ вече контуритѣ на новата свобода, която не зависи отъ скоропрѣходни промѣни.

Не вмірає правда наша,
Не вмірає воля,
І неситий не виоре
На дні моря — поля,
На скуе душі живої
І слова живого *).

Побѣдното шествие на тая нова свобода се възпира отъ положението на родния народъ, отъ онова робско състояние, което самъ поетътъ добрѣ е познавалъ по опитъ и въ което сѫ се мѣчили милиони негови безмѣлвни братя и сестри. И Шевченко обрѣща всичката сила на страстната си ненавистъ противъ крѣпостното право и противъ ония условия, които сѫ го прѣдизвикиали и го под-

*) Не умира нашата правда, не умира волята ни. Неситиятъ не ще изоре поле на дѣното на морето, не ще скове живата душа и живото слово.

държатъ. Той разправя за крѣпостничеството така »історія-правда«, щото

Перелякать саме пекло
Можна. А Данте старого
Полупанком нашим можна здивувать *).

Съ потресна сила и правдивость разгръща поетът картина слѣдъ картина на това ужасно състояние, но не за да плаче върху развалините на миналото, а за да призовава къмъ борба и, като крайна цѣль, къмъ побѣдата на бѫдещето. »Борете се, казва той, побѣдата е Ваша«. Всички форми на неволята — физическа и духовна, — сѫ еднакво умразни на Шевченко. Той протестира съ еднакво негодувание и противъ онова политическо безправие, което е причина на всенародното „мълчание на всички езици“ и изпраща »въ Сибирь святитѣ неволници« (декабриститѣ) и противъ социалните злини на всеобщата несигурност и унижение. Той намира огнени слова на обличение и за всѣка измама и фалшъ, фарисейство и лицемѣрие въ човѣшките отношения, — и се опълчва особено противъ издѣвателството надъ жената-майка, чийто кулъ създава въ своите чисти, цѣломѣдрени поеми. И Шевченко, въ своите обличения, се въздига често до патоса на библейските пророци, способенъ дѣйствително да потресе човѣшките сърдца:

Неначе той Дніпро широкий
Слова його лились, текли

*) Би можалъ да се изплаши цѣлия адъ. А стариятъ Данте би останалъ очуденъ отъ нѣкой нашъ дребенъ господарь.

I в сердце падали глибоко
I ніби тим вогнем пекли
Холодні душі *).

«Огнената сила», която поетът често е призовавалъ надъ своето слово, наистина осънява вдъхновената му рѣчъ.

Изходниятъ пунктъ на Шевченковата поетическа дѣйност е била горещата му любовь къмъ родния край и родния народъ, любовь, която той е доказалъ на дѣло съ страданията на десетъ годишното си заточение въ »отключене затворъ« на безводната пустиня задъ Каспийско море. Кон-нежкътъ и тѣгата по родината, която е значила за Шевченко и тѣга по свободата, се е излѣла въ редица стихотворения, които представляватъ, може би, едно изключително явление въ мировата литература, по висотата и напрежението на възвишеното и патриотическото, (въ най добъръ смисълъ на думата), чувство. Мислено поетът е въ отечеството, той живѣе съ тѣгите му, мисли само за него, иечтае само за това, щото:

Хоча серце замучено,
Поточено горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах *).

Той е готовъ да прѣнесе личните си несгоди, да забрави свойте страдания, но сърдцето му се

*) Като широкия Днѣпръ, думитѣ му се лѣеха, течеха и падаха дѣлоко въ сърдцето и гачели горѣха съ тоя огньнъ студенитѣ души.

*) Макар и да е сърдцето измѣжено отъ болка, да го донеса и слѣжа на днѣпровските планини.

стъга отъ неизразима болка, само при мисълъта за тежката сѫдба на родния край:

Та не однаково менi,
Як Україну злиi люде
Присплять лукавi i в огнi
Ii окраденую збудять,
Ох, не еднаково менi! *)

И тая любовъ къмъ родния край е била за Шевченко нераздѣлна частъ отъ любовъта му къмъ родния народъ. »Плъть отъ плътъта, кость отъ костъта на народа«, по собствения му изразъ, прѣнесълъ самъ мжкитѣ на двойна неволя, — социална и политическа, той не си прѣдставлява благото на родината иначе, освѣнъ като благото на нейния народъ. И Шевченко е поставилъ словото за стражъ на тоя народъ. „Най малкиятъ братъ“ — народътъ заема въ мирогледа на украинския поетъ централно място и стъ гледишето на неговите интереси вижда Шевченко всички нѣща на Божия свѣтъ. Заради »най малкия братъ« вдига Шевченко бунтъ противъ социалния редъ, противъ държавните форми, противъ традициите на родната история, противъ религиозните учреждения, противъ самия Богъ, който допуша снова което поетъ счита за несправедливостъ по отрицание на народа. И въ тая точка Шевченко не юзанава отстъпки и не допушта компромиси.

И заедно съ това мжчно може да се срѣщне по меко сърдце, отъ онова на тоя напрѣклоненъ бунтовникъ, по чиста душа отъ пълнаа съ страст-

*) Не ми е все едно, какъ ще приспятъ злитѣ и лукави хора Украина и окрадена, въ огъѣ ще я погубятъ. Охъ, не ми е се едно!

на умраза душа на гениалния обличител на не-
наситните хора. Нему съ достъпни и тихите ра-
дости отъ идиличното съзерцание на природата, на
картините изъ ежедневния животъ и на мирния
трудъ — и пламеното слово на негодуване и обли-
чение се смѣнява у него, съ меко чувство на раз-
мишление и на наслада отъ живота. Човѣкъ трѣба
да живѣе съ всички страни на сѫществото си,
трѣба да се бори за чистъ и пъленъ животъ, —
тоя е изводътъ отъ поезията на Шевченко, твърдѣ
отдалечена отъ каквъто и да било пессимизъмъ.

Тяжко жить на світі, а хочеться жить,
Хочеться дивитись, як сонечко сяє,
Хочеться послухать, як море заграе,
Як птичка щебече, байрак гоманить,
Або чорнобріва в гаю заспівае . . .
О, Боже мій милий, як весело жить . . .*)

Тая жажда за чистъ свободенъ и пъленъ жи-
вотъ се е проявяvalа у Шевченко въ неговото на-
стойчиво, безспорно дирене на правдата и въ чисто
религиозната му вѣра, че правдата ще възтърже-
ствува, «инакъ слѣнцето ще се спре и ще изгори
осквернената земя», че ще настѫпи обновление въ
това тежко, бѣдствено състояние и че

на поновленій землі
Врага не буде, супостата,

*) Тежко се живѣе на свѣта, а ще ми се да живѣя,
ще ми се да гледамъ, какъ слѣнцето сияе, ще ми се да по-
слушамъ какъ морето играе, какъ птичето чурулика, или
какъ черновѣжда мома въ гората пѣе. О, Боже мой мили,
какъ весело се живѣе!

А буде син і буде мати
І будуть люде на землі *).

Хората, безъ всѣкакви социални прѣгради, това е идеала на човѣшкия животъ, който е освѣтявалъ жизнения путь на гениялния страдалецъ и е внасялъ примирение въ измѣчената му душа. Съ акорда на всеобщо равенство и на свобода въ човѣшкитѣ отношения е увѣнчана неговата възвишена проповѣдь на обновление и прѣустройство на стария, овехтѣлъ свѣтъ.

Такава е била оная нова струна, която е зазвучала въ украинската литература съ появата на Шевченко. Чаровната форма и общочовѣшкото съдѣржание, дѣлбокото чувство и високата степень на национално самосъзнание, изострениятъ езикъ, наистина пламеното слово и благородното граждансътво настроение, въ свръзка съ личната сѫдба на мѫченика-поетъ, всичко това взето заедно, е имало за послѣдица, че музата на Шевченко е произвела пъленъ прѣвратъ, както въ вжтрѣшните отношения, тѣй и въ външното положение на украинската литература. Прѣвъ Шевченко е поставилъ прѣдъ съотечественицитѣ си, съ невидѣна до тогава сила на убѣждение и изразъ, принципа на широкия демократизъмъ, на безкомпромисното национално възраждане и на свободата за личността и за народа. „Какво сме, чии синове, на какви бащи, отъ кого и защо сме окованы?“ — тия въпроси за прѣвъ путь сѫ се явили прѣдъ украинското общество, въ всичката имъ чистота и отго-

*) На обновената земя не ще има врагъ, ни прѣстѫпникъ. А ще има синъ, ще има майка и ще има хора по земята.

ворът тъмъ е давала се същата гениална муза, която съ правилно чувство, мълниеносна проницателност е отгатвала онова, до което по късно е дошла науката съ подробни и трудни изследвания. Появяването на такова свѣтило като Шевченко, върху украинския небосклонъ, на това »Божество, което живѣе на особено слънце«, споредъ израза на покойния Ф. Е. Коршъ, е означавало несъмнѣния успѣхъ на националнитѣ домогвания, възкресението на украинския народъ, като нация. Теорията е станала фактъ, желаното и очакваното се е прѣвърнало въ дѣйствителност. Съ Шевченко, украинската литература излиза на свѣтовната аrena, националнитѣ »кобзари« отъ прѣдишнитѣ врѣмена ставатъ пѣвци на човѣчество. Провинциялизъмътъ отхожда въ областъта на прѣданието и на пръвъ планъ се появяватъ общочовѣшките принципи въ задачи и въ съдѣржание. Не е чудно, че Шевченко е ималъ огромно влияние върху развитието на украинската литература и растежа на украинската мисъль, като не говоримъ за влиянието му върху чуждитѣ литератури, напр. върху българската. Достатъчно е да се каже, че всичкото послѣдующе движение въ Украина е заслено имено отъ него направлението на своя пътъ, отъ който не се отклонило и до днешно врѣме.

Шевченко е наченалъ нова страница и въ външното положение на украинското слово и движение. Полузабравенитѣ мѣрки противъ украинската литература, взети още прѣзъ XVIII в. при изгубването на политическата автономия, съкашъ не сѫ били вече необходими, защото словото само по себе си е изглеждало тѣй безсилно въ сравнение съ огромния механизъмъ на бюрократическата

държава. »Умна шега« това е изразътъ на Николай I за сатирата на Котляревски. Императорътъ не разбралъ убийственото за създадения редъ съдържание на Енеидата. Но Шевченко е билъ разбранъ и отъ бюрокрацията, която отъ 1847 г. отново изважда отъ канията ржждасялото оржие на репресии противъ украинското слово, независимо дори отъ съдържанието му. Запрещението на цѣлата съществуваща литература, което е провокирано николаевската жандармерия презъ 1847 г., слага начало на най новия мартирологъ на украинското слово чийто край е настъпилъ едва съ великата революция отъ 1917 г. Прѣломъ е настъпилъ и въ обществените отношения. Добродушния споръ на южани и съверяни, дали е възможно съществуването на една областна литература заедно и паралелно съ руската и какви сѫ прѣдѣлитѣ на компетенцията ѝ, отстъпва място на най яростните нападения на централистите, усътили че иматъ прѣдъ себе си сериозна и действителна опасностъ, — сила, за която не важно едно сънчодително одобрение или неодобрение и къмъ която е необходимо такова или друго, но сериозно отношение. За жалост тая „дѣлба на мегданъ“ е била започната презъ епохата на Шевченко отъ Бѣлински, който привъската си проницателностъ, не е съумѣлъ да види какъвъ съюзникъ е намирало собственото му дѣло въ лицето на украинската литература. Това едва по късно е станало ясно за напрѣдничавата руска общественостъ, поне за хора отъ такава величина, като Херценъ, Бакунинъ, Чернишевски и Добролюбовъ..

Погромътъ на Кирило-Методиевското братство, заточаването на водителите му, Шевченко, Костомаровъ, Кулишъ и др., запрещението

на цѣлата украинска литература сѫ се отразили тежко върху течението на най близкото врѣме. Литературната продукция пада, замлъкватъ гласовете на по стари гѣ и по млади гѣ украински писатели. Тоя пръвъ антрактъ се е продължавалъ десетъ години, въ течение на които официалните ржководители на Русия сѫ я водили неуклонно къмъ катастрофата, избухнала на Севастополските укрепления. Едва подиръ нея се е появилъ обратъ и Русия, е могла врѣмено да въздъхне съ облекчение, очаквайки пълна промѣна въ условията на своето сѫществуване и прѣди всичко унищожаването на ненавистното крѣпостноробство. Облекчение, наистина за кѫсо врѣме, е настѫпило и въ Украина. Дадена е била възможност на Кулишъ и Костомаровъ да упражняватъ литературната си дѣйност, явяватъ се редица нови сили, на чело съ грѣмкото име на Марко Вовчокъ. Слѣдъ дѣлги ходатайства Шевченко бива амнистиранъ и получава разрѣщение да се върне отъ Азия. Въ Петербургъ се събира цвѣтътъ на украинската интелигенция и наскоро се заема съ издаването на първия украински органъ „Основа“, който е покарвалъ идеята на 1847 г. Въ провинцията расте национално-народническото движение, като охваща най активните сили и ги организира въ дружества („громады“), които горещо се завзематъ за дѣлото на освобождението на селяните и на народната просвѣта (недѣлни училища, народни популярни издания, тѣй наречените „метелики“, в. „Черниговскій листокъ“ и т. н.) Украинското движение относно се прѣхвърля въ Галиция, оживява задрѣмалите тамъ сили и създава първите проблѣсвания на едно тозъ пѣтъ дѣйствително демократическо национално движение.

Но врагът не дреме всрѣдъ тая кипнала и напрегната дѣйност. Отъ реакционнитѣ кржгове на крѣпостническия благородници се чуватъ първите обвинения противъ украинците въ стремежъ да произведатъ нова „гайдамашина“. Сети се воявява популярната думица »Сепаратизъмъ«, и когато избухва полското въстание, за Катковъ и неговите клеврети става вече съвсѣмъ ясно, какви мѣрки слѣдва да прѣдприематъ противъ украинство. „Основа“ и „Черниговскій листокъ“ се затварятъ, недѣлнитѣ училища се унищожаватъ на всѣкждѣ, украинската литература се обявява за »полска интрига«, макаръ тѣкмо полските крѣпостници да сѫ вдигнали първи тревога въ Украина, излизайки съ клевети и доноси противъ украинското движение и издания Най сети прѣзъ 1863 г. е билъ издаденъ запрѣтителниятъ актъ на Министра на Вѫтрѣшнитѣ Работи Валуевъ съ знаменититѣ му думи, че украински езикъ „не е имало и не може да има“ и съ, за сега, „врѣменото“ му запрѣщение на украинската литература. Настигва вториятъ антрактъ...

Но за малкото години сравнително облекчение, настїпило слѣдъ Кримската война, украинската литература е успѣла значително да напрѣдне въ всички области и да създаде редица крупни литературни сили, събрани около „Основа“, която е разгънала старото знаме на Кирило-Методиевското Братство. Душа на движението, слѣдъ смѣртта на Шевченко прѣзъ 1861 год. е станалъ П. А. Кулишъ (1819 – 1897 год.) извѣнредно многостранчивъ и енергиченъ дѣецъ, бѣлѣжитъ белетристъ и поетъ, пионеръ въ попрището на украинската наука и публицистика, остроуменъ критикъ, който не се спиралъ и прѣдъ най крайнитѣ изво-

ди. Той е разгърналъ художествените рамки на литературата, като е създалъ първия исторически романъ на украински езикъ („Чорна рада“, 1857 г.) и като е приложилъ за пръвъ пътъ народния езикъ въ науката и публицистиката, обработвайки го чрезъ пръводи на разни произведения изъ свѣтовната литература (Библията, Шекспиръ, Байронъ и др.). За жалост изобщо измѣнчивиятъ духъ на Кулишъ не е билъ способенъ да издържи дълго време една опрѣдѣлена позиция и вече презъ 70-те години той изгаря онова, на което се е покланялъ и се покланя на онова, което е горилъ, проклина прѣдишните си увлечения отъ миналото на Украина и своите народнически възгледи и най-сетне дori своето благоговѣйно отношение къмъ паметъта на Шевченко. По късно наистина, той се повръща спорадически пакъ къмъ старите си богове, за да ги сваля отново отъ пиедестала имъ. Кулишъ прѣставлява, благодарение на своята неустойчивостъ, може би най-трагическата фигура въ най-новата история на Украина, ала се пакъ, разбира се, заслугитъ му прѣвишаватъ врѣдата, която е на-насяла на родното дѣло не винаги подбиращата му ржка. Въ всѣки случай въ историята на украинската литература нему е запазено почетно място, като на талантливъ поетъ и белетристъ, парадоксаленъ критикъ и публицистъ. Художествените му произведения, особено ония отъ първия периодъ, макаръ несвободни отъ тенденциозностъ и отъ известно наддѣляване на разсѫждението върху чувството, изображаватъ вѣрно прѣживѣлиците на украинския интелигентъ отъ 1860 г. и неговите надежди и упования, а нѣкои отъ лирическите му стихотворения и дребни разкази за дълго време ще останатъ, като образци на изящество и добъръ стилъ.

Даровитиятъ стилистъ А. П. Стороженко (1805 — 1874 г.), изобщо малко плодовитъ, е оставилъ една книга разкази въ духа на Гоголь и единъ опитъ на историческа поема „Марко проклятий“ съ пластически описания и характеристики. До голѣма популярностъ е достигналъ, съ своите исторически повѣсти и разкази отъ украинското минало, Д. Л. Мордовцевъ (1830 — 1905 г.), макаръ и проникнатитъ му съ силенъ лиризъмъ разкази отъ съвременния животъ да сѫ по сполучливи (»Дзвонарь«, „Салдатка“ и др.). Но най бѣлѣжитиятъ талантъ отъ 60-тѣ години е М. А. Марко вичъ, известна подъ името Марко Вовчокъ (1830 — 1907 г.), чиято популярностъ прѣзъ врѣмето на селското освобождение е стояла много високо, благодарение на художествените й очерци отъ крѣпостническия животъ (прѣведени на руски отъ Тургеневъ). Тия безпретенциозни картини, написани на единъ и до днесъ ненадминатъ єзику, сѫ про никнати съ особенъ колоритъ, вслѣдствие оригиналната маниера на авторката, да води разказа отъ името на самите герои, нѣщо което имъ при дава характеръ на особена интимностъ (»Козачка«, »Сестра«, „Інститутка“, „Ледащица“ и др.) За жалостъ Марко Вовчокъ е замлѣкнала рано за украинската литература, като се е повѣрнала къмъ нея кѣсъ врѣне прѣди смѣртъта си, съ изящната вариация на народни теми »Чортова пригода.« Оригиналната маниера на Марко Вовчокъ е създадала въ украинската литература редица послѣдователи, между които изпъква особено А. М. Кулишъ (1828 — 1911 г.) авторъ на разкази, които характеризиратъ положението на жената въ украинското село. А. Я. Конисскій (1836 — 1900 г.) разработва теми отъ слѣдреформения периодъ:

объдняването на селото подъ влияние на новите условия на живота, израстнали върху развалините на крѣпостното право (разказите „Козаръский панок“, „Наймичка“, „В денъ святои воли“, „Протестант“ и др.) Слабитъ опити на Конисски да изобрази новите вѣянія изъ срѣдата на интелигенцията, въ многочислениетъ му повѣсти отъ тоя родъ, сѫ твърдѣ тенденциозни (особено „Грішники“). Като публицистъ Кониски е стоялъ на страната на просвѣтителното народничество, и е защищавалъ необходимостта да се удовлетворятъ народните искания въ национални форми. Трудовете на Кониски за Шевченко (по украински и руски) и днесъ оставатъ най пълното събрание на материали за украинския поетъ Талантливиятъ, рано починалъ А. П. Свидницкій (1834—1871 г.) е първиятъ битописателъ на духовенството въ украинската литература. Неговата обширна повѣсть-хроника „Люборацькі“ представя една широка битова картина, пълна съ интересни подробности изъ живота на старата „бурса“ и семинария и изъ обичаите на старосвѣтското духовенство. Между поетите на онова врѣме изпъкватъ Я. И. Щоголовъ (1824—1898 г.) пѣвецъ на труда и на мирната селска идилия. Л. И. Глѣбовъ (1827—1893 год.) популяренъ баснописецъ и лирикъ, който е далъ ненадминати и до днесъ образци на украинска басня и редица прѣкрасни елегически стихотворения и особено С. В. Руданскій (1830—1873 год.) Лириката на тоя поетъ се отличава, отъ една страна съ дѣлбочина на чувството, а отъ друга съ силна гражданска струя, която никдѣ не минава въ риторика, а остава въ прѣдѣлитѣ на художествените задачи („Бики“, „До дуба“, „Наука“ и др.) По малко интересни сѫ, макаръ и да се

ползуватъ, благодарение леката форма и остроумие, съ огромна популярност въ Украина. »Спивомовки«-тѣ на Рудански, — малки писки съ анекдотическо съдѣржание, повечето на народни теми. Отвѣдграничната Украина, освѣнъ редица работници на печатното слово, е отхранила по онова време въ лицето на Осипъ Федъковичъ (1834—1888 г.) единъ силенъ талантъ, който има не само мѣстно значение. Неговите малки разкази изъ живота на гуцули тѣ — украинските планинци отъ Карпатите, сѫ пълни освѣнъ съ любопитни черти на единъ малко извѣстенъ битъ и съ чаровната поезия на планините, аромата на борозите гори, шума на горните рѣки, (вж. прѣкрасно описаниеятъ отъ него Черемошъ). Лирическите произведения на Федъковичъ, често издѣржани въ форматъ на народната пѣсень, сѫ особено богати съ сильно чувство на любовь къмъ отечеството и копненжъ по него, което имъ придава особена трогателност. На времето си произведенията на Федъковичъ сѫ прѣдизвикали съчувственъ отзивъ у Тургенева, който е писалъ за тѣхъ на Драгоманова, че „въ тѣхъ блика изворъ на жива вода“.

По тоя начинъ, въпрѣки кратковрѣмеността на свѣтлия периодъ между двета пароксизма на реакцията (1857—1862 г.), украинската литература е смогнала да отхрани цѣла редица повече и по малко даровити автори, да завоюва нови форми на литературното творчество и да застане върху твърдата почва на едно безспирно развитие. Това ѝ е позволило да запази извѣстно движение »по инерция« и прѣзъ настжилия слѣдъ това антрактъ, прѣдизвиканъ отъ общеруската реакция къмъ втората половина на шестдесетите гѣдини.

VII

Собствено, това повторно запръщение не е имало вече значението на прѣдѣль »его же не перейдеш!«, напротивъ намѣренъ е билъ оня прѣдѣль на репресивнѣтѣ мѣрки, задъ който тѣ сѫ губили своята сила. Украинскитѣ писатели отъ по рано вече сѫ познавали пжтя за Галиция, съ която, отъ началото на шестдесетитѣ години, сѫществуватъ литературни и обществени връзки – и отиватъ сега съ своитѣ произведения тамъ, гдѣто ржката на всемогющата цензура не е могла да ги достигне. Слѣдъ Валуевския циркуляръ отъ 1836 г. украинскитѣ издания въ Галиция се наводняватъ съ произведенията на Кулишъ, Кониски, Марко Вовчокъ, а не слѣдъ дѣлго и съ ония на Левицки, Мирни, Старицки и Драгомановъ. Това, до известна степень, е смекчавало остротата на запрѣщенията, като ги е лишавало поне наполовина отъ дѣйствителна сила. Но и въ Русия антрактътъ не е продължавалъ много: запаса на бюрократическата енергия е можалъ да изтрае едва до края на шестдесетитѣ години.

Това врѣме е било използувано отъ украинската интелигенция, отчасти за вѫтрѣшно организиране и заздравяване връзките съ Галиция, отчасти за научна разработка на разни въпроси изъ украиновѣдението. Въ Киевъ, дѣто отново се прѣнася центърътъ на украинския животъ, се съсрѣдочаватъ такива видни научни сили, като Антоновичъ, Драгомановъ, Чубински, Жилецки, Михальчукъ, Русовъ, Кистяковски, художествени сили, като Лисенко и Старицки. Основава се Югозападниятъ отдѣль на Руското Географическо дружество, (прѣзъ 1872 г.) гдѣто работятъ изключително укра-

ински сили и който пръдприема редица научни изучвания, като напр. грандиозната етнографическа експедиция на Чубински, първото пръброяване на гр. Киевъ и др. Излизатъ научни работи, които обръщатъ вниманието на европейските ученни върху Украйна, слѣдъ тъхъ минаватъ по контрабанденъ начинъ разни книжки популярна литература за народа и художествени издания на украинската литература. И къмъ 1870 г. литературна продукция е успѣла да настигне до нѣйдѣ онова, което е било приустановено отъ Валуевския циркуляръ. Най септѣ възниква и Украинскиятъ театъръ.

Но . . . враговетѣ, разбира се, и сега не сѫ дрѣмали.

Появили сѫ се, подбутнати отъ Каткова, цѣла фаланга обличители на украинския „сепаратизъмъ“, които отъ това занятие сѫ правили доста успѣшна кариера. Мѣстнитѣ обличители, отъ вида на прѣдателя Юзефовичъ, Полоцки, Говорски и др., групирани около глупавото вѣстниче „Вѣстникъ Юго-Западной и Западной Россіи“ и около субсидиария „Кievлянинъ“, сѫ отрупвали Петербургъ съ доноси за украинската опасность, и сѫщеврѣмено сѫ повдигнали въ печата дѣятеленъ походъ противъ украинските дѣйци. Петербургъ послушалъ усърднитѣ гласове на клеветниците и обрязвалъ по поводъ украинското движение особено, извѣнредно съвѣщание отъ двама министри, шефа на жандармерията и единъ таенъ съвѣтникъ, чийто резултатъ е билъ подписания въ Емсъ указъ отъ 18 май 1876 г., който е запрѣтилъ въ Русия украинските театри, музикални произведения и правописъ и цѣлата украинска литература, освѣнъ белетристиката. Затворилъ е Юго-Западния

Отдѣль на географическото дружество и е прѣградилъ пжтя на задграничните издания. Тоя у казъ, известенъ подъ името „Lex Iosephoviа“¹, по името на главния ѹ вдѣхновителъ Юзефовичъ, е сѫществувалъ тридесетъ години безъ нѣколко мѣсеца, (до мартъ 1905 год.) и подъ създаниетѣ отъ него условия е протекло цѣлото послѣдующе развитие на украинската литература. Какви сѫ били тия условия нѣма нужда да се говори много. Доста е да се каже, че прѣзъ първите три-четири години слѣдъ поменатия указъ, въ Украина почти не сѫ се появявали нови издания. Но сеенѣ е станало сѫщото, каквото и съ прѣдишните запрѣтителни постановления: макаръ и съ голѣми мѣчнотии и прѣпятствия, животътъ ги е разклаща, вадилъ е тухла слѣдъ тухла отъ плѣтната стѣна съ надписа »строго се забранява« и прѣзъ образувалата се пукнатина сѫ се промъквали »запрѣтенитѣ« брошури . . . за холерата, за черната пѣра, за Стефенсонъ и други подобни »бунтовнически« прѣдмети. Но справедливостта изисква да се добави, че редица други сѫщо такива бунтовнически произведения, напримѣръ за конструкцията на човѣшкото тѣло, десетки пжти сѫ загивали въ архивата на главната дирекция на печата.

Вслѣдствие тия и подобни обстоятелства, украинската литература е била прокудена отвѣдъ Збрѹчъ, който простира на галицката граница. Украинските писатели прѣди или вмѣсто да си опитватъ щастието въ главната дирекция на печата, сѫ изпращали произведенията въ Львовъ. Въпрѣки всичките неизброими неудобства, тая процедура е имала известни положителни страни. Поне украинската литература е избѣгнала съвѣршено онова лакиране, което неизбѣжно съпровожда всѣка цензура, не е

имала също нужда да си служи съ Езоповски езикъ и е могла да нарича нѣщата съ името имъ, доколкото това, разбира се, не е противорѣчило на галицкиятъ »добрни нрави«, които сѫ налагали понѣкога юзда на писателските мисли. И украинската литература е съумѣла да използува указаното обстоятелство, въпрѣки произнесената спрѣмо нея на 18 май 1876 г. и същѣ нееднократно потвърдявана смъртна присъда. Съ вѣже на шия, тя е продължавала не само да живѣе, но и да се развива, като е издѣржала такива условия, каквито не е имала да изпитва ни една литература на цѣлия Божи свѣтъ.

Духовенъ вождъ и най добъръ изразителъ на литературната насока отъ периодъ, е билъ професора отъ Киевския университетъ, по същѣ емигрантъ и професоръ въ Висшето Училище въ София, М. П. Драгомановъ (1841—1895 год.). Той бѣлѣжитъ ученъ е започналъ публицистичната си дѣйност, още прѣди указа отъ 18/6 г., съ доста умѣрени, отъ украинско гледище, статии (въ „С. Петербургскія Вѣдомости“, „Вѣстникъ Европы“ и львовската „Правда“), които сѫ стояли съ на позицията на украинския провинциялизъмъ. Указътъ, този актъ на нечувано насилие, който е накаралъ Драгоманова да напустне Русия, му е открилъ очитъ и той е станалъ теоретикъ и вождъ на радикалното украинство, като се е раздѣлилъ съ прѣкраснодушието на областничеството и провинциялизма. Възпитанъ въ идеите на Кирило-Методиевското Братство, Драгомановъ е прибавилъ къмъ тѣхъ учението на най новите социалистически системи и е създадълъ програмата на украинското движение, като широко обществено течение, свързано отъ всички страни съ общочовѣшките проблеми и

прогресь. Борбата за политическа свобода и противъ централизма, постигането общочовѣшки (космополитични") задачи, но въ национални форми и съ срѣдствата на дадената национална единица, – това сѫ били любимите идеи на Драгоманова, които той е развивалъ въ множество публицистични работи на украински и руски езикъ („Передне слово до „Громади“, „Чудацьки думки“, „Листи на Украину Наданія прянську“, „Вільна спилька“, „Историческая Польша и великорусская демократия“ и др.). Драгомановъ си е представялъ украинската литература, като едно органическо тѣло, което расте отдолу нагорѣ, върху почвата на общенародните потребности отъ чието удовлетворение тя трѣбва да започне, като прѣминава постепено къмъ по вишите стжала и по сложните форми („Література Українська“, „Галицько-руське письменство“, „Шевченко, українофили и соціалізм“ и др.). Развити въ блѣскава форма, пълни съ остроумни илюстрации и сравнения, тия идеи на Драгоманова сѫ имали грамаденъ успѣхъ, както въ Украйна, тѣй и въ Галиция и като сѫ създали въ послѣдната едно чисто демократическо движение на украинска почва, европизирали сѫ го и сѫ свързали неговите стремежи съ ония на Украйна. Това заздравяване на връзките между раздѣлените съ политическа граница части на украинския народъ и научното обосноваване на украинското движението сѫ историческата заслуга на Драгомановъ.

Украйнската литература стъ 70 тѣ години и слѣдните десетилѣтия, дори до началото на новия вѣкъ, е тръгнала по указаната отъ Шевченко и Драгомановъ насока, като е положила въ основата на развитието си реализма на изображението и гражданскиятъ мотиви на съдѣржанието,

като е пръвдолявала упорно външните пръпятствия и вътрешната инерция на безсъзнателните народни масси, като е създала първата база на националното и гражданско самосъзнание. Въ областта на художествената повесть се появява единъ големъ талантъ въ лицето на И. С. Левицкий-Нечуй (1838 – 1918 г.), неподражаемъ битовъ писател и познавачъ на украинското село, който е далъ най добритъ му описания отъ слѣдреформеното време (»Кайдашева сім'я«, »Баба Параска, та баба Палажка«, „Рибалка“, „Панась Крутъ“, „Прічепа“ и др.) Заетъ съ изобразяването на рухващите стари основи на живота, Левицки заедно съ това се опитва да запише и ония нови течения, нови хора, които идватъ да смѣнятъ старите („Хмари“) и се стараятъ да парализиратъ разрушителните влияния на новите дребни господари, на солдатълка, порусването и т. н. Въ произведенията на Левицки ний намираме цѣла галерия реални типове и образи, изпълнени съ спокойната рѣка на обективенъ наблюдател, който много рѣдко издава личното си отношение къмъ изобразяваниетъ лица и положения. Противно на Левицки, Панасъ Мирный (псевдонимъ) е заетъ по-вече съ психологичната страна на сѫщите явления и ни дава широка картина на народния животъ върху фона на социалните отношения. Мирный се интересува не толкова отъ типовете, колкото отъ индивидуалностите, които протестираятъ противъ всеуравниващите условия и често ставатъ жертва на тоя протестъ (романа „Пропаща сила“, „Повія“ и др.) Мирный обича да подчертава трагедията на човѣшкото сѫществуване, съ спокойни изображения на безпристрастната природа, която художникътъ цѣни, разбира и знае пластически да

прѣдстави (отдѣлни мѣста отъ голѣмитѣ му произведения, разказитѣ »Середстепів«, »День і на пастівнику« и т. н.). Истински пѣвецъ на борбата и жизненитѣ контрасти е неотдавна починалията Иванъ Франко (1856—1916 г.), най видниятъ талантъ на Галиция отъ ново врѣме, извѣнредно многостраничивъ, могжщъ и енергиченъ, съ голѣма сила на художествения даръ. Излѣзаль на литературното поле прѣзъ 70-тѣ години, подъ непосрѣдственото влияние на Драгоманова, Франко намисля да даде въ художествена форма, пъленъ образъ на родината си. Грандиозенъ замисълъ, но само отчасти изпълненъ. Въ многочисленитѣ си повѣсти и разкази (най добрите отъ тѣхъ сѫ: „Boa constrictor“, „Борислав сміється“, „Перехрестні стежки“, „До свѣтла“, циклътъ „Бориславъскі оповѣдания“), Франко се интересува най много отъ мира на трудящитѣ се „съ поть на лицето“, като го съпоставя съ мира на тържествующитѣ въ жизнената борба хищници и насилици. Симпатиите на автора сѫ всецѣло на страната на първите и то не само поради изискванията на хуманността, но и затова, защото само въ труда той вижда оная творческа сила, която всждѣ донася обновление на човѣчеството. Въ всичкитѣ си произведения Франко тѣже за човѣка, бори се за щастието му, пѣе за обновлението и проповѣдва любовь.

до всіх, що ллють свій піт і кров,
до всіх, котрих гнетуть окови *).

Но наредъ съ подобна гражданска поезия (сборникътъ »З вершин і з низин«), Франко дава

*) Къмъ всички, които лѣятъ своята кръвь и поть, къмъ всички, които оковитѣ гнетятъ.

високи образци чиста лирика (особено сборникът „Зів'яле листя“), хубава, прочувствена, която оставлява проклетитѣ въпроси на личното съществуване, на стремежа къмъ щастието,

... Загублену любовь, несповнене бажання,
Невиспіваній спів, геройське поривання,
... Усе най вище, чим душу я кормлю
... Той огонь, що враз і гріє и пожирає,
... Смерть, що забива и від мук ослобоняє! . . . *)

До най високъ патосъ достига Франко въ поемата »Мойсей«, въ това зреъло създание на поетическо вдъхновение, щастливо съчетано съ високъ граждански подемъ. Съдържанието на поемата е трагедията на великия народенъ вождъ, който е отдалъ цѣлия си животъ за постигането на една идея и който въ края на жизнения си пътъ, вижда върата си поколебана и разбита. Бунтъ противъ слѣпото провидение и непрѣстано дирене нови идеали въ живота, това сѫ завѣтитѣ на Франко, оставени въ послѣдното му велико произведение. Писателътъ въ същностъ е слѣдвалъ прѣзъ цѣлия си животъ на тия завѣти и ги е осъществявалъ не само като художникъ, но и като критикъ и публицистъ въ острая анализъ на разни литературни и обществени явления.

Типиченъ изразителъ на врѣмето, съ неговите разочарования, славянската война, националния гнетъ и разстройството въ интелигентскиятѣ кръгове, е М. П. Старицкій (1840-1904 г.). Почти всич-

*) Погубената любовь, изпълненото желание, неизпѣтата пѣсень, геройските пориви . . . всичко най високо, съ което питая душата си, онзи огньъ, който грѣе и изяжда, смъртъта, която убива и освобождава отъ мжки.

китѣ му стихотворения иматъ граждански мотиви, – не напусто е прѣвеждалъ той тъй мнсго и охотно Некрасова. При всичката опасность, при разработването на подобни теми, да изпадне човѣкъ въ риторика и декламация, Старицки е съумѣлъ да се удържи въ прѣдѣла на художествени тѣ рамки, като е изразявалъ, често, мислите си съ чувство и експресия (»Поету«, »На новий рік«, »Ніва«, »До молоді« и др.). Другата страна на дѣйността му е била драмата. Бидейки единъ отъ основателитѣ и пионеритѣ на украинския театъръ, той е оставилъ слѣдъ себе си много оригинални драматически произведения и адаптации, които сѫ направили огромна услуга на токущо родения украински театъръ (»Не судилось«, »Богдан Хмельницъкій«, »Маруся Богуславка«, »Остання ніч« и др.). Баща на украинския театъръ се счита М. Л. Кропивницкій (1841-1910г.), бѣлѣжитъ артистъ, съ даровито артистично перо. Украинскиятъ театъръ е сѫществувалъ отдавна, прѣминалъ по традиция отъ школната драма, интермедиитѣ и вѣртепа, при което писатѣ на Котляревски, Квитка и другитѣ автори сѫ били играли често отъ такива видни театрални таланти, като Соленникъ и М. С. Щепкинъ. Но едва къмъ 1870 г. възниква стремежа да се създадатъ специални украински театрални организации – едноврѣмено въ Киевъ (групата на Старицки и Лисенко) и въ Елисаветградъ, дѣто сѫ наченали артистичната си дѣйност Кропивницки, високо даровитото семейство Тобилевичъ, знаменитата Заньковецка и др. Кропивницки се е поставилъ прѣзъ 1891 г. на чело на първото професионално театрално прѣдприятие, което съ огроменъ успѣхъ е обновило украинското драматическо искуство. Като драматически пи-

сатель Кропивнишки се отличава съ наблюдателност, съ умение сполучливо да очертава живи положения, да даде интересни сцени. За съдържание на писитѣ му (»Глитай«, »Олеся«, «Дві сім'ї» и др.) служи повечето животът на съвременото украинско село, отъ чиято областъ му се удавало да даде напр. една, едва ли не символическа, снимка на бюрократична глупост, въ писата »По ревізії«. Крачка напрѣдъ въ развитието на украинската драма е направилъ И. К. Тобилевичъ (1845 – 1907 г.), сѫщо даровитъ артистъ, известенъ подъ театралния си псевдонимъ Карпенко – Карый. Тобилевичъ не се задоволява съ чисто битовата обстановка и малки етнографически особености, които толкова сѫ занимавали прѣдшествениците му драматурзи. Той дава една, вече стройна, картина на народния животъ, въ която изпъкватъ широко нарисуваните фигури на разни експлуататори, богаташи, чиято еволюция авторътъ прослѣдява отъ зараждането имъ, до послѣдните прѣдѣли на тѣхния рѣстъ (»Бурлака«, »Сто тисяч«, »Хозяйн«). Наредъ съ това, Тобилевичъ се интересува и отъ разни психологически проблеми и жизнени дилеми и той знае да намира и тукъ моменти на високъ интересъ и цѣнност (»Безталанна«, »Наймичка«, »Мартин Боруля« и др.). Драматургътъ не е оставялъ безъ внимание и историческото минало на Украина. Въ тая областъ особено му се удавало обрисуването на такива трагични моменти, като »Руината« на XVIII в. (»Гандзя«) и гайдамашината отъ XVIII в. (»Сава Чалий«). Благодарение на способността си да схваща и да обобщава явленията, да дава ярко очертани типове, освѣтлени съ лжитѣ на заразителния хуморъ, Тобилевичъ е стапналъ истински баща на украинската комедия на

нравите, съ своите колкото сериозни по съдържание, толкова и леки, непретенциозни и непринудени по форма произведения.

Освѣнъ горѣпоменатите писатели, прѣзъ седемдесетитѣ години сѫ се проявили и редица други, всѣки отъ които, въ своята сфера, е принелъ нещо за разработването на родното слово. Такива сѫ били: прѣводачътъ на Илиадата, Одисеята и Аентигона — Б. И. Нишинскій, белетристката и поетесата О. И. Косачъ (Олена Пчілка), поетътъ и. И. Манжура, публицистътъ Остапъ Терлецкій и Михаилъ Павликъ, критикътъ и библиографътъ М. Ф. Костомаровъ и мнозина други.

Литературното украинско движение отъ 80-тѣ години се начева съ такава характерна и възвѣстенъ смисълъ символическа фигура, като Б. Д. Гринченко (1863—1910 г.). Желѣзниятъ характеръ, упорната настойчивость, неизтощимата енергия, заедно съ едно крупно литературно дарование сѫ извели той селски учитель на първо място въ литературния и общественъ животъ. Гринченко продължава дѣлото на свояте прѣдшественици и придава на тѣхните домогвания характера на непрѣклоненъ дѣлъ. Стиховетъ на Гринченко, сѫ или печални картини на сѫществуващето («Сумні картини»), или рисуватъ свѣтлия миръ на онова, което трѣбва да бѫде (»До праці«). Въ своите белетристични произведения той свежда на очна ставка хората отъ народа и прѣдставителите на интелигенцията и ги кара не само да си кажатъ единъ другому, истината въ очите, но и да си подадатъ рѣка за обща дѣйност (повѣстите „Соняшний промін“, „На распутьї“, „Серед темної ночі“, „Під тихими вербами“). Фигурите изъ срѣдата на зараждащата се селска интелигенция, очертани въ повѣс-

титъ на Гринченко, съ били единъ видъ прѣдтечи на ония дѣйствителни хора, които съ изпъкнали по късно въ паметните години на селското движение и съ това, очевидно, се обяснява широката популярност на Гринченковите повѣсти, особено въ народните крѣгове. Слѣдва да бѫде отбѣлѣзана стѣлно, просвѣтителната дѣйност на Гринченко, който въ своите публицистични работи („Листи з України наддніпрянської“, „Перед широкимъ свѣтомъ“ и др.), рѣзко възстава противъ дѣлението на литературата — на интелигентска и народна, като се изказва изобщо за разпространяването между народа на всички произведения отъ свѣтовната литература. Съобразно съ това, просвѣтителната дѣйност на Гринченко (основаното отъ него издателство »Пресвіта« въ Киевъ) е имала за цѣль да се дадатъ, въ достѣпна на народа форма, всички придобивки на човѣшката култура. Д. В. Марковичъ (род. 1848 г.), авторъ на прѣкрасни разкази, повечето отъ живота на степната Украина, се спира най главно върху пробуждането на човѣшката искра въ хора, чийто животъ, напротивъ, е способствуvalъ за загасването ѝ («Пан з Буджака», »Два платочки«, »На вовчому хуторі«, »Шматок« и др.), върху невъзможността да се служи на два Бога (»Весна«), върху идеалистичното разбиране на задълженията по отношение на народа. Наталія Кобринська (род. 1855 год.) е най даровитата прѣдставителка на женското движение въ Галиция и е дала нѣколко ярки очерка на тая тема (»Ядзя і Катруся«). Най добриятъ очеркъ на Кобилянска »Виборецъ«, ни рисува съ-буждането на политическата съзнателностъ срѣди селското население. Между цѣла редица повече или по-малко талантливи битови писатели (Чайковски,

Цеглински, Макавей, В. Потапенко, Яворницки, авторът на исторически разкази Левицки, Л. Кашенко и др.), изпъкватъ галичаните Степанъ Ковалевъ (род. 1848 г.) и Тимофей Бордулякъ (род. 186 г.) — първиятъ съ своите разкази отъ галицката Калифорния — петролопроизводителния Бориславски окръгъ, вториятъ съ пръкрасните, проникнати съ искрена поезия картички на селския земедълчески трудъ.

Стихотворната поезия е имала теже нѣколко крупни прѣставители. П. А. Грабовскій (1864 – 1902 г.), поетъ-гражданинъ, отъжнатъ на младини отъ родния край, е намѣрилъ въ сибирските гори и въ леденигъ пустини на Якутския край свое то украинско самосъзнание. Неговата сурова аскетична муз, съзнателно отстранява отъ себе си чисто естетическите радости, като възпѣва прѣимущество ония „невѣдоми работници“, които сѫ положили живота си »за други своя« Голѣма сила на чувството иматъ затворническиятъ пѣсни на Грабовски, проникнати съ тѣга по далечното отечество, В. И. Самійленко (роц. 1864 год), е спокойна, уравновѣсена натура, съ мирогледа на древенъ елинъ, съ наклонност къмъ философски рефлексии, която най вече ненавижда дребнавата ежедневность и тѣсногрѣдото филистерство, чиито идеали дори се произвеждатъ, ако е възможно »по фабриченъ на чинъ«. Поетътъ си случки съ жилото на остроумната сатира противъ проявленията на редовния, прибранъ животъ и на златната срѣдина, като бичува въ особеност специалните недостатъци на украинското общество („На печі“, „Патріотична практика“) и общеполитическите условия на руската дѣйствителност („Ельдорадо“ и др.). Украинската пое-

зия е имала въ лицето на Л. П. Косачъ-Квитка (1872 – 1913 г.), по известна подъ псевдонима Леся Украинка, единъ извънредно интелигентенъ и чувствителенъ поетъ. Въ пѣсните на Леся Украинка се очертава ясно душата на съвременния интелигентъ, съ неговите горди пориви и малки дѣла. Ний виждаме у нея истински „муки слова“, които се раждатъ отъ ясното разбиране на цѣлата свѣтовна несправедливостъ, частно въ руската дѣйствителностъ и отъ съзнанието, че Йерихонските стѣни не падатъ вече отъ възгласи и тръбни звуци, че е необходима една активностъ, на каквато е неспособно поколѣнието на „паралитиците съ блѣстящи очи“. Може би Леся Украинка се отдалечава тъй често въ глжбината на вѣковетъ, имено за да избѣга отъ горчивата и гнусна дѣйствителностъ. Ала да избѣга човѣкъ отъ себе си е невъзможно: и въ класическите и въ неактуалните сюжети, поетесата остава сѣ тъй твърдѣ много човѣкъ на своето врѣме и сѫщите въпроси на човѣшкото сѫществуваніе я прѣслѣдватъ и срѣдъ суровата простота на библейските отношения и въ романтичното срѣдневѣковие и въ добрите на Новия свѣтъ и срѣдъ горите и блатата на Волиния. Оригинални сѫ, разработените до съвършенство, изящни поеми въ драматическа форма на Леся Украинка (»Одержима«, »Въ дому роботи, въ країнії неволії«, „Три хвилини“) извънредно интересни сѫ, и то не само отъ художествена страна, тия стихотворни драми отъ послѣдния творчески периодъ на поетесата и най много ония, посвѣтени на непримиримите конфликти на природата и естремитетъ, които сѫ еднакво силни и въ началото на цивилизацията и при най висшия ѝ раззвѣтъ. Писателката при описането на подобни

конфликти се спира най охотно върху сблъсванията на двата мирогледа, които същ царували на границата, между езическия и християнския свѣтъ (»В катакомба«, »Адвокат Маркіян«, »Оргія«). Наредъ съ огромно художествено проникване въ дълбочината на миналото, самото третиране на подобни сблъсквания показва големата оригиналност въ мислите на писателката, умънието ѝ да разгатне сѫщността на конфликтите и да имъ даде стройна основа и логическо развитие. Отъ тая страна заслужава да се обърне внимание, какъ Леся Українка третира мировите сюжети, какъ характеризира напр. Донъ Жуана (»Каміний господаръ«), комуто е знаяла да даде съвършено оригинално тълкуване, като е вникнала въ сѫщността на Донъ Жуановата сѫдба, въ природата му и нейните конфликти. Наредъ съ Леся Українка, стои, като характеренъ синъ на вѣка, А. Е. Крымскій (род. 1871 г.) писатель съ разнообразенъ талантъ, тѣнакъ лирикъ, който вѣчно дири и разсаждава и носи въ душата си нѣкаква вѣчно отворена рана на осамотение и съмнѣния. Въ противоположность на Леся Українка, която намира въ себе си думи на най силенъ гнѣвъ и мѣжественъ протестъ, поезията на Крымски е пълна само съ субективна тѣга по недостижимия идеалъ и съ онова пантеистично настроение, което тѣй прилѣга на ориенталските му сюжети. Съ сѫщия субективизъмъ сѫ проникнати и разказите на Крымски, (»Андрій Лаговскій« и др.), въ които той взима геройите си присърдце и прѣживѣва чувствата имъ, като свои собствени. Оригинално е дарованietо на Дніпрова Чайка (псевдонимъ), проявено въ нейните „Морски пейзажи“ и други поезии въ проза. Природата въ тѣхъ се изобразява, като живо, разумно

същество, което не играе съ бездушни бои и форми, а съ тънки усещания и чувства.

Безъ да се спирамъ върху другите писатели отъ това време, като Л. М. Старицкая, М. А. Славинскій и др., ще отбелѣжа тукъ, че вече първото десетилѣтие на единъ, безпримѣренъ въ човѣшката история, гнетъ надъ живото слово е показалъ пълната му несъстоятелност. Новите мотиви и форми, въведени въ украинската литература отъ писателите, изпъкнали още при господството на акта отъ 1876 г., най добрѣ сѫ доказали, колко напраздни сѫ били надеждите на авторитетъ и вдъхновителите му Послѣдующите години още повече показватъ, колко безсилно е грубото насилие въ борбата съ една мощно възьета литература.

VIII.

Послѣдното десетилѣтие на XIX в. и началото на новото столѣтие сѫ се манифестирали съ подемъ на обществения животъ въ Украина и въ зависимостъ отъ това, съ оживление въ литературата. Къмъ сѫщото време сѫ заскорѣни и връзките съ Галиция, тъй като по рано украинците сѫ били принудени да отправятъ почти цѣлата си литературна продукция отвъдъ границата. А между това и борбата на галицките украинци за национално равноправие е наченала да принася плодове и отразена върху обществения животъ, му е придала по живъ темпъ. Деятността на радикалната партия, неспособливия опитъ да се съгласятъ известни части на украинското об-

щество съ полското правителство (новата ера) въ Галиция и послѣдствията отъ тия събития: прѣгрупирането на общественитѣ сили, оживленietо на научната дѣйностъ въ прѣобразуваното прѣзъ 1892 г. львовско »Наукове Товариство імени Шевченка“, разширяването на културно просвѣтителното движение, борбата за срѣдне и висше образование, широката економическа работа, борбата за всеобщо избирателно право, — всичко това, въпрѣки плѣтнитѣ прѣгради, е прониквало и въ Украина и е прѣдизвикало съчувствени отзиви срѣдъ украинското общество. Участието на украинците въ литературния и общественъ животъ на Галиция се разширява и заедно съ това се разширява и въ Украина крѣпъ на национално-съзнателното общество, който охваща младежъта иолнитѣ пластове на народа и си пробива прѣлѣзъ слѣдъ прѣлѣзъ въ запрѣтителната система на руското правителство. Откриването на паметника на Котляревски въ Полтава, прѣзъ 1903 год., е дало възможность да се прѣброятъ дѣйствителнитѣ сили на съзнателното украинство и това прѣброявание въ никой случай не е могло да даде поводъ за пессимистични заключения. Отъ друга страна и общоруското движение отъ 1904 – 1905 г. е повлияло върху украинците, които сѫ получили за прѣвълѣтъ възможность да заявятъ публично своите искаания. Отъ края на 1905 г. най-сетиѣ се появява въ Русия и украинска преса, въ Дѣржавната Дума се образува украинска фракция, възникватъ просвѣтителни учреждения (»Просвіти«), усилива се, вече освободеното отъ стария гнетъ, книгоиздателство. Украинската публицистика получава поне извѣстна възможность да поставя и разрѣшава въпросите на националния животъ. Украинските искаания за-

звукаватъ отъ трибуната на Думата. Всичко това наистина е произхождalo въ една, може да се каже, прѣситена съ прѣчки атмосфера, благодарение на репресивната дѣйност на правителството и ожесточенитѣ атаки на всеруската реакция и на известна часть отъ либералнитѣ обществени кржгове, но въ сравнение съ неотдавнашното ма- нало вече самия фактъ, че е възможно да се говори и спори открыто, е биль голѣма придобивка. Украинството се е намирало вече върху широката аrena на публичния животъ и гласътъ на литературата ѝ се е чувалъ не вече въ сподавенитѣ про- странства на скривалищата, а прѣдъ лицето на широките народни кржгове.

Литературата, разбира се, първа е използу- вала тая промѣна въ националното положение. Ако тя и по-рано не е могла да се вмѣсти въ рам- ките на провинциализма, ако отъ врѣмето на Шев- ченко става смѣшно да се говори, че тя сѫщес- твува само за »домашно употребление«, то сега тя вече окончателно излиза на пътя на широкото развитие, разширява съдѣржанието си, усвоява новитѣ форми и си поставя всички въпроси, които животътъ възбужда, като запазва въ сѫщо врѣме своя демократически народенъ характеръ. Не е чудно, че нейната непрѣстанно растѣща популяр- ность и влияние съставятъ такава характерна черта на врѣмето, щото дори враговете на украинското движение сѫ принудени да признаятъ горнитѣ факти. Естествено е че вслѣдствие всичко изложено до сега, интересътъ къмъ украинската литература се усилва и въ общественитѣ кржгове на другите народи, като се изразява въ желанието имъ да се опознаятъ съ нея, чрѣзъ систематически обзори и прѣводи.

Централна фигура, изразител и духовенъ вождъ на това връме е професоръ М. С. Грушевски (род. 1866 г.). Роденъ въ руска Украина, възпитаникъ на Киевския университетъ, той работи практически, отначало въ Галиция, като професоръ на Льовския университетъ и прѣдседателъ на украинското „Наукове Товариство імені Шевченка“. Това обстоятелство е дало на проф. Грушевски не само едно подробно опознаване на жизнените условия и въ двѣтѣ части на Украина, но е вдъхнало въ него идеята за тѣсното единство на всички части на украинската земя, идеята на „всеукраинството“ или „украинския универсализъмъ“. Вече историческитѣ му работи, особено многотомната „Історія України - Русії“ и популярнитѣ му очерци (и на руски езикъ), сѫ служили на тая идея, като сѫ разглеждали миналото на всички украински земи и участието на всяка стъ тѣхъ въ общата работа на националното строителство и възраждане. Тая идея изпъква още по релефно въ публицистичната дѣйност на Грушевски (въ статиитѣ му въ „Літературно Науковий Вістник“, прѣпечатани отдельно въ сборницитѣ „З біжучої хвилі“, „На українські теми“, „Наша політика“ и др. и статията му на руски езикъ „Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ“). Грушевски поставя въпроситѣ на съвремеността винаги отъ украинско гледище, но заедно съ това възъ основа на оня широкъ мирогледъ, който му даватъ неговата специалност, всестранната образованост и демократичния образъ на мислитѣ му. „Украинцитѣ трѣба да станатъ нация, ако не щатъ да останатъ парии срѣдъ нарсдноститѣ“, къмъ тая теза се свежда съдѣржанието на публицистичнитѣ работи на Грушевски, които се отличаватъ съ широка поста-

новка на третираните въпроси и съ живо изложение. Грушевски е отаденъ всецѣло на този процесъ, който иска да направи нация отъ украинците и като централна фигура въ него, той представлява постоянна прицѣлна точка на злобни нападки, отъ страна на оная часть руски черносотенци, които сѫ се специализирали по украинския въпросъ. Въ сѫщиятъ смисълъ за едно послѣдователно поставяне на украинския националенъ въпросъ въ демократично освѣтление, за опрѣдѣляне задачите и обема на украинското движение и литература, за оцѣнка на текущите ѹ придобивки, дѣйствува и съвремената украинска публицистика и критика, въ която сѫ изпѣкнали много талантливи сили (О. Бѣлоусенко, А. С. Грушевский, Н. Н. Доманицкий † 1910 г., Д. Донцовъ, Д. И. Дорошенко, М. Евшанъ, В. Левинский, М. Лозинский, Ф. П. Матушевский, А. В. Никовский, В. Панейко, С. В. Петлюра, В. О. Писнячевский, В. К. Прокоповичъ П. Стебницкий). Възникналата къмъ края на 1905 г. украинска преса въ Русия (особено вѣстниците „Грамадська Дума“ и „Рада“, списанията „Нова Грамада“ и „Литературно Науковий Вістник“), която, уви, не доживѣ и до десетъ годишния си юбилей и изпита пъленъ разгромъ въ края на 1914 г. е способствувала много за появяването на нови работници, за разработката и кристализирането на украинската литературна и обществена мисъль.

Редицата художествени сили отъ този послѣденъ периодъ на украинската литература се начева съ М. М. Коцюбинскій (1864—1913 г.), чиято литературна еволюция е характерна, може би, за цѣлата украинска литература на това врѣме. Наченалъ литературната си дѣйностъ съ разкази и повѣсти въ духа на господстващето къмъ 1890 г.

народничество и реализъмъ („Циповязъ“, „На виру“, „Для загального добра“), прѣминалъ се на прѣзъ доста непродължителна фаза подражателностъ на френската литература („Поединокъ“) Коцюбински, едва въ началото на деветдесетите години, на мира себе си въ художествения импресионизъмъ. Коцюбински е прѣди всичко художникъ, който съвсемъ и всъдѣди прѣкрасното, жадно всмукава «като материалъ» всички мимолѣтни впечатления и създава отъ тѣхъ пластически картини. Него не го интересува толкова бита, колкото настроенията. Споредъ настроението се мѣнява за него и природата, която той въ произведенията си знае тѣнко да цѣни и рисува. Самиятъ авторъ нарича нѣкои отъ тия произведения „акварели“ и тѣ, съ старателната си обработка, прозрачната рисунка и нѣжната блѣдостъ на тоновете, наистина напомнятъ акварели. Но като истински художникъ, Коцюбински не се затваря въ рамките на чистото изкуство. Като художественъ тѣлкевникъ на живописа, той отражава неговите промѣни, или по добре настроенията му. Ето защо въ произведенията му сѫ се отразили и социалните движения отъ началото на този вѣкъ («Intermezzo») и събитията отъ периода на бурята и натиска („Невідомий“, „Він іде“, „Fata Morgana“, „Сміх“ и др.) и постоянно загасване и опошляване на освободителните лозунги („Дебют“) и борбата съ този процесъ на опушление („Сон“) и новия периодъ на подемъ, слѣдъ врѣмената умора. Коцюбински не понася организически, нито застой, ни пошлостъ и като геройтъ си, чувствува „потребностъ отново да придобива веднажъ придобитото“. Ето защо всичките му произведения, дори начертанитѣ съ вече гаснати рѣчи, иматъ тѣй свѣжи краски и настроения.

До Коцюбински се приближава съ своята тъга по прѣкрасното, съ мекия си лиризъмъ и съзверцателноетъ Н. Ф. Чернявскій (род 1867 г.), чиито стихотворения сѫ пълни съ блазнѣща искреностъ и съ стремежъ къмъ възвишеното. (»Зорі«). Като пѣвецъ на малките хора се явява М. Ф. Левицкій (род. 1866 г.), който освѣтлява свойтѣ дребни герои и героини съ лжчитѣ на своеобразенъ хуморъ и хуманностъ. Разказитѣ и драматическите произведения на Л. А. Яновская (род. 1861 г.) дирятъ смисъла на живота и се занимаватъ съ проблемите на човѣшкото щастие. Тѣ сѫ повечето проникнати съ бодро настроение и съ желание да „произвеждатъ безпокойство“ срѣдъ мирно наредения животъ. Реалистичните разкази на Грицько Григоренко (псевдонимъ) за „нашиятѣ хора отъ село“ сѫ надѣхани съ мрачно настроение. Отдавна въ литературата не се е появяvalа такава безпощадна истина. съвършено лишена отъ свѣтли тонове, цѣла покрита съ сѣнки. В. Н. Леонтовичъ (род. 1856 г.) се занимава прѣимущество съ живота на социалните колективности и съ массовите движения („Солдатський розрух“, „Пани і людє“, „Старе і нове“), като се спира върху ежедневните случки, бита на сивите обикновени хора. Василій Стефаникъ (род. прѣзъ 1871 г.) е несравнимъ миниатюристъ, който е доволѣ до виртуозността форма на разказа. Стефаникъ е реалистъ, но неговия реализъмъ не прилича на реализъма на постарите писатели. Просто, спокойно, безъ всѣка афектация и излишни думи писателятъ разправя лаконически за такива събития, които каратъ читате, лътъ прѣко воля да изтрѣпва. Една-двѣ чертички

нисячителна линия и пълната картина на нѣкаква черна бездна е готова (сборниците разкази: „Синя книжечка“, „Калиний хрест“, „Оповідання“ „Дорога“ и др.). И въпрѣки всичката си реалност тая картина добива, въ изображението на автора ни, символически смисълъ, който дава да се доложи скритото значение на външнитѣ събития. Такъвъ е напр. разказътъ „Кленозі листки“, дѣто понесенитѣ отъ вѣтъра кленови листя, за които пѣе съ трепетни устни умиращата майка, сѫ като предвѣстие на онай сѫдба, която очаква осиротѣлитетъ дѣца. Задъ привидното безстрастие на Стефаникъ се крие гореща любовь къмъ народа, която е позволила на тоя оригиналенъ художникъ да забѣлѣжи върху лицето на селяка „великата пѣсень на болката“ и да я изрази въ горещи картини на народната скрѣбъ. Оригиналната маниера на Стефаникъ му е създала редица послѣдователни, срѣди които особено изпѣкватъ рано замлѣкналия Ив. Семанюкъ и особено Л. Мартовичъ (1871--1916 г.), който се е проявилъ съ редица ярки сатирически очерци отъ живота на селото и отъ сферата на националнитѣ отношения въ Галиция („Нечитальник“ и др.). Голѣма дарба проявява въ произведенията си В. К. Винниченко (род 1880 г.) чиито разкази и романъ сѫ колоритни, сочни, но съ извѣстенъ примѣсъ на сюза, кое то Михайловски е опрѣдѣлилъ, като „жестокость на таланта“. Прѣзъ първия си периодъ Винниченко особено се е занимавалъ съ изобразяването на социалнитѣ контрасти („Контрасти“, „Краса і сила“, „Голота“ и др.) които по късно заематъ такова място въ съзнанието на писателя, щото цѣлиятъ животъ му се струва постояненъ контрастъ, срѣдъ чиито непрѣстанни прояви безпо-

мощно се мѣта човѣчеството. Винниченко дири изходъ отъ него въ нови форми на жизненитѣ отношения, въ прѣоцѣнка на цѣнноститѣ въ създаване на новообоснованъ моралъ (вж. редицата му драматически произведения и повѣсти, отъ вида на драмата »Щаблі життя« и повѣстта „Чесность з собою“) Колкото писательтъ се увлича отъ тия задачи, толкова расте и тенденциозността на произведенията му. Писательтъ нагажда твърдѣ явно тѣхното развитие, къмъ поставената отъ по рано цѣль, твърдѣ много си поставя дидактически задачи и съ това ослабява и понижава значително художествеността на своите образи, които сѫ малко убѣдителни, тъкмо въ оная часть, на която самиятъ авторъ придава най голѣмо значение. Но тамъ дѣто художникътъ наддѣлява надъ моралиста, Винниченко смогва да създаде рѣдки по сила, издръжливост и сурова пластика, сбрази (разказитѣ: „Раб краси“, „Хто ворог“, „Темна сила“, „Честь“ и др.). Проститѣ и непретенциозни разкази на А. Е. Тесленко (1882 – 1911 г.) издадени въ сборника „З книги життя“, рисуватъ истинския животъ на украинското село отъ най ново врѣме. Селянинъ по произходъ и по образа на мисленето си, Тесленко е запазилъ и оная неподражаема форма на народния разказъ, оня ароматенъ езикъ, който е съвѣршено чуждъ на всѣка искусственост, но е при това доста гѣвкавъ, за да прѣдаде всички нюанси на сложнитѣ прѣживѣлици. Единъ силенъ талантъ е и младиятъ писателъ С. Васильченко (псевдонимъ) който е обърналъ вниманието на читателитѣ още съ първите си скици. Простата композиция, заразителниятъ хуморъ, прѣкрасниятъ езикъ на Васильченко даватъ надежда, че той ще напише

още редица други произведения, достойни за сполучливото начало.

Вече прѣзъ 90-тѣ години се появяватъ на украинска почва първите опити на литературенъ модернизъмъ. Тѣхното отечество е била Галиция, гдѣто първенъ сж се отекнали тия течения, очевидно проникнали отъ нѣмската и полска литература. Условията за развитието на модернизъма въ Украинската литература сж били доста неблагоприятни, както поради липсата на подходяща, литературно прѣситета и съ изисканъ вкусъ, публика, тѣй и вслѣдствие традиционнитѣ особености на украинската литература, въ която струята на реализъма и демократизъма сж още силни и дѣто е запазена оная простота и безискусственостъ на формите, тѣй неблагоприятна за развитието на модернитѣ течения. Но сѣ пакъ тия течения иматъ вече свои прѣставители, на чело на които слѣдва да се постави дафовитата символистка Ольга Кобилянска (род. 1864 г.). Възпитана отъ произведенията на Ницше, тя е подпадната подъ силното му влияние и въ своите произведения обикновено противопоставя „тѣлпата“ на „аристократите на духа“, надарени съ всевъзможни свѣрхчовѣшки качества и съвършенства („Людина“, „Царівна“ и др.). Друга черта на творчеството на Кобилянска е естетизъмътъ на геройтѣ й, който достига до тамъ, щото красотата за тѣхъ се явява като нѣкаква универсална панацея, на която се подчинява цѣлиятъ свѣтъ и въ която, споредъ думитѣ на Кобилянска, „биха потънали и цѣнностите и съврѣмения моралъ и прѣвитите гърбове и сълзите на мжката и самата мжка“ („Мати Божа“, „Покора“, „Жебрачка“, „Псети“ и др.). Многс по високо отъ тая съмнителна тенден-

ция въ произведенията на Кобилянска, стоятъ нейните образи на природата, въ които се вижда наистина майсторска ръжка на художникъ — особено, когато се рисува дълготна, непокътната отъ човешка ръжка природа („Битза“, „Природа“, „Некултура“). Хубави сѫ сѫщо и психологически екскурси на Кобилянска, въ които обичните ѹ тенденции отстъпватъ на вторъ планъ. Къмъ групата на Кобилянска принадлежатъ отъ една страна немногото воинствующи символисти (най-талантливиятъ отъ тѣхъ е М. Яцковъ който се колебае между крайностите на символизъма и натурализъма, както и И. Хоткевичъ и Ив Липа), съ гъхните вѣчни протести противъ тълпата, съ утрираното имъ прѣклонение прѣдъ „красотата“ и „свѣрхчовѣцитѣ“, отъ друга страна чистите е стети, срѣдъ които изпѣква Б. Липкій (род. 1872 год.) съ неговите меланхолични есенни мотиви и особено М. К. Вороный (род. 1871 г.). Стихотворенията на тоя поетъ сѫ често безупрѣчни по форма, изящни и достигатъ до истинска виртуозност и музика на извѣнредно богатия и разнообразенъ стихъ. Напослѣдъкъ въ сѫщата посока работи и И. Г. Филянскій, който съединява изтѣнчеността на формата съ мяко меланхолично настроение. Къмъ тия поети може да се причисли и даворитиятъ Г. А. Чупринка (род. 1879 год.) виртуозъ на звука, но наклоненъ къмъ извѣстна бравурност на тона и декламаторски излишества.

Най добриятъ прѣставителъ на онова, което напослѣдъкъ е достигнала украинската поезия, е безспорно О. Олесь (псевдонимъ), който съединява въ стихотворенията си мѣжествената сила на израза и сериозността на съдѣржанието, съ музикалността на формата и дѣлбочината на чувството.

Олесь, който се е прояилъ въ надвечерието на движението отъ 1905 г. вече въ първите си произведения е билъ пъвецъ на гнѣва и на порива къмъ възраждане, въ които е виждалъ не само могъща сила, но и дълбока красота:

Яка краса — відродження країни,
Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
Мовчали десь святі, під попелом руїни,
І джурно дзвін по мертвому гудів.
Коли відкільсь взялася міц шалена,
Як буря, все живе схопила, проняла,—
І ось — дивись: в руках замаяли знамена
І гимн побід співа невільна сторона.*)

Но заедно съ понижаването на обществено-то настроение, мъни се и тонътъ на Олесевата муз: посрѣдъ най силните обличения по адресъ на изгубилите вѣра и отчаяли се, отъ самия поетъ се по често се откъсватъ тонове на отчаяние. Чисто лиричните мотиви заематъ въ поезията му, се по голѣмо място като се размѣсватъ съ философски рефлекси и паралели („Що року“ и др.). Въ него се по често се проявява художни-кътъ, заинтересуванъ отъ противорѣчията между висшата индивидуалност, охваната отъ неудовле-творени стремежи къмъ идеала и тълпата срѣдни хора, съ тѣхната умѣреностъ и акуратностъ, съ

*) Каква краса се крие въ възраждането на родния край. Прѣди година, прѣди денъ тукъ се чуваше плача на роби, — светлинѣ мълчаха нѣйдѣ подъ пепелъта на руинитѣ и скръбнобучеше звънъ по мъртавци Но внезапно отнѣйдѣ се появи луда сила, охвана и прониза като буря всичко живо, и ето гледай: въ ржцѣтѣ се зарѣяха знамена и химнъ на побѣдите пѣе робската страна.

подчинеността имъ на ежедневието, безъ искра на протестъ и свято недоволство («По дорозі в Казку»). То е същата проблема на „героите“ и „тълпата“, но въ свѣжа и оригинална форма, безъ крайностите на пъменатите по горѣ «аристократи на духа».

Днешната украинска поезия и белетристика не се ограничава, разбира се, съ указаните токуЩо имена. Къмъ тѣхъ биха могли да се прибавятъ имената на мнозина писатели, едни отъ които даватъ добри надѣжди, а други вече сѫ се показали като опитни и полезни работници на литературното поле (напр. Будякъ, М. Жукъ, Журба, Капельгородский, Карманский, Кильбачичъ, Комарова, Крушельницкий, Майорский Пахаревский, Пачовский, Черкасенко, Щупатъ и др.). Съврѣмениятъ животъ, съ изискванията и въпросите му, всестранно се отражава въ украинската литература и се удовлетворява, съ по голъма или по малка пълнота, отъ нейните съществуващи сили.

Но въ дѣйността на всички тия сили, безъ разлика на направление и литературни възгледи, на таланти и способности, стои на първо място една идея: идеята за възраждането и развитието на родния народъ, неговото въздигане до положението на съзнателна масса, до високата на гражданская и общочовѣшката култура. Това придава на украинската литература особени черти на висока гражданственост, които ѝ гарантиратъ извѣстно влияние срѣдъ украинските маси. Тя е представяла, дори до послѣдне време, единствения путь, по който е било възможно едно доближаване до украинския народъ, -- вторъ по численостъ въ славянското семейство -- и повеждането му по посока на общочовѣшкото движение и прѣус-

пъване. И това нѣщо не бива да се забравя тъкмо днесъ, когато, въ сѫщностъ, човѣчеството е застанало прѣдъ едно, забулено отъ завѣсата на кървава мъгла, неизвѣстно бѫдеще, което крие въ себе си най неочаквани възможности. Всѣка дѣйствителна културна сила трѣба да се брои, трѣба да бѫде мобилизирана, всѣка отъ тѣхъ трѣба да бѫде употребѣбена за снова дѣло, което най вече ѝ подхожда. И каквото и да приказватъ враговете на украинското възраждане, украинството съ доста широката му и разработена, а главно по духъ свободна и демократична литература, прѣставя, освѣнъ една художествена цѣнност и извѣстна обществена сила, съ опрѣдѣленъ крѣгъ влияние. И това влияние расте прѣдъ нашите очи . . .

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.

I. Кратъкъ уводъ. Съществува ли украинска литература? Периодите въ развитието на украинската литература	7
II. Литературата на старата Русь	23
III. Епохата отъ съединението на Русь съ Литовското велико княжество, до Котляревски	36
IV. Украинската народна поезия.	52
V. Котляревски и неговите послѣдователи. Квитка и украинската литература прѣзъ първата половина на XIX в.	70
VI. Шевченко, Кулишъ, Марко Вовчокъ, Фельковичъ	84
VII. Украинската литература прѣзъ втората половина на XIX в. Драгомановъ, Левицки, Франко, Гринченко, Кобринска, Леся Українка	99
VIII. Послѣдните десетолѣтие на XIX в. и началото на двадесетия. Грушевски. Коцюбински, Стефаникъ, Винниченко. Модернизъмътъ въ украинската литература. Кобилянска, Олесь.	114

